M. TULLI CICERONIS
SCRIPTA QUAE MANSERUNT OMNIA

FASC. 21

ORATIONES
CUM SENATUI GRATIAS EGIT
CUM POPULO GRATIAS EGIT
DE DOMO SUA
DE HARUSPICUM RESPONSIS

RECOGNOVIT

A. KLOTZ

LIPSIAE IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI MCMXV

LIPSIAE: TYPIS B. G. TEUBNERI

M. TULLI CICERONIS
CUM SENATUI GRATIAS EGIT ORATIO

SIGLA

P = codex Parisinus 7794 *saec. IX*
- Pc = correcturae eiusdem fere aetatis
- Pr = correcturae multo recentiores

G = codex Bruxellenis 5345 *saec. XII*
- Gc = corrector codicis

E = codex Erfurtensis (nunc Berolinensis 252) *saec. XII*
- E^2 = corrector eiusdem aetatis

H = codex Harleianus 4927 *saec. XII*

ε = codex Erlangensis 847 *anno 1466 scriptus*
V = codex Palatinus (nunc Vaticanus 1525) *anno 1467 scriptus*
F = lectiones codicis Pithoeani in margine exemplaris Lambiniani quod Heidelbergae adservatur adscriptae

ς = codices recentiores aut omnes aut singuli
ω = codices omnes

Schol. B = Scholiasta Bobiensis

NOTAE

Ern. = Ernesti, Gar. = Garatoni, Ha. = Halm, Heu. = Heumann, Hot. = Hotoman, Ka. = Karsten, Mnem. N. S. VII 1879 p. 399—410, Kay. = Kayser, AKl. = A. Klotz, Lb. = Lambinus, Mdv. = Madvig, Man. = Manutius, Mue. = C. F. W. Mueller, Pet. = Peterson, Sp. = L. Spengel, Wolf = F. A. Wolf

TESTIMONIUM

Cic. Att. 4, 1, 6 postridie in senatu, qui fuit dies Nonarum Septembrium, senatui gratias egimus.

1 Si patres conscripti pro vestris immortalibus in me
2 fratremque meum liberosque nostros meritis parum vobis cumulate gratias egero, quaeso obtestorque ne meae naturae potius quam magnitudini vestrorum beneficiorum id tribuendum putetis. quae tanta enim potest existere ubertas ingenii, quae tanta dicendi copia, quod tam divinum atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos universa promerita non dicam complecti orando, sed percensere numerando? qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo, liberis nostris parentes, nobis liberos, qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui amplissimam rem publicam, qui patriam qua nihil potest esse iucundius, qui denique nosmet ipsos nobis
2 reddidistis. quodsi parentes carissimos habere debemus, quod ab iis nobis vita patrimonium libertas civitas tradita est, si deos inmortalis quorum beneficio et haec tenuimus et ceteris rebus aucti sumus, si populum Romanum cuius honoribus in amplissimo consilio et in altissimo gradu dignitatis atque in hac omnium terrarum arce conlocati sumus, si hunc ipsum

---

M. TULLI CICERONIS INCIPIT CUM SENATUI GRATIAS EGIT *inscribunt* PG, incipit oratio M. T. Ciceronis cum de reditu suo senatui gratias egit E ⟨incipit cum⟩ senatui gratias egit *Schol. B*

5 id tribuendum GEHς (*cf. Mamert. Paneg. 31, 3 p. 155, 15* quaeso obtestorque ne meae id naturae potius quam magnitudini beneficiorum tuorum putes esse tribuendum): adtribuendum PεF 8 possit PG^cE posset G^1εF 9 ornando εF; *cf. Paneg. VIII (V) 1, 3* patris ac patrui tui merita licet dicendo aequare non possem, possem tamen vel censere numerando (*quo loco haud scio an* percensere *scribendum sit pro* vel c.)
13 qua … iucundius *s. v. add.* P^c 14 nobis nosmet ipsos E
21 ordinem ipsum E

ordinem a quo saepe magnificentissimis decretis sumus honestati, inmensum quiddam et infinitum est quod vobis debeamus, qui vestro singulari studio atque consensu parentum beneficia, deorum immortalium munera, populi Romani honores, vestra de me multa iudicia nobis uno tempore omnia reddidistis, ut quom multa vobis, magna populo Romano, innumerabilia parentibus, omnia dis inmortalibus debeamus, haec antea singula per illos habuerimus, nunc universa per vos reciperarimus.

Itaque patres conscripti quod ne optandum qui- 2 3
dem est homini, immortalitatem quandam per vos esse adepti videmur. quod enim tempus erit umquam cum vestrorum in nos beneficiorum memoria ac fama moriatur, qui illo ipso tempore cum vi ferro metu minis obsessi teneremini, non multo post discessum meum me universi revocavistis, referente L. Ninnio fortissimo atque optimo viro? quem habuit ille pestifer annus et maxime fidelem et minime timidum si dimicare placuisset, defensorem salutis meae. posteaquam vobis decernendi potestas facta non est per eum tribunum plebis qui cum per se rem publicam lacerare non posset, sub alieno scelere delituit, numquam de me siluistis, numquam meam salutem non ab iis consulibus qui vendiderant flagitavistis. itaque vestro stu- 4
dio atque auctoritate perfectum est, ut ipse ille annus quem ego mihi quam patriae malueram esse fatalem, octo tribunos haberet qui et promulgarent de salute mea et ad vos saepe numero referrent. nam consules

---

2 quiddam est et infinitum G 3 debemus ς *Lb. clausula certe non meliore* 6 cum PE quo εFH 10 recuperarimus G 16 nimis E^1 (ł minis) 19 et si εF 21 potestas decernendi G facta εF *om.* P^1GEH^1 permissa P^r *s. v.* H^2 TR . PL *plerumque* PGE 23 delituit E^2εF deluit P^1 delevit P^cGE^1 diruit Hς 25 qui rem p. vendiderant εF *fort. recte; cf. Pis. 15* 26 ut EεP^r *om.* P^1G annus E minus PG 28 octo ε hoc P hos GE cum H *(an natum ex* UIII*?)* 29 et consules ε

modesti legumque metuentes inpediebantur lege, non ea quae de me, sed ea quae de ipsis lata erat, quam meus inimicus promulgavit, ut si revixissent ii qui haec paene delerunt, tum ego redirem; quo facto utrumque confessus est, et se illorum vitam desiderare, et magno in periculo rem publicam futuram, si cum hostes atque interfectores rei publicae revixissent, ego non revertissem. atque illo ipso tamen anno cum ego cessissem, princeps autem civitatis non legum praesidio, sed parietum vitam suam tueretur, res publica sine consulibus esset neque solum parentibus perpetuis, verum etiam tutoribus annuis esset orbata, sententias dicere prohiberemini, caput meae proscriptionis recitaretur, numquam dubitastis meam salutem
3 5 cum communi salute coniungere. postea vero quam singulari et praestantissima virtute P. Lentuli consulis ex superioris anni caligine et tenebris lucem in re publica Kalendis Ianuariis dispicere coepistis, cum Q. Metelli nobilissimi hominis atque optimi viri summa dignitas, cum praetorum tribunorum plebis paene omnium virtus et fides rei publicae subvenisset, cum virtute gloria rebus gestis Cn. Pompeius omnium gentium, omnium saeculorum, omnis memoriae facile prin-

---

2 sed ea Pε sed GE quam *Lb.* cum PGEε *(quo servato* promulgavisset *Ern.)* 3 revixerit vero qui ε (vero *natum ex* ū) 4 facto E^{2}P^{c}G^{c}ε fato P^{1}G^{1}E^1 6 si cum ε si eum F sicut P^1 si aut P^{r}GE 7 aut int. G aut ego EG 8 atque εF itaque PGE tamen *om.* Hς 9 cessissem E^2 gessissem PGE^1 autem huius E^2 10 res p. sinere ** p. consulibus P (*sed* sine re p. *del.* P^1) 11 consule E 12 annuis * esset orbata P annuisses sed orbatas G annuis⁝ess; ⁝orbata⁝ (*fuit ultima littera* s) E ⟨vos⟩ sententias *Lehmann, Herm. XI 1880 p. 354* 14 salutem meam GE 15 postea vero cum ... coepissetis *Sp.* 16 singulari virtute et praestantissima GE 17 caligine anni E lucem rei p. G 18 despicere P^{c}GE 19 cum q. G^c cumque PG^{1}E 20 preconum *ex* -corum G^c 22 gloria *s. v.* P^c Gn. Pε *nomine* Cn. Pompeius *deleto* cum ⟨vir⟩ virtute *ci. Gar. at nomen vix omitti potuit*

ceps, tuto se venire in senatum arbitraretur, tantus
vester consensus de salute mea fuit ut corpus abesset
meum, dignitas iam in patriam revertisset. quo qui- 6
dem mense quid inter me et meos inimicos interesset
existimare potuistis. ego meam salutem deserui ne
propter me civium vulneribus res publica cruentare-
tur, illi meum reditum non populi Romani suffragiis,
sed flumine sanguinis intercludendum putaverunt. ita-
que postea nihil vos civibus, nihil sociis, nihil regibus
respondistis; nihil iudices sententiis, nihil populus suf-
fragiis, nihil hic ordo auctoritate declaravit; mutum
forum, elinguem curiam, tacitam et fractam civitatem
videbatis. quo quidem tempore cum is excessisset qui 7
caedi et flammae vobis auctoribus restiterat, cum ferro
et facibus homines tota urbe volitantis, magistratuum
tecta inpugnata, deorum templa inflammata, summi
viri et clarissimi consulis fasces fractos, fortissimi at-
que optimi tribuni plebis sanctissimum corpus non
tactum ac violatum manu, sed vulneratum ferro con-
fectumque vidistis. qua strage nonnulli permoti ma-
gistratus, partim metu mortis, partim desperatione rei
publicae, paululum a mea causa recesserunt; reliqui
fuerunt quos neque terror nec vis, nec spes nec metus,
nec promissa nec minae, nec tela nec faces a vestra
auctoritate, a populi Romani dignitate, a mea salute
depellerent.

Princeps P. Lentulus parens ac deus nostrae vitae 4 8
fortunae memoriae nominis, hoc specimen virtutis, hoc
indicium animi, hoc lumen consulatus sui fore putavit
si me mihi, si meis, si vobis, si rei publicae reddidisset.
qui ut est designatus, numquam dubitavit sententiam

---

1 non arbitraretur $E^2\varepsilon F$ 2 ut licet $P^r H \varsigma$ 10 R *post* populus *sscr.* E^2 14 auctoribus GE auctoritatibus P 15 volitarent εF 16 oppugnata $P^r \varsigma$ 17 clarissimi viri (viri *del.* P^1) consulis (-es E) PGE 21 mortis *ex* moras G^c 22 paulum ε 27 deus PGE^1 decus $E^2\varepsilon F$ *(cf. Sest. 144)* 29 iudicium ς indicium ω 30 si me mihi P si me G me si mihi $E\varepsilon$

de salute mea se et re publica dignam dicere. cum a tribuno plebis vetaretur, cum praeclarum caput recitaretur, nequis ad vos referret, nequis decerneret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret, ne scribendo adesset, totam illam ut ante dixi proscriptionem non legem putavit, qua civis optime de re publica meritus nominatim sine iudicio una cum senatu rei publicae esset ereptus. ut vero init magistratum, non dicam quid egit prius, sed quid omnino egit aliud nisi ut me conservato vestram in posterum dignitatem
9 auctoritatemque sanciret? di immortales, quantum mihi beneficium dedisse videmini quod hoc anno P. Lentulus consul est! quanto maius dedissetis si superiore anno fuisset! nec enim eguissem medicina consulari, nisi consulari vulnere concidissem. Audieram ex sapientissimo homine atque optimo civi et viro Q. Catulo non saepe unum consulem improbum, duo vero numquam post Romam conditam excepto illo Cinnano tempore fuisse. quare meam causam semper fore firmissimam dicere solebat, dum vel unus in re publica consul esset. quod vere dixerat, si illud de duobus consulibus quod ante in re publica non fuerat, perenne ac proprium manere potuisset. quodsi Q. Metellus illo tempore consul fuisset [inimicus], dubitatis quo animo fuerit in me conservando futurus, cum in restituendo auctorem fuisse adscriptoremque
10 que videatis? sed fuerunt duo consules quorum men-

---

1 mea *add.* E^2 *s. v.* se et E sed et P de G^1 et de G^c diceret G^1E 2 cum *om.* ε 3 decerneret *ex* dis- E^2 4 nequis disp. G 5 illam causam P^r 6 qu[illegible]a P quia G 8 inid P 9 egit *om.* E egerit Hς plus G 13 est Eε *om.* PG quo H magis ε 16 *an* et ⟨clarissimo⟩ viro? 18 post Romam conditam E^2εF *om.* PGE^1 duos ε 19 cinnano ε germano *(sed del.)* P^1 cesonino P^c *mg.* GE cesonini H 21 esset *om.* GE^1 quod PGE quam εF dixit si id ε [de .. consulibus] *Ka. p. 408* 22 non *om.* ε, *del. Wolf* 24 *del. Ha. (cf. 25 p. 16, 24)* non inimicus Hς 25 in me cons. fuerit GE 27 duo EH ii (*ex* hii P) PG *sed ita ut etiam numerus* II

tes angustae humiles parvae oppletae tenebris ac sordibus nomen ipsum consulatus, splendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperii nec intueri nec sustinere nec capere potuerunt, non consules, sed mercatores provinciarum ac venditores vestrae dignitatis. quorum alter me Catilinam amatorem suum multis audientibus, alter Cethegum consobrinum reposcebat; qui me duo sceleratissimi post hominum memoriam non consules, sed latrones non modo deseruerunt in causa praesertim publica et consulari, sed prodiderunt oppugnarunt, omni auxilio non solum suo, sed etiam vestro ceterorumque ordinum spoliatum esse voluerunt. quorum alter tamen neque me neque quemquam fefellit. 5 11 quis enim ullam ullius boni spem haberet in eo cuius primum tempus aetatis palam fuisset ad omnium libidines divulgatum, qui ne a sanctissima quidem parte corporis potuisset hominum impuram intemperantiam propulsare? qui cum suam rem non minus strenue quam postea publicam confecisset, egestatem et luxuriem domestico lenocinio sustentavit, qui nisi in aram tribunatus confugisset, neque vim praetoris nec multitudinem creditorum nec bonorum proscriptionem effugere potuisset — quo in magistratu nisi rogationem de piratico bello tulisset, profecto egestate et improbitate coactus piraticam ipse fecisset, ac minore quidem cum rei publicae detrimento quam quo intra moenia nefarius hostis praedoque versatus est —, quo inspectante ac sedente legem tribunus plebis tulit ne auspiciis optemperaretur, ne ob-

---

accipi possit. recepi duo *propter p. 7,8* qui me duo ... non consules, sed latrones *eqs.; qua forma dicendi videtur indicari numerum iam antecessisse; nam aliter* qui ambo *expectaremus*

1 parvae GEε pravae P 3 sustineri P 4 sed *om.* G 6 me P[1] a me P[c]GE *(cf. e. g. Verr. pr. 7 IV 113)* 7 reposcebant GE (*sicut Manil. 4* E) poscebat ε 9 deseruerunt *ex* desinuerunt E[1] 14 habeat E 16 omnium E[2]εV omnes PGE[1] 20 luxuriam Hες 22 creditorum nec *ex* critorum ne P[c] 23 quo E[2]εV qui PGE[1]H 27 quo *Gar.* quod ω

nuntiare concilio aut comitiis, ne legi intercedere liceret, ut lex Aelia et Fufia ne valeret, quae nostri maiores certissima subsidia rei publicae contra tribunicios furores esse voluerunt. 12 idemque postea cum innumerabilis multitudo bonorum de Capitolio supplex ad eum sordidata venisset, cumque adulescentes nobilissimi cunctique equites Romani se ad lenonis impudicissimi pedes abiecissent, quo vultu cincinnatus ganeo non solum civium lacrimas, verum etiam patriae preces repudiavit! neque eo contentus fuit, sed etiam in contionem ascendit eaque dixit quae si eius vir Catilina revixisset, dicere non esset ausus, se Nonarum Decembrium quae me consule fuissent, clivique Capitolini poenas ab equitibus Romanis esse repetiturum. neque solum id dixit, sed quos ei commodum fuit conpellavit, Lucium vero Lamiam equitem Romanum praestanti dignitate hominem et saluti meae pro familiaritate, rei publicae pro fortunis suis amicissimum, consul imperiosus exire ex urbe iussit. et cum vos vestem mutandam censuissetis, cunctique mutassetis, atque idem omnes boni iam ante fecissent,

---

2 fusia Eε non ε 6 sordidata ad eum ε 8 cincinnatus (cint- ε) Pε incincinnatus GE 10 contentus eo ε 11 ascendit GEε escendit P; *cf. fin. 2, 74* in contionem ascendere. *div. 1, 124* illud suggestum ... ascendenti. *Phil. 2, 85* ascendis *(in rostra*; escendis V *edd. male) ad Q. 1, 2, 15* in contionem ascendit *(sic recte Sjoegren*, escendit *Mue.) Att. 4, 2, 3* in contionem ascendit *(sic recte Lehmann*, escendit *edd.). etiam Pis. 61* escendentem in currum *male edunt auctoritate palimpsesti; ceteri codices recte* ascendentem. *Vat. 34* ascenderit PGE exciderit *Schol. B. unde editores* escenderit. *Manil. 55* in hunc ipsum locum ascendere (escendere *edd. cum uno Harleiano). Verr. 4, 51* ascendit in oppidum *(recte*; esc- R^{1}p *Pet.). cf. etiam Liv. II 7, 7* in contionem ascendit (escendit *soli* MP^{2}). *II 28, 6* in tribunal ascendunt (esc- MP). *Sen. contr. IX 2, 10* ascendit praeter tribunal. *Thes. ling. lat. II 755, 82. solum Cic. orat. frg. A XII 4 Gelli codices consentiunt in* esc-: escendi, inquit, in contionem 14 R. P p. G p. R. E 16 lamiam E^{2}ε iam PGE^{1} 17 dignitate et hominem P 18 et r. p. ε sui P 19 ex ε *om.* PGE 21 atque hoc idem E^{2}ε

ille unguentis oblitus cum toga praetexta quam omnes praetores aedilesque tum abiecerant, inrisit squalorem vestrum et luctum gratissimae civitatis fecitque quod nemo umquam tyrannus, ut quominus occulte vestrum malum gemeretis, nihil ⟨inpedire⟩ [diceret], ne aperte incommoda patriae lugeretis ediceret. cum vero in circo Flaminio non a tribuno plebis 6 13 consul in contionem, sed a latrone archipirata productus esset, primum processit qua auctoritate vir! vini somni stupri plenus, madenti coma, composito capillo, gravibus oculis, fluentibus buccis, pressa voce et temulenta, quod in civis indemnatos esset animadversum, id sibi dixit gravis auctor vehementissime displicere. ubi nobis haec auctoritas tam diu tanta latuit? cur in lustris et helluationibus huius calamistrati saltatoris tam eximia virtus tam diu cessavit? nam ille alter Caesoninus Calventius ab adulescentia versatus est in foro, cum eum praeter simulatam fictamque tristitiam nulla res commendaret, non iuris notitia, non dicendi vi⟨s, non scien⟩tia rei militaris, non cognoscendorum hominum studium, non liberalitas. quem praeteriens cum incultum horridum maestumque

---

4 et quo ε 5 *add. AKl. (similiter Pet.)* 6 diceret PGE indiceret ε *del. AKl.* ne aperte ... ediceret *s. v. add.* P^c 7 tum vero cum ε 9 diceret *post* primum *add.* E^2 12 esset GE esse P 14 nobis PE^1 vobis $GE^2ε$ 15 illustris εF et PGE^1 etiam $E^2εF$ helluationibus PGE^1 helluoni (-nis F) $E^2εF$ 16 tam optinia ε 17 cessoninus (*ex* cers- *vel* cens- G^c; *primum* s *del.* E^2) GE calventicius ε 18 est *om.* E simulatum ε fictamque E^2F victamque εV versutamque PG^c irritamque G^1E^1H 19 ulla ε 20 *ut supra AKl. praeeuntibus ex parte Mdv. Adv. II 1873 p. 212 et Lb. (cf. Rhein. Mus. LXVIII 1913 p. 495)*: non inconsulta (cōs. *sscr.* P^r) studium non dicendi vitia rei militaris non cognoscendorum hominum non liberalitas P non cos. (*om.* E) studium non discendi vitia rei (viciari E^1) militaris non cogn. hom. non lib. GE non iuris (*sic etiam* E^2) studium non dicendi non rei (*item* E^2) militaris non cogn. hom. non lib. εFV 22 cum *om.* ε incultu non horridum P maestumque *ex* -ve P^1 -ve GE

vidisses, etiamsi agrestem et inhumanum existimares,
14 tamen libidinosum et perditum non putares. cum hoc homine an cum stipite in foro constitisses, nihil crederes interesse; sine sensu, sine sapore, elinguem tardum, inhumanum negotium, Cappadocem modo abreptum de grege venalium diceres. idem domi quam libidinosus, quam inpurus, quam intemperans non ianua receptis, sed pseudothyro intromissis voluptatibus! cum vero etiam litteras studere incipit et beluus immanis cum Graeculis philosophari, tum est Epicureus, non penitus illi disciplinae quaecumque est deditus, sed captus uno verbo voluptatis. habet autem magistros non ex istis ineptis qui dies totos de officio ac de virtute disserunt, qui ad laborem, ad industriam, ad pericula pro patria subeunda adhortantur, sed eos qui disputent horam nullam vacuam voluptate esse debere, in omni parte corporis semper oportere ali-
15 quod gaudium delectationemque versari. his utitur quasi praefectis libidinum suarum, hi voluptates omnes vestigant atque odorantur, hi sunt conditores instructoresque convivii, idem expendunt atque aestimant voluptates, sententiamque dicunt et iudicant, quantum cuique libidini tribuendum esse videatur. horum ille artibus eruditus ita contempsit hanc prudentissimam civitatem, ut omnis suas libidines, omnia

---

1 existimasses ε 2 putares E^2εF putasti PH putastis E^1 dubitasti G 3 stipite E^2εF stipe P^1 etiope P^c stipe ł ethiope G uł aethiope stipe E^1 *(sed* uł aethiope *del.)*; *cf. har. resp. 5*
5 negotium: vaecordem *Lb.* 7 intemperas P^1 8 ianua E^2ε inaua PGE^1 8 pseudothyro (*ex* psed-) P *om.* GE^1 pseudothyra E^2 *mg.* ε 9 litteras PG^1 litteris EG^cε; *nempe de homine minime erudito vulgariter loquitur orator, cf. e. g. Plaut. Mil. 1473 Titin. FCR 85* veluus P^1 heluus P^c belluus G helluus E^1 belua E^2ε *om.* H; *cf. Aug. GL V 520, 26* beluus, ut Cixero dixit. *hic quoque Cicero vulgari forma usus est* 10 graecis E 12 habeat (ł e) E^1 autem enim εF 16 disputant *Lb.* vacua E voluptati ε 17 in omni semper parte corporis G 24 pudentissimam ε

flagitia latere posse arbitraretur, si modo vultum in-
portunum in forum detulisset. Is quamquam me qui- 7
dem minime — cognoram enim propter Pisonum ad-
finitatem, quam longe hunc ab hoc genere cognatio
materna Transalpini sanguinis apstulisset —, sed vos
populumque Romanum non consilio neque eloquentia,
quod in multis saepe accidit, sed rugis supercilioque
decepit. Luci Piso tune ausus es isto oculo, non dicam 16
isto animo, ista fronte, non vita, tanto supercilio, non
enim possum dicere: tantis rebus gestis, cum A. Ga-
binio consociare consilia pestis meae? non te illius
unguentorum odor, non vini anhelitus, non frons cala-
mistri notata vestigiis in eam cogitationem adducebat
ut cum illius re similis fuisses, frontis tibi integu-
mento ad occultanda tanta flagitia diutius uti non
liceret? cum hoc tu coire ausus es, ut consularem
dignitatem, ut rei publicae statum, ut senatus auctori-
tatem, ut civis optime meriti fortunas provinciarum
foedere addiceres? te consule, tuis edictis et imperiis
senatui populi Romani non est licitum non modo sen-
tentiis atque auctoritate sua, sed ne luctu quidem ac
vestitu rei publicae subvenire? Capuaene te putabas, 17

---

2 is quamquam me quidem minime *AKl. (Rhein. Mus. l. l. p. 491)* is me quamquam me quidem non P is me quamquam (quandam G) equidem non GE sed me quamquam quidem minime (minime quidem F, *aut hoc aut illud* E^2) non $E^2 \varepsilon$F is nequaquam me quidem *Mue.* 3 cognoram enim PG *(sed in* P ã *in in ras. et ante* r *item parva rasura)*: cognoram E^1 cognoscantur (-atur F) a me iam $E^2 \varepsilon$F 4 quamquam $E^2 \varepsilon$F hunc *om.* ε 5 abstulisset *om.* E^1, *add.* E^2 set P si Eε 8 Luci piso PG L. piso *ex* lucipso E^2 L. Piso *Schol. B* 9 tanto *om.* ε 10 tantis rebus gestis $E^2 \varepsilon$ tantibus gestis P^1 tantis gestis $P^c GE^1$H 10 A. Pε *om.* GE 11 c. nota≣ta (-n- *eras.*) P c. nonotata ε calamistri∧no‿nota G 14 integumento $E^2 \varepsilon$ -gim- PGE^1 16 hoc PG autem E tu εF *om.* PGE 18 optimi P 20 populo R. G 21 atque *om.* εF sed ... subvenire *Schol. B* luctu *Schol. B* PGE^1 vultu $E^2 \varepsilon$F 22 capuaene *ex* -ane $G^c E^2$ capuaene te putabas *Schol. B* te esse G ζpubas P

in qua urbe domicilium quondam superbiae fuit, consulem esse, sicut eras eo tempore, an Romae, in qua civitate omnes ante vos consules senatui paruerunt? tu es ausus in circo Flaminio productus cum tuo illo pari dicere, semper te misericordem fuisse? quo verbo senatum atque omnis bonos tum cum a patria pestem depulissem, crudelis demonstrabas fuisse. tu misericors me adfinem tuum quem comitiis tuis praerogativae primum custodem feceras, quem Kalendis Ianuariis tertio loco sententiam rogaras, constrictum inimicis rei publicae tradidisti, tu meum generum propinquum tuum, tu adfinem tuam filiam meam superbissimis et crudelissimis verbis a genibus tuis reppulisti. idemque tu clementia ac misericordia singulari, cum ego una cum re publica non tribunicio, sed consulari ictu concidissem, tanto scelere tantaque intemperantia fuisti ut ne unam quidem horam interesse paterere inter meam pestem et tuam praedam, saltem dum conticisceret illa lamentatio et gemitus urbis!
18 nondum palam factum erat occidisse rem publicam, cum tibi arbitria funeris solvebantur, uno eodemque tempore domus mea diripiebatur ardebat, bona ad vici-

---

2 te esse ε *fort. recte, cf. Rhein. Mus. l. l. p. 501* sicuti ε sicut ... tempore *del. Gar.* 3 consoles P^1 4 flaminio G^c -neo E^2 flamini PG^1E^1 -mino ε 5 pari GE *(cf. Pis. 18)* pare P; *utramque formam agnoscit Char. GL I 26, 22* semper te ε te semper PGE te misericordem f. quo verbo ceteros demonstrabas crudeles fuisse *Schol. B* 7 depulissem E^2εFV *om.* PGE^1 crudelem E^2εF, *qua ratione in membris iuxta positis* senatum atque omnis bonos *prius adeo praevaleret, ut numerus singularis constitueretur; cf. Mue. ad Cic. off. I 14* tu ... tuum constrictum inimicus tradidisti *Schol. B* 8 comitiis tuis E^2εF comitiis PGE^1 tuis comitiis G 9 feceras E^2ε praefeceras G^cE^1 praeferas PG^1 *(cf. Rhein. Mus. l. l. p. 493)* 10 rogaras ε -bas PGE inimicis *s. v. add.* E^2 14 idemque Pε idem GE 16 tamque int. P 18 paterere P^cε patere P^1 patereris GE predam tuam ε saltem (*sic* εF) *ex* salutem P^1GE^2 19 cum ε gemitibus GE^1 20 nondum ... rem p. *Schol. B* fuerat ε

num consulem de Palatio, de Tusculano ad item vi-
cinum alterum consulem deferebantur, cum isdem ope-
ris suffragium ferentibus, eodem gladiatore latore,
vacuo non modo a bonis, sed etiam a liberis atque
inani foro, ignaro populo Romano quid ageretur, se-
natu vero oppresso et adflicto, duobus impiis ne-
fariisque consulibus aerarium provinciae legiones im-
peria donabantur.

Horum consulum ruinas vos consules vestra vir- 8
tute fulsistis, summa tribunorum plebis praetorumque
fide et diligentia sublevati. quid ego de praestantis- 19
simo viro T. Annio dicam, aut quis de tali cive satis
digne umquam loquetur? qui cum videret sceleratum
civem aut domesticum potius hostem, si legibus uti
liceret, iudicio esse frangendum, sin ipsa iudicia vis
impediret ac tolleret, audaciam virtute, furorem forti-
tudine, temeritatem consilio, manum copiis, vim vi
esse superandam, primo de vi postulavit; posteaquam
ab eodem iudicia sublata esse vidit, ne ille omnia vi
posset efficere curavit; qui docuit neque tecta neque
templa neque forum nec curiam sine summa virtute
ac maximis opibus et copiis ab intestino latrocinio
posse defendi, qui primus post meum discessum bonis
metum, spem audacibus, timorem huic ordini, servi-
tutem depulit civitati. quam rationem pari virtute 20
animo fide P. Sestius secutus pro mea salute, pro
vestra auctoritate, pro statu civitatis nullas sibi ini-
micitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitae
discrimen vitandum umquam putavit. qui causam se-

---

1 consulem *ex* -is E^2 item ad ε 3 latere E^2εF 10 fulsistis PE^1 fulcistis GE^2ε plebis *om.* E 11 ac ε sublevasti E^2 -astis ε quid ergo ε 12 cive vel satis ε 13 loquitur E *post* cum *add.* milonem E^2εF *(cf. Rhein. Mus. l. l. p. 481)* scel. civem videret εF 15 sin *om.* GE^1 16 fortitudinem P^1 17 copiis GEFε coiis P manu H 18 primo die G postulabat ε 23 bonis metum spem E^2εF cum bonis set (et P^cGE^1) PGE^1H 26 secutus est E^2ε pro nostra salute ε

natus exagitatam contionibus improborum, sic sua dili-
gentia multitudini commendavit, ut nihil tam popu-
lare quam vestrum nomen, nihil tam omnibus carum
aliquando quam vestra auctoritas videretur; qui me
cum omnibus rebus quibus tribunus plebis potuit de-
fendit, tum reliquis officiis iuxta ac si meus frater esset
sustentavit; cuius ego clientibus libertis familia copiis
litteris ita sum sustentatus ut meae calamitatis non
21 adiutor solum, verum etiam socius videretur. Iam
ceterorum officia ⟨ac⟩ studia vidistis, quam cupidus
mei C. Cestilius, quam studiosus vestri, quam non
varius fuerit in causa. quid M. Cispius? cui ego ipsi,
parenti fratrique eius sentio quantum debeam. qui
cum a me voluntas eorum in privato iudicio esset of-
fensa, publici mei beneficii memoria privatam offensio-
nem oblitteraverunt. iam T. Fadius qui mihi quaestor
fuit, M. Curtius cuius ego patri quaestor fui, studio
amore animo huic necessitudini non defuerunt. multa
de me C. Messius et amicitiae et rei publicae causa
dixit, legem separatim initio de salute mea promul-
22 gavit. Q. Fabricius si quae de me agere conatus est,
ea contra vim et ferrum perficere potuisset, mense
Ianuario nostrum statum reciperassemus; quem ad sa-
lutem meam voluntas impulit, vis retardavit, auctori-
9 tas vestra revocavit. iam vero praetores quo animo
in me fuerint vos existimare potuistis, cum L. Cae-
cilius privatim me suis omnibus copiis studuerit
sustentare, publice promulgarit de mea salute cum

---

1 contionibus *in* E *eras.* cogitationibus εF 7 ego *om.* G 8 sum *add.* P^c *s. v.* 10 *add. Ha. cf. Flacc.* 52 [studia] *Kay.* 11 cestillius GE M. Cispius εV mospius PH m. ospius GE; *cf. Sest.* 76 *Planc.* 75 14 a me Pε mea GE mihi H 15 publicis meis beneficiis E 16 eadius E adius G 17 ego quaestor pari εF 19 cōn messius εF 20 separatim *edd.* separatam ε speratim P speciatim GE 23 vestrum εF recipirassemus P recuperassemus GE^1 recuperasset E^2 -asset si ε -asse si F 25 nostra G 27 copiis omnibus ε 28 sustentari E^2 promulgavit GEε pro mea ε cum *om.* ε

collegis paene omnibus, direptoribus autem bonorum
meorum in ius adeundi potestatem non fecerit. M.
autem Calidius statim designatus sententia sua quam
esset cara sibi mea salus declaravit. omnia officia 23
C. Septimi Q. Valeri P. Crassi Sex. Quintili C. Cor-
nuti summa et in me et in rem publicam constiterunt.

Quae cum libenter commemoro, tum non invitus
nonnullorum in me nefarie commissa praetereo. non
est mei temporis iniurias meminisse quas ego etiamsi
ulcisci possem, tamen oblivisci mallem; alio trans-
ferenda mea tota vita est, ut bene de me meritis re-
feram gratiam, amicitias igni perspectas tuear, cum
apertis hostibus bellum geram, timidis amicis igno-
scam, proditores vindicem, dolorem profectionis meae
reditus dignitate consoler. quodsi mihi nullum aliud 24
esset officium in omni vita reliquum nisi ut erga duces
ipsos et principes atque auctores salutis meae satis
gratus iudicarer, tamen exiguum reliquae vitae tem-
pus non modo ad referendam, verum etiam ad com-
memorandam gratiam mihi relictum putarem. quando
enim ego huic homini ac liberis eius, quando omnes
mei gratiam referent? quae memoria, quae vis ingenii,
quae magnitudo observantiae tot tantisque beneficiis
respondere poterit? qui mihi primus adflicto et iacenti
consularem fidem dextramque porrexit, qui me a morte

---

1 aut (*ex* enim E^2) εE 3 autem *ex* hoc E^2 4 cara sibi mea Pε sibi cara mea G sibi mea cara E 6 constituerunt ε 7 commemoratum non P^1 inventus P 10 transferendo εF 11 tota mea G 12 amicitias ... tuear *om.* GE^{1}H igni P (*cf. off. II 38*; -a segni *corr.* P^c) digne E^{2}εV perspectas E^2 εF perspectu P^1 -ta P^c tuear E^{2}εF tuen P^1 tunc P^c 13 gerat P^1 14 vindicem *Mdv. Adv. II 1873 p. 213* non indicem ω non vindicem *(cf. v. 8) Hot.* convincam *Mue.* dolerem P n *(pro* ñ *i.* non?) *post* meae *sscr.* P^c 15 consulerer *ex* consolere P^c proditoribus non indicem dolorem pr. meae, defensores reditus d. consoler *(ex* -or G^c) G quod mihi si nullum esset aliud ε 17 actores P 18 reliquum εF 19 ad ferendam ε affer- F

ad vitam, a desperatione ad spem, ab exitio ad salutem vocavit, qui tanto amore in me, studio in rem publicam fuit ut excogitaret quemadmodum calamitatem meam non modo levaret, sed etiam honestaret. quid enim magnificentius, quid praeclarius mihi accidere potuit quam quod illo referente vos decrevistis, ut cuncti ex omni Italia qui rem publicam salvam vellent, ad me unum hominem fractum et prope dissipatum restituendum et defendendum venirent, ut qua voce ter omnino post Romam conditam consul usus esset pro universa re publica apud eos solum qui eius vocem exaudire possent, eadem voce senatus omnis ex omnibus agris atque oppidis civis totamque Ita-
10 liam ad unius salutem defendendam excitaret? quid
25 ego gloriosius meis posteris potui relinquere quam hoc: senatum iudicasse qui civis me non defendisset, eum rem publicam salvam noluisse? itaque tantum vestra auctoritas, tantum eximia consulis dignitas valuit, ut dedecus et flagitium se committere putaret, si qui non veniret. idemque consul cum illa incredibilis multitudo Romam et paene Italia ipsa venisset, vos frequentissimos in Capitolium convocavit. quo tempore quantam vim naturae bonitas haberet et vera nobilitas, intellegere potuistis. nam Q. Metellus et inimicus et frater inimici, perspecta vestra voluntate omnia privata odia deposuit; quem P. Servilius vir cum clarissimus tum vero optimus mihique amicissimus,

---

2 revocavit G^c qui tanto *ex* qui ante P^c quanto GE^1 in re p. G 6 referente εF rente P petente GEH decrevitis P 9 restuendum P^1 et defendendum *om.* εF et (*pro* ut) ε 10 ter omnino E^2εFV teromanino PG *om.* E^1 usus esset P^cE visus est et P^1 visus esset εF unus esset G 12 omnis ex εF *om.* PGE 14 quid ergo GE 16 hunc εF 18 consulum E consilis P diutas P 19 dedecus et εFV dedecus E^2 deus P reus GE^1 omnis H 20 quis ε veneret P^1 22 revocavit ε 23 habet εF et GEε ut P^1 aut P^cH 24 namque m. PG^1ε et *om.* εF 26 quem *ex* que in E^2 quome *ex* queme G^c P. *om.* GE^1 cum vir ε tum E^2

et auctoritatis et orationis suae divina quadam gravi-
tate ad sui generis communisque sanguinis facta vir-
tutesque revocavit, ut haberet in consilio et fratrem
ab inferis socium rerum mearum et omnis Metellos
praestantissimos civis paene ex Acherunte excitatos,
in quibus Numidicum illum Metellum cuius quondam
de patria discessus molestus omnibus, ipsi ne luctuo-
sus quidem est visus. itaque idem extitit non modo 26
salutis defensor qui ante hoc summum beneficium
fuerat inimicus, verum etiam adscriptor dignitatis
meae. quo quidem die cum vos quadringenti decem
septem essetis, magistratus autem omnes adessent, dis-
sensit unus, is qui sua lege coniuratos etiam ab in-
feris excitandos putarat. atque illo die quom rem pu-
blicam meis consiliis conservatam gravissimis verbis
et plurimis iudicassetis, idem consul curavit ut eadem
a principibus civitatis in contione postero die diceren-
tur; cum quidem ipse egit ornatissime meam causam,
perfecitque adstante atque audiente Italia tota ut nemo
cuiusquam conducti aut perditi vocem acerbam atque 11
inimicam bonis posset audire. ad haec non modo 27
adiumenta salutis, sed etiam ornamenta dignitatis
meae reliqua vos idem addidistis: decrevistis nequis

---

4 ab inferis *del. Lb.* 5 acherunte G^1E -onte PG^c 6 Metellum *del. Man. sed cf. Sest. 130* 8 *ut supra* $E^2\varepsilon FV$ *(nisi quod* E^2 visus est *non mutavit)*: honestis (-us E^1) omnibus ne (sane GE^1 *om.* H) luctuosus tandem visus est PGE^1H; *cf. Rhein. Mus. l. l. p. 486* 8 idem extitit *(cf. ib. p. 488) AKl.* extitit $E^2\varepsilon V$ dimittit PGE^1 9 salutis *ex* te E^2 -tem PG hys (*i.* is) qui ε summum *AKl.* suum $E^2\varepsilon F$ unum PGE^1 10 fueram P^1G fuera[t] E^1 11 qua G vos $E^2\varepsilon F$ *om.* PGE^1 quadringenti decem matem P^1 CCCCXVII εF quadringenti ·X· S· (s. senatores *sscr.* G^c) G quadringenti ex senatu E^1 quadringenti XVII P^cE^2 12 hi (*pro* autem) E^1 ·h· G omnes *om.* εF dissensit *ex* de senatu E^2 14 putarat *ex* -ret P^1 adque P cum ε quod PGE 19 nemo $E^2\varepsilon$ mo P^1 mox G mo (-n *eras.*) E^1 22 etiam *om.* ε 23 decrevistis *suspectum Garatonio; an* d. ⟨enim⟩? neque sulla P^1 qui E

ulla ratione rem inpediret; qui id impedisset, vos graviter molesteque laturos; illum contra rem publicam salutemque bonorum concordiamque civium facturum et ut ad vos de eo statim referretur; meque etiam si diutius calumniarentur, redire iussistis. quid? ut agerentur gratiae qui e municipiis venissent? quid? ut ad illam diem res cum redissent rogarentur ut pari studio convenirent? quid denique ille dies quem P. Lentulus mihi fratrique meo liberisque nostris natalem constituit non modo ad nostram, verum etiam ad sempiterni memoriam temporis? quo die nos comitiis centuriatis quae maxime maiores comitia iusta dici haberique voluerunt, arcessivit in patriam, ut eaedem centuriae quae me consulem fecerant, consulatum
28 meum comprobarent, quo die quis civis fuit qui fas esse putaret quacumque aut aetate aut valetudine esset, non de salute mea sententiam ferre? quando tantam frequentiam in campo, tantum splendorem Italiae totius ordinumque omnium, quando illa dignitate rogatores diribitores custodesque vidistis? itaque P. Lentuli beneficio excellenti atque divino non reducti sumus in patriam ita ut nonnulli clarissimi cives, sed equis insignibus et curru aurato reportati.

29 Possum ego satis in Cn. Pompeium umquam gratus videri? qui non solum apud vos qui omnes idem sentiebatis, sed etiam apud universum populum sa-

---

1 qui id GE quiḍ P qui F (qui id impedisset *om.* ε) vos E^2ε *om.* PGE^1 2 illum G illos PE 4 de eo E^2G^cε eo PG^1 et E^1 5 quid GE qui P 6 quid ε qui PGE aut ε 8 ille dies εFV *(atque* ille *etiam* E^2 *corr.)* illo die PGE^1 quem rem P. P *(cf. Halmi nota)* 10 ad *alterum om.* E *(quo careri potest)* 13 accersivit E^2 *(cf. Rhein. Mus. l. l. p. 482 adn. 2)* 15 eo die *vel* [quo die] *Mdv. l. l. p. 213* fas esse E^2ε fasse P fas GE^1 17 de ε se de PGE *(cf. Rhein. Mus. l. l. p. 501)* quod tantam F 20 dirivitores P dirivatores GE^1 discriptores E^2 direptores εF 21 non solum H 22 ita ut εF *om.* P^1 ut P^c sicut GE 23 aurato *ex* auro E^2 26 universam p. r. ε -sam R. F

lutem populi Romani et conservatam per me et coniunctam esse cum mea dixerit; qui causam meam prudentibus commendarit, imperitos edocuerit eodemque tempore improbos auctoritate sua compresserit, bonos excitarit; qui populum Romanum pro me tamquam pro fratre aut pro parente non solum hortatus sit, verum etiam opsecrarit; qui cum ipse propter metum dimicationis et sanguinis domo se teneret, iam a superioribus tribunis petierit ut de salute mea et promulgarent et referrent; qui in colonia nuper constituta cum ipse gereret magistratum, in qua nemo erat emptus intercessor, vim et crudelitatem privilegii auctoritate honestissimorum hominum et publicis litteris consignarit, principesque Italiae totius praesidium ad meam salutem inplorandum putarit; qui cum ipse mihi semper amicissimus fuisset, etiam ut suos necessarios mihi amicos redderet, elaborarit. quibus autem offi- 12
ciis T. Anni beneficia remunerabor? 30 cuius omnis ratio cogitatio totus denique tribunatus nihil aliud fuit nisi constans perpetua fortis invicta defensio salutis meae. quid de P. Sestio loquar? qui suam erga me benivolentiam et fidem non solum animi dolore, sed etiam corporis vulneribus ostendit.

Vobis vero patres conscripti singulis et egi et agam gratias; universis egi initio quantum potui, satis ornate agere nullo modo possum. et quamquam sunt in me praecipua merita multorum, quae sileri nullo modo possunt, tamen huius temporis ac timoris mei

---

2 cum me adixerit (me *add.* E^2 mea add- ε) E^{2}εF dixerit cum mea dixerit P dixerit cum mea (ea E^1) GE^1 6 pro *alterum om.* GE 7 cum E^{2}ε *om.* PGE^1 meum εF 8 a *s. v. add.* P^c 9 et *om.* ε 11 in quo ε 12 intercessorum G 13 consignarit *Lb.* -vit ω 15 inplorandum Pε -dam GE putarit *Lb.* -vit ω 17 amicos mihi ε elaborarit *Lb.* -vit ω autem *ex* haec E^2 18 remunerabo E 19 cogitatioque ε 20 invicta fortis ε 21 de re p. (re *eras.*) P 25 ab initio E^{2}εFV 27 sileri P^{c}H silere P^{1}GE 28 possum E [ac timoris] *Ka. p. 408; an* [ac ... mei]?

non est, conari commemorare beneficia in me singulorum; nam difficile est non aliquem, nefas quemquam praeterire. ego vos universos patres conscripti deorum numero colere debeo. Sed ut in ipsis dis immortalibus non semper eosdem atque alias alios solemus et venerari et precari, sic in hominibus de me divinitus meritis omnis erit aetas mihi ad eorum erga me merita
31 praedicanda atque recolenda. hodierno autem die nominatim a me magistratibus statui gratias esse agendas et de privatis uni qui pro salute mea municipia coloniasque adisset, populum Romanum supplex opsecrasset, sententiam dixisset eam quam vos secuti mihi dignitatem meam reddidistis. vos me florentem semper ornastis, laborantem mutatione vestis et prope luctu vestro quoad licuit defendistis. nostra memoria senatores ne in suis quidem periculis mutare vestem solebant: in meo periculo senatus veste mutata fuit, quoad licuit per eorum edicta qui mea pericula non modo suo praesidio, sed etiam vestra deprecatione nudarunt.

32 Quibus ego rebus obiectis cum mihi privato confligendum viderem cum eodem exercitu quem consul non armis, sed vestra auctoritate superaram, multa
13 mecum ipse reputavi. dixerat in contione consul se clivi Capitolini poenas ab equitibus Romanis repetiturum; nominatim alii compellabantur, alii citabantur, alii relegabantur; aditus templorum erant non solum

---

1 singula G 2 iam ε nec fas E^2ε *vix peius* 4 immortalis PG^1 6 hominibus E^2 honoribus PG^cE^1 7 omnis *om.* GE^1 erat ε mihi *om.* G autem P enim E hoc G 9 statim ε 11 Romanum *om.* GE^1 13 mihi meam dignitatem ε 14 ornastis G^cE^2 ornatis PG^1 ornamentis E^1 *(sed* +ad c *fort.* -m̄- *ab ipso librario del.)* 15 quo ablibuit E^2 quoad libuit G 16 multare P^1 17 meum periculum ε mutata veste G 19 precatione ε 21 abiectis Gε non (*pro* cum) ε 22 exercitu eodem ε 26 compellabantur *ex* -leb- G^c 27 relegebantur *ex* -gab- G^c temporum P^1ε

praesidiis et manu, verum etiam demolitione sublati. alter consul ut me et rem publicam non modo desereret, sed etiam hostibus rei publicae proderet, pactionibus eos suorum praemiorum obligarat. erat alius ad portas cum imperio in multos annos magnoque exercitu, quem ego inimicum mihi fuisse non dico, tacuisse cum diceretur esse inimicus scio. 33 duae partes esse in re publica cum putarentur, altera me deposcere propter inimicitias, altera timide defendere propter suspicionem caedis putabatur. qui autem me deposcere videbantur, in hoc auxerunt dimicationis metum, quod numquam infitiando suspicionem hominum curamque minuerunt. quare cum viderem senatum ducibus orbatum, me a magistratibus partim oppugnatum partim proditum partim derelictum, servos simulatione collegiorum nominatim esse conscriptos, copias omnis Catilinae paene isdem ducibus ad spem caedis et incendiorum esse revocatas, equites Romanos proscriptionis, municipia vastitatis, omnis caedis metu esse permotos, potui, potui patres conscripti multis auctoribus fortissimis viris me vi armisque defendere, nec mihi ipsi ille animus idem meus vobis non incognitus defuit. sed videbam si vicissem praesentem adversarium, nimium multos mihi alios esse vincendos; si victus essem, multis bonis et pro me et mecum etiam post me esse pereundum, tribuniciique sanguinis ultores esse praesentis, meae mortis poenas iudicio et

---

1 praesidiis PGE[1] praedatione E[2]εF 2 desereret non modo G desererent ... proderent ε 4 eos *(scil. hostes rei p.)* ω se *Ha. quo probato languet* suorum 6 quomodo (*pro* quem) ε esset P inimici ε 7 scio. duae P Scio duas GEεF 8 putaretur GEε 10 qui enim E 11 dicebantur εF *fort. recte* in *om.* ε ii *Ha.* 15 relictum ε 20 potui *semel codd. praeter* P 21 vi atque armis G 22 ipsi *Heu.* ipse ω vobis *om.* εF 24 alio michi ε vicendos P 25 si PGE qui ε et prope me ε et proque me F et propter me mecum et etiam post me *Ka. p. 408* 26 -que P[c]E[2] qui P[1]GE[1] 27 praesentis meae PGE praesentissime εF iudicio posteritatis *Ka. p. 409*

14 34 posteritati reservari. nolui cum consul communem salutem sine ferro defendissem, meam privatus armis defendere, bonosque viros lugere malui meas fortunas quam suis desperare. ac si solus essem interfectus, mihi turpe, si cum multis, rei publicae funestum fore videbatur. quodsi mihi aeternam esse aerumnam propositam arbitrarer, morte me ipse potius quam sempiterno dolore multassem. sed cum viderem me non diutius quam ipsam rem publicam ex hac urbe afuturum, neque ego illa exterminata mihi remanendum putavi, et illa simulatque revocata est me secum pariter reportavit. mecum leges, mecum quaestiones, mecum iura magistratuum, mecum senatus auctoritas, mecum libertas, mecum etiam frugum ubertas, mecum deorum et hominum sanctitates omnes et religiones afuerunt. quae si semper abessent, magis vestras fortunas lugerem quam desiderarem meas; sin aliquando revocarentur, intellegebam mihi cum illis una esse red-
35 eundum. cuius mei sensus certissimus testis est hic idem qui custos capitis fuit, Cn. Plancius qui omnibus provincialibus ornamentis commodisque depositis, totam suam quaesturam in me sustentando et conservando conlocavit. qui si mihi quaestor imperatori fuisset, in fili loco fuisset; nunc certe erit in parentis, cum fuerit quaestor non imperii, sed doloris mei.

---

4 at si GEH 5 functum ε 7 mortem et ipse E morte mei ipsius εF 9 affuturum GEε abf- G^c 10 ergo E^2ε remanendum esse amplius E^2εF 11 putavi ... atque PGE quia simul illa atque εF est *om.* P 12 revocavit E^2εF 15 sanctitas omnis ε 16 affuerunt G^1Eε abf- G^c 17 *inter* meas *et* sin *ras. in* P 20 plancus ε 22 sustendo P^1 23 imperatori *et* 25 cum ... mei *del. Gar. quibus omissis loci acumen deletur* 24 loco esset ε 25 qui fuerit ε quaestor *quamquam mire dictum, non videtur corruptum, sed Cicero minus usitate locutus est, ut dicat Plancium se curasse non ut imperatorem, sed ut dolentem;* consors *(vel* particeps, socius; *de hoc cf. dom. 65) ci. Pet. quasi quaestor imperatori consors aut socius fuisset*

Quapropter patres conscripti quoniam in rem publi- 36
cam sum pariter cum re publica restitutus, non modo
in ea defendenda nihil minuam de libertate mea pri-
stina, sed etiam adaugebo. etenim si eam tum defende- 15
bam cum mihi aliquid illa debebat, quid nunc me facere oportet cum ego illi plurimum debeo? nam quid est quod animum meum frangere aut debilitare possit cuius ipsam calamitatem non modo nullius delicti, sed etiam duorum in rem publicam beneficiorum testem esse videatis? nam et importata est quia defenderam civitatem, et mea voluntate suscepta est, ne a me defensa res publica per eundem me extremum in dis-
crimen vocaretur. pro me non ut pro Publio Popilio 37
nobilissimo homine adulescentes filii, non propinquorum multitudo populum Romanum est deprecata, non ut pro Q. Metello summo et clarissimo viro spectata iam adulescentia filius, non L. et C. Metelli consulares, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos qui tum consulatum petebat, non Luculli Servilii Scipiones Metellarum filii flentes ac sordidati populo Romano supplicaverunt, sed unus frater qui in me pietate filius, consiliis parens, amore ut erat frater inventus est, squalore et lacrimis et cotidianis precibus desiderium mei nominis renovari et rerum gestarum memoriam usurpari coëgit. qui cum statuisset nisi me per vos reciperasset, eandem subire fortunam, atque idem sibi domicilium et vitae et mortis deposcere, ta-

---

1 in re p. G 2 rem p. (*om.* cum) ε constitutus εF 3 imminuam E²εF 4 etnim si P¹ etsi E etenim ... debeo *om.* G tantum (*pro* tum) E 5 me nunc E *vix peius* 9 duorum E²εF divinorum PGE¹ binorum *Mdv. l. l. p. 213 (cf. Rhein. Mus. l. l. p. 489)* in re p. GEε 10 esse *om.* ε et ε *om.* PGE imputata est E²εF 11 defensa *om.* E¹, *add.* E² *post* res p. 12 in *om.* G¹, *ante* extremum *add.* Gc 13 pompilio E populo ε *(cf. 24, 8. 28, 29. 30, 17. 31, 10 dom. 25. 87)* 20 Metellarum *Man.* metellorum ω *(cf. 29, 7)* 24 revocari G 25 me per vos E²εF per vos PGE¹ per vos me Hς 26 recuperasset GE 27 eidem P deposcere *Mdv. l. l. p. 214* deposceret ω

men numquam nec magnitudinem negotii nec solitudinem suam nec vim inimicorum ac tela pertimuit. 38 alter fuit propugnator mearum fortunarum et defensor adsiduus summa virtute et pietate C. Piso gener qui minas inimicorum meorum, qui inimicitias adfinis mei propinqui sui consulis, qui Pontum et Bithyniam quaestor prae mea salute neglexit. nihil umquam senatus de P. Popilio decrevit, numquam in hoc ordine de Q. Metello mentio facta est; tribuniciis sunt illi rogationibus interfectis inimicis denique restituti, cum alter eorum senatui paruisset, alter vim caedemque fugisset. nam C. quidem Marius qui hac hominum memoria tertius ante me consularis tempestate civili expulsus est, non modo a senatu non est restitutus, sed reditu suo senatum cunctum paene delevit. nulla de illis magistratuum consensio, nulla ad rem publicam defendendam populi Romani convocatio, nullus Italiae motus, nulla decreta municipiorum et coloniarum 39 exstiterunt. quare cum me vestra auctoritas arcessierit, populus Romanus vocarit, res publica implorarit, Italia cuncta paene suis umeris reportarit, non committam patres conscripti ut cum ea mihi sint restituta quae in potestate mea non fuerunt, ea non habeam quae ipse praestare possim, praesertim cum illa amissa reciperarim, virtutem et fidem numquam amiserim.

---

6 consul ε 7 pro E 8 *ante* p. *eras.* re *in* P popillio PG pompilio E 9 de G^cE^2εF *om.* PGE^1 10 interfectis inimicis PGE^1 refecti nimis E^2εF 11 vim *om.* ε 12 quidem C. ε hac *ex* haec P^c 14 ab ε *(cf. Rhein. Mus. l. l. p. 502)* 15 paene cunctum delevit ε paene delevit cunctum F 16 ad *om.* ε 17 nullius P 19 arcessierit ε arcesserit PH accersierit GE *(cf. ad p. 18, 13)* 20 implorit P implorante F 21 omittam GE^1 *subscr. in* P: TVLLI CICERONIS CVM SENATVI GRATIAS EGIT EXPLIC. INC. CVM POPVLO GRATIAS EGIT; *in* G: INCIPIT CV POPVLO GRAS EGIT, *in* E: Incip orat. m. T. Ricer. cum de reditu suo .p. R. gras egit

M. TULLI CICERONIS

ORATIO CUM POPULO GRATIAS EGIT

SIGLA

codices iidem qui p. 1. deficit E inde a 6 p. 29, 12 *movere potuerunt.*

NOTAE

Ern. = Ernesti, Gar. = Garatoni, Ha. = Halm, AKl. = A. Klotz, RKl. = R. Klotz, Koch = H. A. Koch, Coniectanea Tulliana, Portae 1868, Lb. = Lambinus, Mdv. = Madvig, Mue. = C. F. W. Mueller, Or. = Orelli, Pet. = Peterson.

ARGUMENTUM SCHOLIASTAE BOBIENSIS

⟨Argumentum huius orationis Tullianae prorsus cum⟩ superiore commune est. restitutus M. Tullius quod eandem causam beneficii videbat in suam dignitatem prope omnium favore conlati, cum gratias egisset senatui, etiam populo consequenter agendas arbitratus in contionem processit et eadem paene quae aput patres conscriptos dixerat, nunc etiam populo audiente percenset, magis ut opinor gloriae suae consulens, ut existimetur omnium ordinum consensu restitutus, nec ulla ⟨pars⟩ populi ab sua dignitate dissenserit, quo videlicet honestius gloriatur, necessarium se tuendae patriae iudicatum. et hic igitur demonstratione qualitatis implet exsecutione⟨m⟩, simul et beneficia commemorans, et vim querellae in invidiam conferens inimicorum, quia sive auctores fuerant exolandi, sive quia diu facultatem non permiserant revertendi.

1 Quod precatus a Iove optimo maximo ceterisque
1 dis immortalibus sum Quirites, eo tempore cum me fortunasque meas pro vestra incolumitate otio concordiaque devovi, ut si meas rationes unquam vestrae saluti anteposuissem, sempiternam poenam sustinerem mea voluntate susceptam, sin et ea quae ante gesseram, conservandae civitatis causa gessissem, et illam miseram profectionem vestrae salutis gratia suscepissem, ut quod odium scelerati homines et audaces in rem publicam et in omnes bonos conceptum iam diu continerent, id in me uno potius quam in optimo quoque et universa civitate † deficeret. hoc si animo in vos liberosque vestros fuissem, ut aliquando vos patresque conscriptos Italiamque universam memoria mei misericordia desiderium teneret: eius devotionis me esse convictum iudicio deorum inmortalium, testimonio senatus, consensu Italiae, confessione inimicorum, beneficio divino inmortalique vestro maxime lae-
2 tor. quare etsi nihil est homini magis optandum quam prospera aequabilis perpetuaque fortuna secundo vitae sine ulla offensione cursu, tamen si mihi tranquilla et placata omnia fuissent, incredibili quadam et paene divina, qua nunc vestro beneficio fruor, laetitiae vo-

---

INCIPIT CVM POPVLO GRATIAS EGIT *inscribunt orationi* PG. ⟨INCIPIT⟩ CVM POPVLO ⟨GRATIAS EGIT⟩. *Schol. B* E *sic*: Incip̄ orat̄ m T. Ciceṝ. cum de reditu suo p. R grās egit.

1 Quod ... maximo *Schol. B* 3 et fortunas G 8 miseram profectionem *Schol. B* 12 desaeviret *Gesner, quod ut sensui egregie sufficit, ita clausulam delet.* defigerent *Lb.* defervesceret *Pet. temptavi* defervĕret 13 *cf. Victor RL p. 402, 25* 15 misericordia desiderium G^1 misericordiaque desiderium PEεV misericordia desideriumque G^c *(clausula pessima)*: misericordiaque [desiderium] *Ha. (non meliore clausula)*; *an* misericordiaque ⟨ac⟩ des.*?* eius ... deorum *Schol. B* 19 quare *Mdv. Adv. II 1873 p. 214* quirites (qui. R P) *ω* ⟨namque⟩ Quirites *Pet. an* Quirites, maxime laetor. et si (*hoc ε et fort. etiam* P)*?* 20 secundus (*ex* -do P^c) ... cursus P 22 pacata G^c *Gar. sed recte Ha. confert Tusc. 5, 16 fin. 1, 71* 23 utor G laetitia et voluptate *post Marklandum coni. Mue.*

luptate caruissem. quid dulcius hominum generi ab
natura datum est quam sui cuique liberi? mihi vero
et propter indulgentiam meam et propter excellens
eorum ingenium vita sunt mea cariores. tamen non
tantae voluptati erant suscepti, quantae nunc sunt re-
stituti. nihil cuiquam fuit umquam iucundius quam 3
mihi meus frater; non tam id sentiebam, cum frue-
bar, quam tum, cum carebam, et posteaquam vos me
illi et mihi eum reddidistis. res familiaris sua quem-
que delectat; reliquae meae fortunae reciperatae plus
mihi nunc voluptatis adferunt, quam tum incolumes
adferebant. amicitiae consuetudines vicinitates clien-
telae, ludi denique et dies festi quid haberent volup-
tatis, carendo magis intellexi quam fruendo. iam vero 4
honos dignitas locus ordo beneficia vestra quamquam
mihi semper clarissima visa sunt, tamen ea nunc reno-
vata inlustriora videntur quam si obscurata non essent.
ipsa autem patria di immortales! dici vix potest quid
caritatis, quid voluptatis habeat, quae species Italiae,
quae celebritas oppidorum, quae forma regionum, qui
agri, quae fruges, quae pulcritudo urbis, quae humani-
tas civium, quae rei publicae dignitas, quae vestra
maiestas! quibus ego omnibus antea rebus sic fruebar
ut nemo magis. sed tamquam bona valetudo iucundior
est iis qui e gravi morbo recreati sunt quam qui num-
quam aegro corpore fuerunt, sic haec omnia deside-

---

2 mihi P modo GEε 4 ingenium eorum εV mea GE ea P non ... restituti *Schol. B* 5 tantae voluptati ... quantae *Schol. B* tanta voluptate ... quanta ω 6 umquam cuiquam fuit G 7 sentiebant P 11 quam tum (tunc G) εV GEP[c] quantum P[1] incolumes ς incolumitate P[1] (*unde* ⟨in⟩ inc. *Ha.*) incolumitatis P[c]GEεV 13 denique ludi εV 14 quam fruendo intellexi G 15 bono (vero *suprascr.*) bonos G[c] 16 revocata G[1] 17 obscura G 18 autem P enim E hoc G 19 habeat *Lb.* habet ω 21 orbis G[1] 23 magestas P 24 sed ... recreati sunt *Schol. B* sed *Schol. B* sic *codd.* 25 iis *Schol. B* his ω e *om. Schol. B* 26 si⌞⌟GE

2 5 rata magis quam adsidue percepta delectant. Quorsum igitur haec disputo? quorsum? ut intellegere possitis neminem unquam tanta eloquentia fuisse neque tam divino atque incredibili genere dicendi, qui vestram magnitudinem multitudinemque beneficiorum quam in me fratremque meum et liberos nostros contulistis, non modo augere aut ornare oratione, sed enumerare aut consequi possit. a parentibus id quod necesse erat parvus sum procreatus, a vobis natus sum consularis. illi mihi fratrem incognitum qualis futurus esset dederunt, vos spectatum et incredibili pietate cognitum reddidistis. rem publicam illis accepi temporibus eam quae paene amissa est, a vobis eam reciperavi quam aliquando omnes unius opera servatam iudicaverunt. di immortales mihi liberos dederunt, vos reddidistis. multa praeterea a dis inmortalibus optata consecuti sumus; nisi vestra voluntas fuisset, omnibus divinis muneribus careremus. vestros denique honores quos eramus gradatim singulos adsecuti, nunc a vobis universos habemus, ut quantum antea parentibus, quantum dis inmortalibus, quantum vobismet ipsis, tantum hoc tempore universum cuncto populo Romano debeamus.

6 Nam cum in ipso beneficio vestro tanta magnitudo est ut eam complecti oratione non possim, tum in studiis vestris tanta animorum declarata est voluntas ut non solum calamitatem mihi detraxisse, sed etiam
3 dignitatem auxisse videamini. non enim pro meo reditu ut pro P. Popili nobilissimi hominis adulescen-

2 hoc V hic ε 4 nostram V nostrarum ε 5 quam P^c GE qua P[1] quae ς 8 a ... consularis *Schol. B* 9 parvus *om.* G consularis sum εV 10 es⟨se⟩t *Ern.* eam ς iam ω 14 opere GEεV 18 careremus ς caruerimus (u *prius del.* G) ω 19 consecuti εV 21 nobismet εV, *quod probaverat Or.* 22 universo εV debeamus ς debemus ω 24 in *om.* P 25 eam GE iam P 27 detraxisse P -xistis GEεV 28 non ... Popili *Schol. B* reditu P^c *Schol. B* retu P[1] reatu GEεV 29 P. *om. Schol. B in lemmate, habet in explicatione*

tes fili et multi praeterea cognati atque adfines deprecati sunt, non ut pro Q. Metello clarissimo viro iam spectata aetate filius, non Lucius Diadematus consularis summa auctoritate vir, non C. Metellus censorius, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos qui tum consulatum petebat, non sororum filii Luculli Servilii Scipiones; permulti enim tum Metelli ac Metellarum liberi pro Q. Metelli reditu vobis ac patribus vestris supplicaverunt. quodsi ipsius summa dignitas maximaeque res gestae non satis valebant, tamen filii pietas propinquorum preces adulescentium squalor maiorum natu lacrimae populum Romanum movere potuerunt. nam C. Mari qui post illos veteres clarissi- 7
mos consulares hac vestra patrumque memoria tertius ante me consularis subit indignissimam fortunam praestantissima sua gloria, dissimilis fuit ratio. non enim ille deprecatione rediit, sed in discessu civium exercitu se armisque revocavit. at me nudum a propinquis, nulla cognatione munitum, nullo armorum ac tumultus metu, C. Pisonis generi mei divina quaedam et inaudita auctoritas atque virtus fratrisque miserrimi atque optimi cotidianae lacrimae sordesque lugubres a vobis deprecatae sunt. frater erat unus qui suo 8
squalore vestros oculos inflecteret, qui suo fletu desiderium mei memoriamque renovaret; qui statuerat Quirites si vos me sibi non reddidissetis, eandem subire fortunam. tanto in me amore extitit ut negaret fas esse non modo domicilio, sed ne sepulcro quidem se a me esse seiunctum. pro me praesente senatus

---

2 metello · C · V · P   7 ac *AKl.* aut ω aut ... metelli *add. s. v.* Pc   aut ... liberi *del. Ha.*   metellarum PcG -orum E; *cf. p. 23, 20*   10 valebant *Ha.* valent ω valerent ς   filii *edd.* illi *codd.*   11 adolescentum G   12 *post* Romanum *deficit* E   21 et inaudita *om.* GεV   auctoritas atque GεV satque P (*unde* pietas atque *Ern. fort. recte; possis etiam* gravitas a.)   miserrimi *ex* -ma Pc   22 lucubres P   25 revocaret G   26 quirites *post* eandem *repetiit* G[1], *del.* Gc   29 praesentes P

hominumque praeterea viginti milia vestem muta-
verunt, pro eodem absente unius squalorem sordesque
vidistis. unus hic ⟨qui⟩ quidem in foro posset esse,
mihi pietate filius inventus est, beneficio parens, amore
idem qui semper fuit frater. nam coniugis miserae
squalor et luctus atque optimae filiae maeror adsiduus
filiique parvi desiderium mei lacrimaeque pueriles aut
itineribus necessariis aut magnam partem tectis ac
4 tenebris continebantur. quare hoc maius est vestrum
in nos promeritum quod non multitudini propinquo-
rum, sed nobismet ipsis nos reddidistis.
9 Sed quemadmodum propinqui quos ego parare
non potui, mihi ad deprecandam calamitatem meam
non fuerunt, sic illud quod mea virtus praestare de-
buit, adiutores auctores hortatoresque ad me restituen-
dum ita multi fuerunt ut longe superiores omnes hac
dignitate copiaque superarem. numquam de P. Po-
pilio clarissimo ac fortissimo viro, numquam de Q. Me-
tello nobilissimo et constantissimo cive, numquam de
C. Mario custode civitatis atque imperii vestri in se-
10 natu mentio facta est. tribuniciis superiores illi ro-
gationibus nulla auctoritate senatus sunt restituti, Ma-
rius vero non modo non a senatu, sed etiam oppresso
senatu est restitutus, nec rerum gestarum memoria
in reditu C. Mari, sed exercitus atque arma valuerunt.
at de me ut valeret semper senatus flagitavit, ut ali-
quando proficeret cum primum licuit frequentia atque
auctoritate perfecit. nullus in eorum reditu motus

---

1 ·XX· mil. P ·XX· G 2 eodem ς eo me GεV eo P 3 *add.* ς ⟨ad⟩esse mihi *Ha.* 5 idem qui P^{c} idemque P^{1} GεV 6 meror *ex* memor G 7 aut *om.* GHεV 8 necessaribus P^{1} aut P ut GHεV tectis P lectis GεV 12 ego propinqui quos parare G^{1} *ordinem restituit* G^{c} 15 auctores hortatoresque *om.* GεV 22 senatus restitutus P^{1} 25 adque P^{1} 26 valeret (*scil.* memoria rerum gestarum) ς valerem *ex* -ent G valuerunt P 27 proficeret ς perficeretur P^{c}GεV perficet' P^{1} pervinceret *Mdv. Adv. III 1884 p. 138* 28 perfecit *ex* per-

municipiorum et coloniarum factus est, at me in patriam ter suis decretis Italia cuncta revocavit. illi inimicis interfectis, magna civium caede facta reducti sunt, ego iis a quibus eiectus sum provincias optinentibus, inimico autem optimo viro et mitissimo ⟨consule⟩, altero consule referente reductus sum, cum is inimicus qui ad meam perniciem vocem suam communibus hostibus praebuisset, spiritu dumtaxat viveret, re quidem infra omnes mortuos amandatus esset. numquam 5
de P. Popilio L. Opimius fortissimus consul, numquam 11
de Q. Metello non modo C. Marius qui erat inimicus, sed ne is quidem qui secutus est M. Antonius homo eloquentissimus cum A. Albino collega senatum aut populum est cohortatus. at pro me superiores consules semper ut referrent flagitati sunt; sed veriti sunt ne gratiae causa facere viderentur, quod alter mihi adfinis erat, alterius causam capitis receperam; qui provinciarum foedere irretiti totum illum annum querellas senatus, luctum bonorum, Italiae gemitum pertulerunt. kalendis vero Ianuariis posteaquam orba res publica consulis fidem tamquam legitimi tutoris imploravit, P. Lentulus consul, parens deus salus nostrae vitae fortunae memoriae nominis, simulac de sollemni deorum religione rettulit, nihil humanarum rerum sibi prius quam de me agendum iudicavit. atque eo die 12

---

fregit P^1 perfregit GεV nullius P illorum *coni. Mue.* reditu(*hoc s. v. add.* G^c)motus GεV opus P

1 atque εV 3 civium *ex* cium P^c *ex* tium G^c cum εV 4 his ω 5 *add. Mdv. l. l.* 8 spiritu ς siritu P si ritū G re quidem P requiem GεV 9 omnes *s. v. add.* G^c mandatus G 10 P. εV *om.* PG 12 sed GεV et P 13 aut populum P populum G^1εV -umve G^c 14 at *ex* aut P 15 referrent P referentes GεV 16 gratia GεV 18 irretiti *Crat.* irinati P irritaqui G irritati εV inligati *Ha.* 20 ianuaris P^1 22 *ante* P. *duae litterae erasae in* P *(cf. p. 18, 8. 19, 21. 24, 8 al.)* cos. P salutis *ex* salus G^c 23 de sollemni (*hoc* ς) deorum *Ha.* de solem de P de sole de Gε de sole V 24 retulit ω 25 adque P

confecta res esset, nisi is tribunus plebis quem ego maximis beneficiis quaestorem consul ornaram, cum et cunctus ordo et multi eum summi viri orarent, et Cn. Oppius socer optimus vir ad pedes flens iaceret, *** noctemque sibi ad deliberandum postulasset; quae deliberatio non in reddenda quemadmodum nonnulli arbitrabantur, sed ut patefactum est in augenda mercede consumpta est. postea res acta est in senatu alia nulla, cum variis rationibus impediretur. sed voluntate tamen perspecta senatus causa ad vos mense Ianuario deferebatur.
13 Hic tantum interfuit inter me et inimicos meos: ego cum homines in tribunali Aurelio palam conscribi centuriarique vidissem, cum intellegerem veteres ad spem caedis Catilinae copias esse revocatas, cum viderem ex ea parte homines cuius partis nos vel principes numerabamur, partim quod mihi inviderent, partim quod sibi timerent, aut proditores esse aut desertores salutis meae, cum duo consules empti pactione provinciarum auctores se inimicis rei publicae tradidissent, cum egestatem avaritiam libidines suas viderent expleri non posse nisi ⟨me⟩ constrictum domesticis hostibus dedidissent, cum senatus equites⟨que⟩ Romani flere pro me ac mutata veste vobis supplicare edictis atque imperiis vetarentur, cum omnium provinciarum pactiones, cum omnia cum omnibus foedera ⟨de⟩ reconciliatione gratiarum sanguine meo sancirentur, cum omnes boni non recu-

1 res confecta GεV 3 eum GεV cum P viri summi εV 4 oppius P pompcius GεV 5 *lac. statuit AKl.* (*e. g.* ⟨respondere dubitasset⟩); *vulgo* noctem *scribunt* 6 multi εV 7 arbitrabantur *ed. Crat.* arbitrantur ω 9 ⟨S·C⟩ impediretur *coni. Ha.* (*cf. Sest. 75* auctoritas senatus impediretur) sed *Ha.* et ω 10 perspecta *Angelius* perfecta ω ad ς apud ω (*quod vix defendi potest cl. Papin. Dig. 48, 5, 16, 2*) 11 quantum *Mdv. Adv. III 1884 p. 138* 18 esse *om.* εV 22 *add. Naug.* dedidissent ς dedissent PGεV 23 *add.* ς 24 dictis GεV 25 pactiones cum GεV pactione secum P 26 ⟨de⟩ reconciliatione *Mo.* ac reconciliationes *RKl.* reconciliationesque *Koch* 27 sarcirentur P^{c}GεV

sarent, quin vel pro me vel mecum perirent, armis
decertare pro mea salute nolui, quod et vincere et
vinci luctuosum rei publicae fore putavi. At inimici 14
mei mense Ianuario cum de me ageretur, corporibus
civium trucidatis flumine sanguinis meum reditum
intercludendum putaverunt. itaque dum ego absum, 6
eam rem publicam habuistis ut aeque me atque illam
restituendam putaretis. ego autem in qua civitate
nihil valeret senatus, omnis esset impunitas, nulla
iudicia, vis et ferrum in foro versaretur, cum privati
parietum se praesidio, non legum tuerentur, tribuni
plebis vobis inspectantibus vulnerarentur, ad magistratuum domos cum ferro et facibus iretur, consulis
fasces frangerentur, deorum immortalium templa incenderentur, rem publicam esse nullam putavi. itaque
neque re publica exterminata mihi locum in hac urbe
esse duxi, nec si illa restitueretur, dubitavi quin me
secum ipsa reduceret. an ego cum mihi esset explora- 15
tissimum, P. Lentulum proximo anno consulem futurum qui illis ipsis rei publicae periculosissimis temporibus aedilis curulis me consule omnium meorum consiliorum particeps periculorumque socius fuisset, dubitarem quin is me confectum consularibus vulneribus consulari medicina ad salutem reduceret? hoc duce, collega autem eius clementissimo atque optimo viro primo non adversante, post etiam adiuvante, reliqui magistratus paene omnes fuerunt defensores salutis meae. ex quibus excellenti animo virtute auctoritate praesidio copiis T. Annius et P. Sestius praestanti in

---

1 quin vel εV qui vel P quin G   2 decertare P^c -rent P^1GεV -ri *RKl.*   quod et P quod potui GεV   6 dum *Ha.* cum ω   7 adque P^1 11 parietum (*sic* ς) se (*hoc ante par.* ς) *Ha.* parietis ω   12 volnerarentur ε *(cf. v. 23)*   15 nullam esse εV   16 neque *om.* εV   re p. *ex* rem p. P^1 18 reduceretur P^1 21 ae. d. cur. P   23 volneribus ε *(cf. v. 12)*   24 consulare P   25 eius *in ras.* P^c 29 copis P^1 corporis εV   praestanti *ex* praesenti G^c

me benivolentia et divino studio extiterunt; eodemque
P. Lentulo auctore et pariter referente collega fre-
quentissimus senatus uno dissentiente, nullo inter-
cedente dignitatem meam quibus potuit verbis am-
plissimis ornavit, salutem vobis municipiis coloniis
16 omnibus commendavit. Ita me nudum a propinquis,
nulla cognatione munitum consules praetores tribuni
plebis senatus Italia cuncta semper a vobis deprecata
est, denique omnes qui vestris maximis beneficiis ho-
noribusque sunt ornati, producti ad vos ab eodem non
solum ad me conservandum vos cohortati sunt, sed
etiam rerum mearum gestarum auctores testes lauda-
7 tores fuerunt. quorum princeps ad cohortandos vos
et ad rogandos fuit Cn. Pompeius, vir omnium qui
sunt fuerunt erunt virtute sapientia gloria princeps.
qui mihi unus uni privato amico eadem omnia dedit
quae universae rei publicae, salutem otium dignitatem.
cuius oratio fuit quemadmodum accepi, tripertita: pri-
mum vos docuit meis consiliis rem publicam esse ser-
vatam, causamque meam cum communi salute con-
iunxit, hortatusque est ut auctoritatem senatus, statum
civitatis, fortunas civis bene meriti defenderetis, tum
[me] in perorando posuit vos rogari a senatu, rogari
ab equitibus Romanis, rogari ab Italia cuncta, deinde
ipse ad extremum pro mea vos salute non rogavit so-
17 lum, verum etiam obsecravit. Huic ego homini Quiri-

---

4 quibus *om.* εV 5 colonis P[1] 9 deinde εV honoribusque P -bus GεVH 10 eodem *(scil. Lentulo)* ς eadem ω 14 *sq. cf. Victor RL p. 403, 2* qui sunt qui fuerunt erunt G cum qui sunt fuerunt erit εV *(cf. Rhein. Mus. l. l. p. 505)* 15 *ut supra* P virtute princeps sapientia ac gloria G princeps virtute sapientia ac (et ε) gloria εV 16 *an* privatus? eadem GεV aedem P 18 *ut supra* P cuius oratio ita primum vos (vos primum G), docuit *(mediis omissis)* GεV; *sed in* εV *v. 21 post* coniunxit *legitur*: fuit quemadmodum cepit refert tripertitam *eqs.* 19 conservatam εV 23 me *del. edd. vett. (cf. Mdv. Adv. III 1884 p. 139 adn. 1)* vos *om.* ε 24 denique *ed. Crat.* 26 ergo εV qui ·R· P

tes tantum debeo quantum hominem homini debere vix fas est. huius consilia, P. Lentuli sententiam, senatus auctoritatem vos secuti in eo ⟨me⟩ loco in quo vestris beneficiis fueram, isdem centuriis quibus conlocaratis reposuistis. eodem tempore audistis eodem ex loco summos viros ornatissimos atque amplissimos homines, principes civitatis, omnes consularis, omnes praetorios eadem dicere ut omnium testimonio per me unum rem publicam conservatam esse constaret. itaque cum P. Servilius gravissimus vir et ornatissimus civis dixisset opera mea rem publicam incolumem magistratibus deinceps traditam, dixerunt in eandem sententiam ceteri. sed audistis eo tempore clarissimi viri non solum auctoritatem, sed etiam testimonium L. Gelli; qui quia suam classem adtemptatam magno cum suo periculo paene sensit, dixit in contione vestrum si ego consul cum fui non fuissem, rem publicam funditus interituram fuisse.

En ego ⟨tot⟩ testimoniis Quirites, hac auctoritate 8
senatus, tanta consensione Italiae, tanto studio bono- 18
rum omnium, [cum] agente P. Lentulo, consentientibus ceteris magistratibus, deprecante Cn. Pompeio, omnibus hominibus faventibus, dis denique immortalibus frugum ubertate copia vilitate reditum meum comprobantibus mihi meis rei publicae restitutus tantum vobis quantum facere possum Quirites pollicebor, primum qua sanctissimi homines pietate erga deos im-

2 lentuli ς -lus ω 3 *add. ed. Ascensiana 1511* quo *om.* GεV 4 ⟨collocatus⟩ fueram *Lb.* 9 unum P *om.* GεVH 12 traditam GεV -ta P in eadem sentiam P 13 vidistis G 16 contione *ex* oratione G[c] vestrum *cum sequentibus coniungit Ha., nimis argute* 18 *post* fuisse *excidisse nonnulla statuit M. Lange, De Ciceronis altera post reditum oratione 1875 p. 25, quibus de frugum vilitate actum esse suspicatur* 19 *add.* Hς Quirites ς qui r. (rem P) p. ω 21 *del.* Hς causam agente *coni. Ha.* 25 mihi Hς se mihi (*ex* -ni P[1]) ω restitutus *ex* -us P 27 qu⫶a (i *eras.*) G hominis P

mortales esse soleant, eadem ⟨me⟩ erga populum Romanum semper fore, numenque vestrum aeque mihi grave et sanctum ac deorum immortalium in omni vita futurum, deinde quoniam me in civitatem res publica ipsa reduxit, nullo me loco rei publicae defu-
19 turum. quodsiquis existimat me aut voluntate esse mutata, aut debilitata virtute aut animo fracto, vehementer errat. mihi quod potuit vis et iniuria et sceleratorum hominum furor detrahere, eripuit abstulit dissipavit; quod viro forti adimi non potest, id manet et permanebit. Vidi ego fortissimum virum municipem meum C. Marium — quoniam nobis quasi aliqua fatali necessitate non solum cum is qui haec delere voluissent, sed etiam cum fortuna belligerandum fuit — eum tamen vidi cum esset summa senectute, non modo non infracto animo propter magnitudinem calamitatis,
20 sed confirmato atque renovato. quem egomet dicere audivi, tum se fuisse miserum, si careret patria quam obsidione liberavisset, cum sua bona possideri ab inimicis ac diripi audiret, cum adulescentem filium videret eiusdem socium calamitatis, cum in paludibus demersus concursu ac misericordia Minturnensium corpus ac vitam suam conservaret, cum parva navicula pervectus in Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos inops supplexque venisset; recuperata vero sua dignitate se non commissurum, ut cum ea quae amiserat sibi restituta essent, virtutem animi non haberet, quam numquam perdidisset. Sed hoc inter me atque illum interest quod ille qua re plurimum potuit, ea ipsa

---

1 me *add.* ς *fort. inutiliter* 2 eque *ex* que P^1 4 civitatem εV -te PG 8 potuit vis et *ex* potuivised P^1 sceleratorum GεV -tus *ex* -tor P^c 10 id ς ideo *(hinc* id et G^c, *fort. recte)* ω 13 cum is G^1 cum his PG^cεV 17 reuo$\overset{c}{\text{n}}$ato G^c 18 si P^cGεV *om.* P^1 cum Hς caret P^1 23 conservaret GεV -rit P 24 pervectus P traiectus GεV 25 recuperata vero G^cς recuperavero G^1 recte paravero PεV 28 num P^1

re inimicos suos ultus est, armis, ego qua consuevi utar, ⟨oratione⟩, quoniam illi arti in bello ac seditione locus est, huic in pace atque otio. quamquam ille animo 21
irato nihil nisi de inimicis ulciscendis agebat, ego de ipsis amicis tantum quantum mihi res publica permittit cogitabo. Denique Quirites quoniam me quat- 9
tuor omnino hominum genera violarunt, unum eorum qui odio rei publicae quod eam ipsis invitis conservaram, inimicissimi mihi fuerunt, alterum qui per simulationem amicitiae nefarie prodiderunt, tertium qui cum propter inertiam suam eadem adsequi non possent, inviderunt laudi et dignitati meae, quartum qui cum custodes rei publicae esse deberent, salutem meam statum civitatis dignitatem eius imperii quod erat penes ipsos, vendiderunt: sic ulciscar facinora singulorum quemadmodum a quibusque sum provocatus, malos civis rem publicam bene gerendo, perfidos amicos nihil credendo atque omnia cavendo, invidos virtuti et gloriae serviendo, mercatores provinciarum revocando domum atque ab iis provinciarum ratione repetenda. Quanquam mihi Quirites maiori curae est 22
quemadmodum vobis qui de me estis optime meriti,

---

2 *add. Pet., alii alia* arti G -te PεV 3 atque in otio εV 4 agebant G^1 5 amicis *Zielinski, Das Clauselgesetz in Ciceros Reden (Philol. Suppl. IX 1904) p. 205:* inimicis PG *om.* εV; *ad* inimicis *pronomen* ipsis *non aptum* permittet ς 6 me (*ex* ne) quattuor P in me ·IIII· G quattuor me εV *non peius* 8 invitis ς convitis P^1 convictis P^cGεV (*nempe con-a* conservaram *praeceptum erat*) conservatam GεV 10 me *post* nefarie *add.* Hς (*si addendum esset, adderem ante* nefarie) 12 inviderunt G^c -rent PG^1εV 13 deberent *Ern.* debuerunt ω debuerint *Heu. fort. recte* 15 facinora singulorum *Ha.* facinorum singula P facinora singula GεV 17 gerendo ς regendo ω 20 his ω ratione repetenda P^1 rationem repetendo (*ex* -da G^c) P^cG (*quae lectio ut aequalitate membrorum commendatur, ita clausulam efficit non bonam*) ratione expetenda εV 21 Quirites maiori *Ha.* quin maiori P quam mori GεV maiori Hς 22 quem ammodum (*item v. 38, 1*) P vobis qui de me G^c qui de me vobis PG^1εV

gratiam referam, quam quemadmodum inimicorum iniurias crudelitatemque persequar. etenim ulciscendae iniuriae facilior ratio est quam beneficii remunerandi, propterea quod superiorem esse contra improbos minus est negotii quam bonis exaequari. tum etiam ne tam necessarium quidem est male meritis quam optime
23 meritis referre quod debeas. odium vel precibus mitigari potest, ⟨vel⟩ temporibus rei publicae communique utilitate deponi, vel difficultate ulciscendi leniri, vel vetustate sedari; bene meritos ⟨ne⟩ colas, nec exorari fas est, neque id rei publicae remittere utcumque necesse est; neque est excusatio difficultatis, neque aequum est tempore et die memoriam beneficii definire. postremo qui in ulciscendo remissior fuit, † in eorum aperte utitur; at gravissime vituperatur qui in tantis beneficiis quanta vos in me contulistis, remunerandis est tardior, neque solum ingratus quod ipsum grave est, verum etiam impius appelletur necesse est. [atque in officio persolvendo dissimilis est ratio

---

5 bonis *ex* -us P 6 optime meritis P^1 *(sed* meri *in ras. et* -tis *extra versum)* optime GεV 7 mitigari GεV uiticari P^1 vindicari P^c 8 *add.* ς 9 dificultate P ulciscendi P utendi GεV leniri *Ieep, Progr. Wolfenbüttel 1862 p. 6* teneri ω contineri *Gar.* 10 *add.* ς 11 remittere *Gar.* repetere ω rependere *Ieep* utcumque ς utrū|cumque (*sed* cum *del.* P^c) P utrumque GεV utique *Lb.* verum neque *Ieep* 13 aecum est P 14 in eorum (meorum εV) aperte (apperte P) utitur ω in eo suo iure (*malim* iure suo) aperte utitur *Mo.* in eo vix reprehenditur *RKl.* non fere reprehenditur *Mdv. Adv. II 1873 p. 214* in ea re venia certe utitur *Koch p. 12* 15 at G ut P^1 aut P^c item εV

19 atque ... qui habet dissolvit *desunt in nonnullis* ς *seclusit praeeunte Wolfio RKl., sententiam ex Planc. 68 et off. 2, 69 huc translatam ratus. ac sane eo enuntiato optime careri potest, tamen ex off. 2, 69* commode autem quicumque dixit *eqs. sequitur non suam Ciceronem proferre sententiam, sed uti trito quodam exemplo, quod ad populi sensum non male quadrat. sed nihilominus post verba elatiora quae antecedunt et ante ea quae statim subsequuntur, non facile a me impetro ut credam vim eorum ab oratore infractam esse interposita vilissima sententia. nisi forte hanc sententiam scripserat Cicero, ante-*

pecuniae debitae, propterea quod pecuniam qui retinet non dissolvit, qui reddidit non habet; gratiam et qui rettulit habet, et qui habet dissolvit.]

Quapropter memoriam vestri beneficii colam beni- 10 24
volentia sempiterna, ⟨nec eam⟩ cum anima expirabo mea, sed etiam cum me vita ⟨defecerit⟩, monimenta vestri in me beneficii permanebunt. in referenda autem gratia hoc vobis repromitto semperque praestabo, mihi neque in consiliis de re publica capiendis diligentiam, neque in periculis a re publica propulsandis animum, neque in sententia simpliciter ferenda fidem, neque in hominum voluntatibus pro re publica laedendis libertatem, nec in perferendo labore industriam, nec in vestris commodis augendis grati animi
benivolentiam defuturam. atque haec cura Quirites 25
erit infixa animo meo sempiterna, ut cum vobis qui apud me deorum immortalium vim et numen tenetis, tum posteris vestris cunctisque gentibus dignissimus ea civitate videar quae suam dignitatem non posse se tenere, nisi me reciperasset, cunctis suffragiis iudicavit.

---

quam ea quae praecedunt excogitavit ratio *ex* oratio P[1] oratio G

1 pecuniae debitae ς et pecunia debita ω 2 qui reddidit ... dissolvit *om.* P[1] *add.* P[c] *ima pagina* 5 *ut supra AKl. (cf. Rhein. Mus. l. l. p. 506 sq.). lacunam et hic et v. 6 agnovit Ha.; qui adhibito Mamert. (Paneg. III) 32, 2 p. 156, 5 sq. sic locum constituit:* ⟨neque solum me vivo⟩ [cum anima expirabo mea] sed etiam cum ⟨anima defecerit mea⟩ multa monimenta *eqs.* 6 vita *Mue.* ulla P nulla GεV 19 ea (*ex* e G[c]) G ex PεV 20 recup- GεV. *subscribitur in* P M. TVLLI CICERONIS CVM POPVLO GRATIAS EGIT EXPLICIT· INC· DE DOMO· SVA, *in* G EXPLICIT M· TVLLII CICERONIS ORATIO *(haec del. ab ipso rubricatore)* PRO M CELIO INCIPIT.

M. TULLI CICERONIS
DE DOMO SUA ORATIO

SIGLA

P = codex Parisinus 7794 *saec. IX*
 Pc = correctura eiusdem fere aetatis
 Pr = correcturae multo recentiores
G = codex Bruxellensis 5345 *saec. XII*
 Gc = corrector codicis
H = codex Harleianus 4927 *saec. XII*
M = codex Mediceus (Laurentianus plut. XLVIII 8) *saec. XV*
V = codex Palatinus (Vaticanus 1525) *anno 1467 scriptus*
ς = codices recentiores aut omnes aut singuli
ω = codices omnes

NOTAE

Bai. = Baiter, Ern. = Ernesti, Gar. = Garatoni, Graev. = Graevius, Gul. = Gulielmius, Ha. = Halm, Hot. = Hotoman, Ka. = Karsten, Mnem. N. S. VII 1879 p. 399—410, Kay. = Kayser, AKl. = A. Klotz, RKl. = R. Klotz, Koch = H. A. Koch, Coniecturae Tullianae, Portae 1868, Lb. = Lambinus, La. = Lange, Spicilegium criticum in Ciceronis orationem de domo, Lipsiae 1881, Mdv. = Madvig, Man. = Manutius, Mat. = Matthiae, Jahrb. CXXXIX 1889 p. 274—279, Mo. = Mommsen, Mue. = C. F. W. Mueller, Naeg. = Naegelsbach, Naug. = Naugerius, Or. = Orelli, Pet. = Peterson, Rue. = C. Rueck, De M. Tulli Ciceronis oratione de domo sua ad pontifices, Monachii 1881, Schoe. = F. Schoell, Rhein. Mus. XLIII 1888 p. 419 p. 442.

TESTIMONIA

Cic. Att. 4, 2, 2 post illas datas litteras secuta est summa contentio de domo. diximus apud pontifices pr. K. Octobres. acta res est accurate a nobis, et si umquam in dicendo fuimus aliquid, aut etiam si numquam alias fuimus, tum profecto dolor et ⟨rei⟩ magnitudo vim quandam nobis dicendi dedit. itaque oratio iuventuti nostrae deberi non potest. quam tibi etiamsi non desideras, tamen mittam cito. cum pontifices decressent ita: si neque populi iussu neque plebis scitu is qui se dedicasse diceret, nominatim ei rei praefectus esset, neque populi iussu aut plebis scitu id facere iussus esset, videri posse sine religione eam partem areae mihi restitui, mihi facta est statim gratulatio — nemo enim dubitabat quin domus nobis esset adiudicata —, cum subito ille in contionem ascendit quam Appius ei dedit. nuntia[n]t iam populo pontifices secundum se decrevisse, me autem vi conari in possessionem venire; hortatur ut se et Appium sequantur et suam libertatem vi defendant.

ad hanc orationem (cf. § 39 sq.) spectat Quint. 2, 4, 35 aut eius dubitari potest eius qui rogat, ut de P. Clodi qui non rite creatus tribunus arguebatur.

Cass. Dio 39, 11 *Κικέρων μὲν οὖν αὖθις ἀνεβλάστανε καὶ τήν τε ἄλλην οὐσίαν καὶ τὸ ἔδαφος τῆς οἰκίας καίτοι τῇ Ἐλευθερίᾳ ἀνειμένον καὶ τοῦ Κλωδίου καὶ ἐπιθειάζοντος καὶ ἐς ἐνθυμίαν αὐτῷ προβάλλοντος ἐκομίσατο. τὴν γὰρ εἰσφορὰν τοῦ φρατριατικοῦ νόμου παρ᾽ ἣν ἐκ τῶν εὐπατριδῶν ἐς τὸ πλῆθος ἐπεποίητο, διαβάλλων ὡς οὐκ ἐν τοῖς ὡρισμένοις ἐκ τῶν πατρίων χρόνοις ἐκτεθέντος αὐτοῦ, τήν τε δημαρχίαν τοῦ Κλωδίου πᾶσαν, ἐν ᾗ καὶ τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν ἐδέδοκτο, κατέλυε, λέγων οὐχ οἷόν τε εἶναι, τῆς μεταστάσεως αὐτοῦ ἐς τὸν ὅμιλον παρανόμως γεγενημένης ὑγιές τι τῶν ἐν αὐτῇ πραχθέντων νομίζεσθαι, καὶ ἔπεισε διὰ τούτου τοὺς ποντίφικας τὸ ἔδαφός οἱ ὡς καὶ ὅσιον καὶ βέβηλον ὂν ἀποδοῦναι καὶ οὕτως καὶ ἐκεῖνο καὶ χρήματα ἔς τε τὴν τῆς οἰκίας κατασκευὴν καὶ εἰ δή τι ἄλλο τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐλελύμαντο, ἔλαβεν.*

Cum multa divinitus pontifices a maioribus nostris 1
inventa atque instituta sunt, tum nihil praeclarius 1

---

inscribunt P de domo sua, *item testes Priscianus Pompeius Arusianus Messius Servius Grillius,* de domo sua contra Clodium *Aquila,* GV in Clodium *(item fuit in Erfurtensi),* M pro domo sua ad pontifices

1 cum ... inventa sunt *Grill. RL 596, 8* a *om.* P 2 sint G

quam quod eosdem et religionibus deorum immortalium et summae rei publicae praeesse voluerunt, ut amplissimi et clarissimi cives rem publicam bene gerendo religiones, religionibus sapienter interpretando rem publicam conservarent. quodsi ullo tempore magna causa ⟨in⟩ sacerdotum populi Romani iudicio ac potestate versata est, haec profecto tanta est ut omnis rei publicae dignitas, omnium civium salus vita libertas, arae foci di penates bona fortunae domicilia vestrae sapientiae fidei potestati commissa creditaque
2 esse videantur. vobis hodierno die constituendum est utrum posthac amentis ac perditos magistratus inproborum ac sceleratorum civium praesidio nudare an etiam deorum immortalium religione armare malitis. nam si illa labes ac flamma rei publicae suum illum pestiferum et funestum tribunatum, quem aequitate humana tueri non potest, divina religione defenderit, aliae caerimoniae nobis erunt, alii antistites deorum immortalium, alii interpretes religionum requirendi. sin autem vestra auctoritate sapientiaque pontifices, ea quae furore inproborum timore bonorum re publica ab aliis oppressa, ab aliis deserta, ab aliis prodita gesta sunt, rescinduntur, erit causa cur consilium maiorum in amplissimis viris ad sacerdotia deligendis iure
3 ac merito laudare possimus. Sed quoniam ille demens si ea quae per hos dies ego in senatu de re publica

---

3 re p. bene gerenda *Mue., cf. cum pop. gr. eg. 21 (p. 37, 17)* 4 religionibus *servavi cl. Verr. 4, 104 Phil. 5, 6 fin. 1, 60 (ubi vide Madvigii notam) Plaut. Capt. 852. 1008 al.* religiones *Or.* religionum ius *Ha.* interpretandis *La. p. 15* 6 *ut supra* ς causa sacerdotum P^2GMV causacerdotum P^1 8 omnis GM omnibus PV 9 di *om.* G 12 posthaec GMV inprorum P^1 16 et *ex* ac G^1 18 erunt tali antistis P^1 20 in pont. P 21 timore b. M amore b. PGV *om.* Hς re p. M r. p. G rei p. P rei V in re p. Hς 22 ab alis P^1 ab ilis P^1 ab illis P^2 ab alis P^1 24 rescindantur *Ern.* -entur *Rue. p. 13, sed recte Mue. confert dom. 100* sin mea domus non modo mihi non redditur, sed ... praebet 26 publica *om.* P

sensi vituperasset, aliquem se aditum ad aures vestras esse habiturum putavit, omittam ordinem dicendi meum, respondebo hominis furiosi non orationi qua ille uti non potest, sed convicio cuius exercitationem cum intolerabili petulantia tum etiam diuturna inpunitate munivit.

Ac primum illud a te homine vaesano ac furioso 2
requiro, quae te tanta poena tuorum scelerum flagitiorumque vexet ut hos talis viros qui non solum consiliis suis, sed etiam specie ipsa dignitatem rei publicae sustinent, quod ego in sententia dicenda salutem civium cum honore Cn. Pompei coniunxerim, mihi esse iratos et aliud de summa religione hoc tempore sensuros ac me apsente senserint arbitrere. 'fuisti' 4
inquit 'tum apud pontifices superior, sed iam quoniam te ad populum contulisti, sis inferior necesse est.' itane vero? quod in imperita multitudine est vitiosissimum, varietas et inconstantia et crebra tamquam tempestatum sic sententiarum commutatio, hoc tu ad hos transferas quod ab inconstantia gravitas, a libidinosa sententia certum et definitum ius religionum, vetustas exemplorum, auctoritas litterarum monumentorumque deterret? 'tune es ille' inquit 'quo senatus carere non potuit, quem boni luxerunt, quem res publica desideravit, quo restituto senatus auctoritatem restitutam putabamus, quam primum adveniens prodidisti?' nondum de mea sententia dico, inpudentiae primum respondebo tuae. hunc igitur funesta rei publicae pestis, 3 5

---

2 habiturum esse G 10 ipsa (-a⦙ P) dignitatem rei (r. G) p. PGV ipsa et dignitate rem p. M 13 aliud P^r Hς alios (*adsimilatum ad* iratos) P¹ alias GV aliter M 14 me *ex* mi P^c arbitrere GM arbitrare PV 15 inquit tum *Hot.* inquit (-id P¹V) tu ω tu inquit Hς superior sed iam ς superiores sed etiam PGV superior esset etiam M 16 contulistis P¹ interior P¹ necesse et P¹ 19 tu Hς tum P totum GMV 23 tune ... potuit *Grill. RL 605, 20* es *ex* est P^c inquid P¹ quo⦙ P 26 primum GMV primam P prodisti P¹V 27 imprudentiae G

hunc tu civem ferro et armis et exercitus terrore et consulum scelere et audacissimorum hominum minis, servorum dilectu, obsessione templorum, occupatione fori, oppressione curiae domo et patria ne cum inprobis boni ferro dimicarent cedere coëgisti, quem a senatu, quem a bonis omnibus, quem a cuncta Italia desideratum arcessitum revocatum conservandae rei publicae causa confiteris? 'at enim in senatum venire
6 in Capitolium turbulento illo die non debuisti.' ego vero neque veni et domo me tenui quamdiu turbulentum tempus fuit, cum servos tuos a te iam pridem ad bonorum caedem paratos cum illa tua consceleratorum ac perditorum manu armatos in Capitolium tecum venisse constabat. quod cum mihi nuntiaretur, scito me domi mansisse et tibi et gladiatoribus tuis instaurandae caedis potestatem non fecisse. posteaquam mihi nuntiatum est populum Romanum in Capitolium propter metum atque inopiam rei frumentariae convenisse, ministros autem scelerum tuorum perterritos partim amissis gladiis, partim ereptis diffugisse, veni non solum sine ullis copiis ac manu, verum etiam cum paucis
7 amicis. an ego cum P. Lentulus consul optime de me ac de re publica meritus, cum Q. Metellus qui cum meus inimicus esset, frater tuus, et dissensioni nostrae et precibus tuis salutem ac dignitatem meam praetulisset, me arcesserent in senatum, cum tanta multitudo civium tam recenti officio suo me ad referendam gratiam nominatim vocaret, non venirem cum praesertim te iam illinc cum tua fugitivorum manu discessisse

---

2 cos̄ G   5 coegisti *Lb.* curisti P^1 curasti P^2GMV   7 accersitum GM *(cf. ad p. 18, 13)*   conservatum GMV   10 veni▒ P   me▒ P   a te iam pridem PM te iam pridem G ad impiam praedam V   13 tecum *om.* G   venire G^1 14 scito ς scio ω   15 mansisset P^1 18 inpiam P^1 amisses P^1 20 direptis G   21 ullis *om.* G   23 cum Q. GM cumque PV   24 meus *s. v. add.* P^c dissensionis P   29 te iam illinc PV tela illa GM   discensisse P^1

constaret? hic tu me etiam custodem defensoremque Capitoli templorumque omnium hostem Capitolinum appellare ausus es, quod cum in Capitolio senatum duo consules haberent, eo venerim? utrum est tempus aliquod quo in senatum venisse turpe sit, an res erat illa de qua agebatur ut rem ipsam repudiare et 4
eos qui agebant condemnare deberem? Primum dico 8
senatoris esse boni semper in senatum venire, nec cum iis sentio qui statuunt minus bonis temporibus in senatum ⟨non esse veniendum. an quod⟩ ipsi non venerunt, non intellegunt hanc suam nimiam perseverantiam vehementer iis quorum animum offendere voluerint, et gratam et iucundam fuisse? At enim nonnulli propter timorem quod se in senatu tuto non esse arbitrabantur discesserunt. non reprehendo, nec quaero fueritne aliquid pertimescendum; puto suo quemque arbitratu timere oportere. Cur ego non timuerim quaeris. quia te illinc abisse constabat. Cur cum viri boni nonnulli putarint tuto se in senatu esse non posse, ego non idem senserim. cur cum ego me ⟨existimarem⟩ tuto omnino in civitate esse non posse, illi remanserunt?

---

2 capitolii ... hostem *add.* G[1] *inter versus* 4 venerim ς venirem ω utrum P utrumne GMV *(qua forma Cicero praeter inv. 1, 51 non usus est)* 5 quod P[1]M venisse GMV venistis P venire *Gar.* an res erat illa de qua agebatur *AKl. (praeeunte Ha., qui* an ea res *eqs.)*: an aures regat ila de qua a. P[1] an aures re illa de qua a. P[c] an aures erigere illa de qua a. P[r] an res quae a GMV an res illa talis erat Hς an ea res erat itaque agebatur *Mdv. Adv. II 1873 p. 215* 6 ut P uti GM *(fort. recte)* utrum V et P an GMV 7 eos: consules *La. p. 15* 8 senatores P[1] semper *s. v. add.* G[1] 9 iis G is V his PM 10 *ut supra suppl. AKl. ex. gr.* 11 venerunt *AKl.* venirent P[1]GMV venire ni P[c]Hς intellegunt *AKl.* -gent PGMV -gentes Hς 12 his P 13 et gratam PGMV gratam Hς *fort. recte* iocundam PV 14 propter P[c]GMV pro P[1] per *Ha.* quo se P[c] 17 ergo G 18 illinc ω, sed -nc *in ras.* P, *unde* illim *coni. Mue.* *an* abesse? 19 putarent *coni. Mue.* 20 me *om.* GMV existimarem *AKl. om.* P[1] aestimavissem P[c]H sensissem GMV existimassem *Naug.* 21 remanserunt *Mue. (cf. p. 46, 22)* rerunt *(ex -um ut vid.)* P senserunt GMV

an aliis licet — et recte licet — in meo metu sibi nihil timere: mihi uni necesse erit et meam et aliorum vicem pertimescere?

9 An quia non condemnavi sententia mea duo consules, sum reprehendendus? eos igitur ego potissimum damnare debui quorum lege perfectum est, ne ego indemnatus atque optime de re publica meritus damnatorum poenam sustinerem? quorum etiam delicta propter eorum egregiam in me conservando voluntatem non modo me, sed omnis bonos ferre oporteret, eorum optimum consilium ego potissimum per eos in meam pristinam dignitatem restitutus meo consilio repudiarem? At quam sententiam dixi? primum eam quam populi sermo in animis nostris iam ante defixerat, deinde eam quae erat superioribus diebus agitata in senatu, denique eam quam senatus frequens tum cum mihi est adsensus secutus est, ut neque allata sit a me res inopinata ac recens, nec si quod in sententia vitium est, maius sit eius qui dixerit, quam
10 omnium qui probarint. At enim liberum senatus iudicium propter metum non fuit. si timuisse eos facis qui discesserunt, concede non timuisse eos qui remanserunt. sin autem sine iis qui tum afuerunt nihil decerni libere potuit, cum omnes adessent, coeptum est referri de inducendo senatus consulto; ab universo
5 senatu reclamatum est. sed quaero in ipsa sententia, quoniam princeps ego sum eius atque auctor, quid

1 an aliis P^rH *om.* P^1 an meis G anne is V an eis M. *si* anne eis *scribere vellemus, non* licet, *sed* licuit *expectaretur* metus nihil P^1 4 condemnavi ... sum reprehendendus (-praeend⋮s P^1) P -ati ... sunt reprehendes nos GMV 7 atque ... meritus *del. Ka. p. 399* 8 quarum P^1 10 oporteret *in ras.* P^r 12 dignitatem GM *(cf. 86 p. 86, 21) om.* P salutem V ⟨fortunam⟩ *(cl. Sest. 121) Schoe. p. 430* 13 ad P^1 16 denique eam *Cobet, Mnem. III (1854) p. 234* de eam P^1 deinde eam P^cH eam MV *om.* G 17 allati sit P^c allatast P^1 sit allata GMV 23 his PGM hiis V abfuerunt M affu- GV fu- P 26 sentia P^1 27 quid reprehendatur (*sic etiam* P) *ante* quoniam GMV

reprendatur. utrum causa novi consilii capiendi non fuit, an meae partes in ea causa non praecipuae fuerunt, an alio potius confugiendum fuit? quae causa maior quam fames esse potuit, quam seditio, quam consilia tua tuorumque, qui facultate oblata ad imperitorum animos incitandos renovaturum te tua illa funesta latrocinia † binum nonae causam putarunt? 11 frumentum provinciae frumentariae partim non habebant, partim in alias terras — credo propter varietatem venditorum — miserant, partim quo gratius esset tum cum in ipsa fame subvenissent, custodiis suis clausum continebant, ut sub novum mitterent. res erat non in opinione dubia, sed in praesenti atque ante oculos proposito periculo, neque id coniectura prospiciebamus, sed iam experti videbamus. nam cum ingravesceret annona, ut iam plane inopia ac fames, non caritas timeretur, concursus est ad templum Concordiae factus, senatum illuc vocante Metello consule. qui si verus fuit ex dolore hominum et fame, certe consules causam suscipere, certe senatum aliquid consili capere oportuit. sin causa fuit annona, seditionis quidem instimulator et concitator tu fuisti, nonne id

---

1 capiendi (-endi *add.* G[1] *mg.*) GMV capienda P 3 fuit. quae *Bai.* fuit vis. Quae P fuit. Vis quae M fuit. Vis qua GV fuit? ⟨quae⟩ vis, quae ς fuisse vis? quae ς *La. p. 17* fuit nobis? Quae *Mue.* *an* fuit? ⟨quid tibi⟩ vis*?* causa maior *ex* causam mor P^c quam fames *om.* GMV 6 illa ς illis ω cum illis *Ha.* 7 binum nonae causam PMV *om.* G *in lac.* ob annonae causam H ς per a. c. *Mdv. Adv. II 1873 p. 215 probabiliter* putarunt ς putavit PMV *om.* G putavisti ς 8 frumentum ... mitterent (*om.* frumentariae ... miserant partim) *Arus. GL VII 509, 4* 9 propter caritatem venditores *Mdv. l. l., sed cf. Rue. p. 16* 10 quod *Arus.* tum *om. Arus.* 12 sub *Arus. (ipsam praepositionem testatus)*: subito ω; *cf. Verr. 3, 214* cum esset ante novum tritici modius denariis V *(cf. RKl. p. LXXXX). de re cf. Caes. civ. 1, 48, 5* 13 praesenti *Man.* praesentia ω 17 concursum GMV 18 factus P^c fac P[1] factum GMV 20 senatum ... oportuit *Mdv. l. l.* senatus ... potuit ω 21 annona≡ P 22 *an* -que idem*?*

agendum nobis omnibus fuit ut materiem subtrahere-
12 mus furori tuo? quid? si utrumque fuit ut et fames
stimularet homines, et tu in hoc ulcere tamquam in-
guen existeres, nonne fuit eo maior adhibenda medi-
cina, quae et illud nativum et hoc oblatum malum sa-
nare posset? erat igitur et praesens caritas et futura
fames. non est satis: facta lapidatio est. si ex dolore
plebei nullo incitante, magnum malum; si P. Clodi
inpulsu, usitatum hominis facinerosi scelus; si utrum-
que, ut et res esset ea quae sua sponte multitudinis
animos incitaret, et parati atque armati seditionis du-
ces, videturne ipsa res publica et consulis auxilium
implorasse et senatus fidem? Atqui utrumque fuisse
perspicuum est. difficultatem annonae summamque
inopiam rei frumentariae, ut homines non iam diutur-
nam caritatem, sed ut famem plane timerent, nemo
negat. hanc istum otii et pacis hostem causam arrep-
turum fuisse ad incendia caedes rapinas nolo ponti-
13 fices suspicemini, nisi videritis. qui sunt homines a
Q. Metello fratre tuo consule in senatu palam nomi-
nati, a quibus ille se lapidibus adpetitum, etiam per-
cussum esse dixit? L. Sergium et M. Lollium nomi-
navit. quis est iste Lollius? qui sine ferro ne nunc

---

3 ulcere GMVH uicere P[1] uiscere P^c. *cf. Fronto ad Caes. 5, 59 (44) p. 89 N.* postea etiam inguen (-m *cod.*) ex ulcere extitit 5 nativum (u *in ras.*) P, *unde* -vom *scriptum fuisse Bai. suspicatur probabiliter* oblatum *Iw. Mueller apud Rue. p. 16* delictum ω (*quod def. Schoe. p. 438 cl. Gloss. IV 328, 52* delictus ... berruclatu quod dicitur; *cf. H. Ehrlich, progr. Königsberg 1910 p. 65)*: adiectum *Mdv. Adv. I 1871 p. 18* 8 plebei (-i *in ras.* P^c) PH plebe ·ĩ V plebem GM 9 facinerosi PV (*item* P *89 Sest. 81 Vat. 40 Cael. 13;* V *Phil. 8, 16. 12, 15)* -nor- V facinus est GM scelus est GM 11 et P ut GMV 13 implorasset P[1] atqui M atquin PGV *forma recentiore, cf. Ribbeck, Beitr. z. Lehre von d. lat. Part. 1869 p. 20 Thes. l. l. II 1085, 14* (*cf. Phil. 10, 17 ubi* atquin V, atqui *ceteri; Tusc. 2, 43 ubi codd.* atquin) 15 ut *om.* G 18 nisi P si GMV 20 tuo P suo GMV 22 et *om.* G 23 quis est ... curiae *Aquila RL 28, 7 (hinc Mart. Cap. 528 RL 479, 24). in Aquilae codd.* quis est iste ... tecum est *om.* fero P[1]

quidem tecum est, qui te tribuno plebis, nihil de me dicam, sed qui Cn. Pompeium interficiendum depoposcit. quis est Sergius? armiger Catilinae, stipator tui corporis, signifer seditionis, concitator tabernariorum, damnatus iniuriarum, percussor, lapidator, fori depopulator, opsessor curiae. his atque eiusmodi ducibus cum tu in annonae caritate in consules, in senatum, in bona fortunasque locupletium per causam inopum atque imperitorum repentinos impetus comparares, cum tibi salus esse in otio nulla posset, cum desperatis ducibus decuriatos ac discriptos haberes exercitus perditorum, nonne providendum senatui fuit ne in hanc tantam materiem seditionis ⟨iacta⟩ ista funesta fax adhaeresceret?

6 14 Fuit igitur causa capiendi novi consilii. videte nunc fuerintne partes meae paene praecipuae. quem tum Sergius ille tuus, quem Lollius, quem ceterae pestes in lapidatione illa nominabant quem annonam praestare oportere dicebant? nonne me? quid? operarum illa concursatio nocturna non a te ipso instituta me frumentum flagitabat? quasi vero ego aut rei frumentariae praefuissem, aut compressum aliquod frumentum tenerem, aut in isto genere omnino quicquam aut curatione aut potestate valuissem. sed homo ad caedem inminens meum nomen operis ediderat, inperitis

---

1 qui te ... depoposcit *om. Aquila, Mart. Cap.* 3 quis est ille (iste *Aqu.*) Lollius *Aquila, Mart. Cap.* 4 signifer seditionis *et* damnatas iniuriarum *om. idem* 5 latitator *vel* latrator *codd. Aquilae* fori ... obsessor *om. Mart. Cap.* 6 obsessor *om. Aquila* huius modi M 11 discriptos *Buecheler, Rhein. Mus. XIII (1858) p. 600* descriptos *ω* 12 ne *om.* GMV 13 ⟨iacta⟩ *add. hoc loco Mue. praeeunte Rue. p. 16 qui* iacta *aut pro* ista *substituendum aut post* fax *addendum censebat* ista P ne GMV 17 caeterae *ex* caerae Pc 19 operarum *Lehmann, Herm. XV (1880) p. 355* puerorum *ω*, *quod defendit Usener, Rhein. Mus. LVI (1901) p. 28; sed cf. v. 25 et p. 50, 14. Sest. 18* 20 ipsa P instituta Pc stituta P¹ statuta GMV 21 flagitabant MV; *recte dist. Lb.* 25 operis *om.* G

iniecerat. Cum de mea dignitate in templo Iovis op-
timi maximi senatus frequentissimus uno isto dissen-
tiente decrevisset, subito illo ipso die carissimam an-
15 nonam necopinata vilitas consecuta est. erant qui deos
immortales — id quod ego sentio — numine suo re-
ditum meum dicerent comprobasse. nonnulli autem
illam rem ad aliam rationem coniecturamque revoca-
bant; qui quod in meo reditu spes otii et concordiae
sita videbatur, in discessu autem cotidianus seditionis
timor, iam paene belli depulso metu commutatam an-
nonam esse dicebant: quae quia rursus in meo reditu
facta erat durior, a me cuius adventu fore vilitatem
7 boni viri dictitarant, annona flagitabatur. ego denique
non solum ab operis tuis inpulsu tuo nominabar, sed
etiam depulsis ac dissipatis tuis copiis, a populo Ro-
mano universo qui tum in Capitolium convenerat, cum
illo die minus valerem, in senatum nominatim vocabar.
16 veni expectatus, multis iam sententiis dictis rogatus
sum sententiam, dixi rei publicae saluberrimam, mihi
necessariam. petebatur a me frumenti copia, annonae
vilitas; possem aliquid in ea re necne ratio non habe-
batur. flagitabar bonorum expostulatione, inproborum
convicia sustinere non poteram. delegavi amico locu-
pletiori, non quo illi ita de me merito onus illud in-
ponerem — succubuissem enim potius ipse —, sed
quia videbam id quod omnes, quod nos de Cn. Pompeio
polliceremur, id illum fide consilio virtute auctoritate
17 felicitate denique sua facillime perfecturum. itaque
sive hunc di immortales fructum mei reditus populo
Romano tribuunt ut quem ad modum discessu meo

---

1 ⟨nam⟩ cum *vel* cum ⟨enim⟩ *Lehmann l. l.* meaddignitate P^{1} 3 *'an* decresset*?* 7 aliam *Gesner* illam *ω (quod deleri mavult Bai.)* solam *La. p. 18* ipsam *Mue.* 13 dictitarant *Ern.* dictabant *ω* dictitabant *vulgo* 14 operibus GMV
19 sum *om.* G 21 *ut supra Gar.:* in ea re ... ratio G in ea regeneratio P *corruptiora exhibent* MV 30 tribuerunt *La. p. 19, cf. Rue. p. 16*

frugum inopia fames vastitas caedes incendia rapinae
scelerum impunitas fruga formido discordia fuisset,
sic reditu ubertas agrorum frugum copia spes otii tran-
quillitas animorum iudicia leges concordia populi se-
natus auctoritas mecum simul reducta videantur, sive
egomet aliquid adventu meo consilio auctoritate dili-
gentia pro tanto beneficio populi Romani praestare
debui: praesto promitto spondeo — nihil dico amplius,
hoc quod satis est huic tempori, dico — rem publicam
annonae nomine in id discrimen quod vocabatur non
esse venturam. num igitur in hoc officio quod fuit 8
praecipue meum sententia mea reprehenditur? rem 18
maximam fuisse summi⟨que⟩ periculi non solum fame,
sed etiam a caede incendiis vastitate nemo negat, cum
ad causam caritatis accederet iste speculator com-
munium miseriarum, qui semper ex rei publicae malis
sceleris sui faces inflammaret.

Negat oportuisse quicquam uni extra ordinem de-
cerni. non iam tibi sic respondebo ut ceteris, Cn. Pom-
peio plurima periculosissima maxima mari terraque
bella extra ordinem esse commissa; quarum rerum
si quem paeniteat, eum victoriae populi Romani paeni-
tere. non ita tecum ago; cum his haec a me haberi 19
oratio potest qui ita disputant se si qua res ad unum
deferenda sit, ad Cn. Pompeium delaturos potissi-

---

5 vldeantur PMV vldeatur G 6 meo consilio auctorita *om.* P[1] *(sc. uno versu archetypi omisso, cf. Rhein. Mus. LVII 1912 p. 388)* 7 p. R. *ω* 9 tempore dicerem ·p· P[1] 10 quod PG[c]MV (*scil.* in ἀπὸ κοινοῦ) quo G[1] *vulgo* 13 fuisse GMV potuisse P *(quod ut servaretur,* rem nasci potuisse summi p. *coni. Schoe. p. 439)* *add. Mue.* ⟨et⟩ summi *Mo., nisi forte asyndeton ferendum* fame *AKl.* ea me P eam GMV ⟨a⟩ fame *Ha., sed* a *ἀπὸ κοινοῦ* 14 cedibus GMV 16 ex P[1] in P[c] GMV 17 fa*ces P 18 negas *vel* negant *Ha.* opatuisse P[1] decerna **** P[1] *(unde* [decerni]dari *Serruys, Rev. de phil. XXIV 1900 p. 150)* 19 respondeo G 23 iis *Mue.* 24 potest Hς posset GMV est P se *in* P *inductum, sed delendi signa ipsa deleta: om.* G sed M 25 *ut supra* P delatura potissimum (pot. del. V) sit GMV

mum; sed se extra ordinem nihil cuiquam dare; cum Pompeio datum sit, id se pro dignitate hominis ornare et tueri solere. horum ego sententiam ne laudem, impedior Cn. Pompei triumphis, quibus ille cum esset extra ordinem ad patriam defendendam vocatus, auxit nomen populi Romani imperiumque honestavit, constantiam probo, qua mihi quoque utendum fuit, quo ille auctore extra ordinem bellum cum Mithridate
20 Tigraneque gessit. Sed cum illis possum tamen aliquid disputare, tua vero quae tanta inpudentia est ut audeas dicere extra ordinem dari nihil cuiquam oportere? qui cum lege nefaria Ptolomaeum regem Cypri fratrem regis Alexandrini eodem iure regnantem, causa incognita publicasses, populumque Romanum scelere obligasses, cum in eius regnum bona fortunas patrocinium huius imperii inmisisses, cuius cum patre avo maioribus societas nobis et amicitia fuisset, huius pecuniae deportandae et si ius suum defenderet bello
21 gerendo M. Catonem praefecisti. dices: 'quem virum!' sanctissimum prudentissimum fortissimum amicissimum rei publicae, virtute consilio ratione vitae mirabili ad laudem et prope singulari. sed quid ad te qui negas esse verum quemquam ulli rei publicae extra
9 ordinem praefici? neque in hoc solum inconstantiam redarguo tuam, qui in ipso Catone, quem tu in eo

---

1 cum ω quod *Ka. p. 404* 4 pompe (-e *in ras.*) P triumphos P *om.* V 7 quam P^1 16 patrocinium ω *(quod cum ironia dictum recte iudicat La. p. 3)* latrocinium *Naug. edd. tamen* latrocinium huius imperii *non bene dici videtur* 17 matribus P^1 18 ius *Ha.* quis ω bello gerendo *om.* G (si quis bello ius suum defenderat gerendo M) 19 *distinxi cum Schoellio p. 440; vulgo Clodio dant verba usque ad* singulari 21 vitae P^1 vita P^cGM una V 23 ulli rei p. ⟨parti⟩ *Ern.* 24 neque *Ha.* atque ω 25 qui ω quid? *Mo.* sed etiam *Mue.* in ipso Catone *del. Kay. post* subduxeras *(p. 53, 2)* ⟨inconstans fuisti. nam⟩ *add. Naeg.*, i. fueris nam *Rue. p. 19 equidem anacoluthon agnosco. cum coeperit sic* qui in ipso Catone, *non pergit, ut volebat* a tua sententia descivisti *vel sim., sed quasi simpliciter dixisset* qui. *tamen verba* in ipse Catone *ne cum*

⟨negotio⟩ non pro illius dignitate produxeras, sed pro tuo scelere subduxeras, quem tuis Sergiis Lolliis Titiis ceterisque caedis et incendiorum ducibus obieceras, quem carnificem civium, quem indemnatorum necis principem, quem crudelitatis auctorem fuisse dixeras — ad hunc honorem et imperium extra ordinem nominatim rogatione tua detulisti et tanta fuisti intemperantia ut illius tui sceleris rationem occultare non posses. litteras in contione recitasti, quas tibi a C. Cae- 22
sare missas diceres. 'CAESAR PULCHRO', cum etiam es argumentatus amoris esse hoc signum, ⟨quod⟩ cognominibus tantum uteretur neque adscriberet 'PRO CONSULE' aut 'TRIBUNO PLEBI'. dein gratulari tibi quod M. Catonem ⟨a⟩ tribunatu tuo removisses, et quod eidem in posterum ⟨querundi⟩ de extraordinariis potestatibus libertatem ademisses. tibi ille litteras misit? quas aut numquam misit aut si misit in contione recitari noluit. at sive ille misit, sive tu finxisti, certe consilium tuum de Catonis honore illarum litterarum recitatione patefactum est. Sed omitto Ca- 23
tonem cuius eximia virtus dignitas et in eo negotio

Kaysero deleamus, videtur obstare quod ipsum nomen non inepte commemoratur quem (*ex* qui *ut vid.* P^c) tu∗ in eo (i- *et* -o *a* P^c *scripta*) non P quem tuo in eo non GM quem tu in illo non M quem tu meo V

1 *add. Ha* produxerat P¹ 2 loliis *ex* lolis P^c titis P 11 *add. Lb.* cognominibus P¹ -minis GMV cum nominibus P^c 12 uteretur P ut praetor GMV proconsuli PH proconsul GMV 13 plebis GM gratularis G 14 *add. mg. Lb., aliter iudicat Baehrens, Beitr. z. lat. Syntax (Philol. suppl. XII) 1912 p. 535* 15 eidem *Ursinus* idem ω dicendi *Mdv. Adv. II 1873 p. 216* ei dicendi *Ha. (apud Rue. p. 19); at vide ne* dicendi *levius dictum sit* *add. Schoe. p. 432 adn. 1* (*idem La. p. 13 ante* libertatem) 16 tibi ... 20 est *Rufin. RL 41, 4* 17 *ut supra Rufin.:* quas aut numquam tibi ille litteras misit *(om. antecedente membro)* ω 18 recitare P¹ at *Ern.* aut ω itaque *Rufin.* finxisti P^c *(partim in ras.)* GV misisti M protulisti *Rufin.* 19 de honore Catonis *Rufin. om.* illarum ... recitatione 20 patefactum est ω nudatum est *Rufin. cf. Sest. 69 Catil. 2, 6 al.*

quod gessit fides et continentia tegere videtur inprobitatem et legis et actionis tuae: quid? homini post homines natos turpissimo sceleratissimo contaminatissimo quis illam opimam fertilemque Syriam, quis bellum ⟨cum⟩ pacatissimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros constitutam ereptam ex visceribus aerari, quis imperium infinitum dedit? cui quidem cum Ciliciam dedisses, mutasti pactionem et Ciliciam ad praetorem item extra ordinem transtulisti, Gabinio pretio amplificato Syriam nominatim dedisti. quid? homini taeterrimo crudelissimo fallacissimo omnium scelerum libidinumque maculis notatissimo L. Pisoni nonne nominatim populos liberos multis senatus consultis, etiam recenti lege generi ipsius liberatos vinctos et constrictos tradidisti? nonne cum ab eo merces tui beneficii pretiumque provinciae meo sanguine tibi esset persolutum, tamen aerarium cum eo partitus es?
24 itane vero? tu provincias consularis, quas C. Gracchus qui unus maxime popularis fuit, non modo non apstulit a senatu, sed etiam ut necesse esset quotannis constitui per senatum decretas lege sanxit, eas [leges Sempronias per senatum decretas rescidisti,] extra ordinem sine sorte nominatim dedisti non consulibus,

---

1 videtur G videretur PMV videntur *edd. vett.* 4 *cf. Paneg. X 7, 5 p. 268, 21 Bs. fil.* opimam illam fertilemque Syriam 5 *add. (post Gesnerum) Wesenberg, Ad Cic. Tusc. disp. part. III p. 25 sq. Rue. p. 19* pac. gent. *ablativum absolutum accipi voluit; sed tunc* illis *addendum fuit* 6 ex visceribus aerarii *Mdv. Adv. II 1873 p. 216 (praeeunte ex parte Savelsio progr. Essen 1833 p. 18)* ex vi Caesaris rebus actis *ω*; *cf. dom. 124 et Pis. 28* pecuniam ereptam ex rei publicae visceribus 8 dedissem GM 13 non G 14 generi *Robortellus* soceri *ω* 20 quodannis P¹V decretas *La. p. 19* decreta *ω* 21 *del. Schoe. Arch. II (1885) p. 205, qui recte monet* provincias rescindere *latine non dici. nisi forte verba* leges Sempronias (*vel* -em -am) rescidisti *reliquiae sunt enuntiati alicuius secundarii. nam mihi Semproniae legis commemoratio per se minime molesta est post C. Gracchi nomen* lege Sempronia G 22 recidisti G

sed rei publicae pestibus: nos quod nominatim rei maximae paene iam desperatae summum virum saepe ad extrema rei publicae discrimina delectum praefecimus, a te reprendemur? Quid tandem? si quae 10
tum in illis rei publicae tenebris caecisque nubibus et procellis, cum senatum a gubernaculis deiecisses, populum e navi exturbasses, ipse archipirata cum grege praedonum inpurissimo plenissimis velis navigares — si quae tum promulgasti constituisti promisisti vendidisti, perferre potuisses, ecqui locus orbi terrarum vacuus extraordinariis fascibus atque imperio Clodiano fuisset? Sed excitatus aliquando Cn. Pompei — di- 25
cam ipso audiente, quod sensi et sentio, quoquo animo auditurus est — excitatus inquam aliquando Cn. Pompei nimium diu reconditus et penitus apstrusus animi dolor subvenit subito rei publicae civitatemque fractam malis, imminutam ac debilitatam, abiectam metu ad aliquam spem libertatis et pristinae dignitatis erexit. hic vir extra ordinem rei frumentariae praeficiendus non fuit? scilicet tu helluoni spurcatissimo, praegustatori libidinum tuarum, homini egentissimo et facinorosissimo, Sex. Clodio, socio tui sanguinis qui sua lingua etiam sororem tuam a te abalienavit, omne frumentum privatum et publicum, omnis provincias frumentarias, omnis mancipes, omnis horreorum clavis

---

1 rei (*post* nominatim) P rei p. MV r. p. G 3 dilectum P praeficimus PV 4 repraehendemur P reprehendimur G 6 cum senatum ... navigares *Mart. Cap. 512 RL 473, 29* populum Romanum *Mart. Cap.* 8 ∗navigares P 9 constituisti *om.* G 10 ecqui *Ha.* sed qui PGV sed et qui M orbis G *cf. Verr. 4, 82 Sest. 66 et Char. GL I 139, 17 (Plin.)* vacus P^1 13 animo V animo modo PG a. meo M a. me ϛ 15 animo G 17 imminutam *F. W. Schmidt, Jahrb. CIX 1874 p. 741 (cl. Phil. 12, 7 epist. 15, 15, 1)* mutatam ω, *sed vide ne* mutare *deteriorem notionem acceperit, quam in Statio observavit P. H. Damsté (Sert. Nabericum 1908 p. 79 sq.)* abiecta *ex* -to G^1 to M obiectu V 18 prisnae P^1 20 helluoni spurcatissimo (spurg- P) PG -onis purg- M 21 homino G 22 cloelio P (*item p. 56, 5. 47 p. 67, 4. 48 p. 67, 12 har. resp. 11. 59 Sest. 133* PG)

lege tua tradidisti; qua ex lege primum caritas nata est, deinde inopia. inpendebat fames incendia caedes direptio, inminebat tuus furor omnium fortunis et bo-
26 nis. queritur etiam inportuna pestis ex ore inpurissimo Sex. Clodi rem frumentariam esse ereptam, summisque in periculis eius viri auxilium inplorasse rem publicam, a quo saepe se et servatam et amplificatam esse meminisset! Extra ordinem ferri nihil placet Clodio. quid? de me quod tulisse te dicis, patricida fratricida sororicida, nonne extra ordinem tulisti? an de peste civis quemadmodum omnes iam di atque homines iudicarunt conservatoris rei publicae, quemadmodum autem tute ipse confiteris, non modo indemnati, sed ne accusati quidem, licuit tibi ferre non legem, sed nefarium privilegium, lugente senatu, maerentibus bonis omnibus, totius Italiae precibus repudiatis, oppressa captaque re publica: mihi populo Romano inplorante, senatu poscente, temporibus rei publicae flagitantibus non licuit de salute populi Romani sententiam dicere?
27 qua quidem in sententia si Cn. Pompei dignitas aucta est, coniuncta cum utilitate communi, certe laudandus essem si eius dignitati suffragatus viderer, qui
11 meae saluti opem et auxilium tulisset. desinant, desinant homines isdem machinis sperare me restitutum posse labefactari quibus antea stantem perculerunt. quod enim par amicitiae consularis fuit umquam in

---

1 éx lege *Ha.* exige P^1 ex re P^2GMV 2 inpendebat Hς inpediebat PGV 7 a *om.* GMV 9 *Pomp. GL V 306, 14* puta nescioqui filium suum occidit, dicitur parricida; nescioqui matrem suam occidit, dicitur parricida; sororem, dicitur parricida. quamquam voluerit Cicero facere discretionem: habetis in illa oratione ⟨de⟩ domo sua ‘matricida fratricida sororicida’ parricida (-d*a P) PGM *quod retinet La. p. 9 del.* fratricida sororicida, *fort. recte* fratricida *om.* GM 11 iam *om.* G 16 galliae G 17 re* p. P 20 in *del. Wolf* sententiam P^1 si MV *om.* G acta P^1 21 es⟨se⟩t *Ha., sed cf. Muelleri nota p. CXXIII* 23 desinant *semel* GMV 26 per P^1 amicitia consulari *Savels progr. Essen 1833 p. 21*

hac civitate coniunctius, quam fuimus inter nos ego
et Cn. Pompeius? quis apud populum Romanum de
illius dignitate inlustrius, quis ⟨in⟩ senatu saepius
dixit? qui tantus fuit labor, quae simultas, quae con-
tentio quam ego non pro illius dignitate susceperim?
qui ab illo in me honos, quae praedicatio de mea laude,
quae remuneratio benivolentiae praetermissast? hanc 28
nostram coniunctionem, hanc conspirationem in re pu-
blica bene gerenda, hanc iucundissimam vitae atque
officiorum omnium societatem certi homines fictis ser-
monibus et falsis criminibus diremerunt, cum idem
illum ut me metueret, me caveret monerent, idem apud
me mihi illum uni esse inimicissimum dicerent, ut ne-
que ego ab illo quae mihi petenda essent, satis au-
daciter petere possem, neque ille tot suspicionibus cer-
torum hominum et scelere exulceratus, quae meum
tempus postularet satis prolixe mihi polliceretur.
data merces est erroris mei magna pontifices, ut me 29
non solum pigeat stultitiae meae, sed etiam pudeat,
qui cum me non repentinum aliquod tempus meum,
sed veteres multo ante suscepti et provisi labores cum
viro fortissimo et clarissimo coniunxissent, sim pas-
sus a tali amicitia distrahi, neque intellexerim quibus
aut ut apertis inimicis obsisterem, aut ut insidiosis
amicis non crederem. Proinde desinant aliquando me
isdem inflare verbis: ‘quid sibi iste volt? nescit quan-
tum auctoritate valeat, quas res gesserit, qua dignitate
sit restitutus? cur ornat eum a quo desertus est?’ ego 30
vero neque me tum desertum puto, sed paene deditum,
nec quae sint in illa rei publicae flamma gesta contra

---

1 ego*et (-t *in ras.*) P 3 inlustrius ϛ *Lb.* industrius ω *add.* ϛ senatu P^1 -tui P^2GMV 9 iucundissima G 12 me *om.* GMV 16 exulceratus P^2 ex uic- P^1 ex uisc- Pr 22 claris *in fine versus* G 23 a tali PV ab illa GM ⟨me⟩ *post* distrahi *Lahmeyer Philol. XXIII 1866 p. 113, post* sim *La. p. 13, sed vide Schoe. p. 441* 24 invidiosis *La. p. 21, sed cf. Rue. p. 21* 25 me *om.* G 27 quas regesserit P dignita P^1 28 a GHM *om.* PV

me, neque quo modo, neque per quos, patefaciundum
mihi esse arbitror. si utile rei publicae fuit haurire
me unum pro omnibus illam indignissimam calamita-
tem, etiam hoc utilest quorum id scelere conflatum sit,
me occultare et tacere. illud vero est hominis ingrati
tacere, itaque libentissime praedicabo, Cn. Pompeium
studio et auctoritate aeque ⟨atque⟩ unumquemque
vestrum opibus contentione precibus periculis deni-
12 que praecipue pro salute mea laborasse. hic tuis Pu-
bli Lentule cum tu nihil aliud dies et noctes nisi de
salute mea cogitares, consiliis omnibus interfuit, hic
tibi gravissimus auctor ad instituendam, fidelissimus
socius ad comparandam, fortissimus adiutor ad rem
perficiendam fuit, hic municipia coloniasque adiit, hic
Italiae totius auxilium cupientis inploravit, hic in se-
natu princeps sententiae fuit, idemque cum *** dixis-
set, tum etiam pro salute mea populum Romanum
31 opsecravit. Quare istam orationem qua es usus omit-
tas licet, post illam sententiam quam dixeram de an-
nona, pontificum animos esse mutatos; proinde quasi
isti aut de Cn. Pompeio aliter atque ego existimo sen-
tiant, aut quid mihi pro expectatione populi Romani,
pro Cn. Pompei meritis erga me, pro ratione mei tem-
poris faciendum fuerit ignorent, aut etiam si cuius
forte pontificis animum — quod certo scio aliter esse
— mea sententia offendit, alio modo sit constituturus
aut de religione pontifex aut de re publica civis, quam
eum aut caerimoniarum ius aut civitatis salus coë-
gerit.

---

2 harire P^{1} 4 utiles P^{1} utile est P^{2} utile V utile fuit *(e v. 2)* GM 7 *add. RKl.* unumque GV 13 adiutor P auctor GMV *(e v. 12)* rem p. perf. ω 16 cum *s. v. add.* P^{c} *lac. statuit Bai. excidit e. g.* ⟨senatu adplaudente⟩ 18 quaesumus G 20 quasi (-i *in ras.)* isti* (-ti P^{c}) aut P quas isti aut G quas iste V 21 *malit Bai.* hi. *at recte* isti, *propterea quod Cicero nunc se convertit ad ipsum Clodium, qua re vocem a pontificibus avertit (cf. Mil. 68 Sex. Rosc. 2)* aliterque atque GV senti aut P^{1} 26 offenderit *coni. Muc.* 27 pontifex *Gul.* ponti-

Intellego pontifices me plura extra causam dixisse 32 quam aut opinio tulerit, aut voluntas mea. sed cum me purgatum vobis esse cuperem, tum etiam vestra in me attente audiendo benignitas provexit orationem meam. sed hoc compensabo brevitate eius orationis quae pertinet ad ipsam ⟨causam⟩ cognitionemque vestram. quae cum sit in ius religionis et in ius rei publicae distributa, religionis partem quae multo est verbosior praetermittam, de iure rei publicae dicam. quid 33 est enim aut tam adrogans quam de religione, de rebus divinis caerimoniis sacris pontificum collegium docere conari, aut tam stultum quam siquis quid in vestris libris invenerit, id narrare vobis, aut tam curiosum quam ea scire velle de quibus maiores nostri vos solos et consuli et scire voluerunt? nego potuisse iure 13 publico, legibus iis quibus haec civitas utitur, quemquam civem ulla eius modi calamitate adfici sine iudicio. hoc iuris in hac civitate etiam tum cum reges essent dico fuisse, hoc nobis esse a maioribus traditum, hoc esse denique proprium liberae civitatis, ut nihil de capite civis aut de bonis sine iudicio senatus aut populi aut eorum qui de quaque re constituti iudices sint, detrahi possit. videsne me non radicitus 34 evellere omnis actiones tuas, neque illud agere quod apertum est, te omnino nihil gessisse iure, non fuisse tribunum plebis, hodie esse patricium? dico apud pontifices, augures adsunt; versor in medio iure publico.

Quod est pontifices ius adoptionis? nempe ut is

---

fices PGVH cum M -cis ς civis quam eum *Gul.* cuiusquam meum *ω*

2 quam ut P tulerat *Graev.* 6 *add.* ς cognitionem MV 9 praetermittens GHMV 12 quid ς quod *ω* 13 libris *om.* GMV 14 de quibus *ex* quae G^c 18 hac *om.* P 23 videsne non r. e totum tribunatum tuum et cetera *(e fine § 38) Aquila RL 24, 29* me *om. Aquila; haud scio an praestet* vides me non ... patricium. non *del. Lb. et inde v. 15* meque *Osiander,* atque *RKl. sed cf. Mdv. Adv. II 1873 p. 217* 26 hodie P hoc G hunc M *om.* V

adoptet qui neque procreare iam liberos possit, et cum potuerit sit expertus. quae deinde causa cuique sit adoptionis, quae ratio generum ac dignitatis, quae sacrorum, quaeri a pontificum collegio solet. Quid est horum in ista adoptione quaesitum? adoptat annos viginti natus, etiam minor senatorem. liberorumne causa? at procreare potest, habet uxorem, suscipiet iam liberos; exheredavit igitur pater filium. Quid? sacra Clodiae gentis cur intereunt quod in te est? quae omnis notio pontificum, cum adoptarere esse debuit.
35 nisi forte ex te ita quaesitum est, num perturbare rem publicam seditionibus velles et ob eam causam adoptari, non ut eius filius esses, sed ut tribunus plebis fieres et funditus everteres civitatem. respondisti credo te ita velle. pontificibus bona causa visa est; adprobaverunt. non aetas eius qui adoptabat est quaesita, ut ⟨in⟩ Cn. Aufidio M. Pupio quorum uterque nostra memoria summa senectute alter Oresten, alter Pisonem adoptavit, quas adoptiones sicut alias innumerabiles hereditates nominis pecuniae sacrorum secutae sunt. tu neque Fonteius es qui esse debebas, neque patris heres, neque amissis sacris paternis in haec adoptiva venisti. ita perturbatis sacris, contaminatis gentibus, et quam deseruisti, et quam polluisti, iure Quiritium legitimo tutelarum et hereditatium relicto factus es
14 eius filius contra fas cuius per aetatem pater esse po-
36 tuisti. dico aput pontifices: nego istam adoptionem pontificio iure esse factam, primum quod eae vestrae sunt aetates ut is qui te adoptavit, vel filii tibi loco

2 sit* (-a *eras.*) P 3 generarum P^{1} 6 ·XX· ω 7 ad P^{1} 8 iam P ex ea GV ab ea M exheredavit GMV (filium *sc. futurum*) -abit P 9 Claudiae? 10 notio P natio GMV cum P ut cum GV vel cum M adoptarere *Lb.* -tare PV -taret GHM 11 nunc P perturbare P^{c} -ri P^{1}GMV 12 adoptari G optari PV *om.* M 13 esse *et* fieri sed P^{1} 17 *add. Man.* puppio ω 23 ita *om.* G 28 iure pontificio G 29 sunt GM sint PHV qui* P quia V vel *om.* M filii ς illi PGV filio M

per aetatem esse potuerit [vel eo quo fuit], deinde quod causa quaeri solet adoptandi, ut et is adoptet qui quod natura iam adsequi non potest, legitimo et pontificio iure quaerat, et ita adoptet ut nequid aut de dignitate generum aut de sacrorum religione minuatur, illud in primis nequa calumnia, nequa fraus, nequi dolus adhibeatur; ut haec simulata adeptio filii quam maxime veritatem illam suscipiendorum liberorum imitata esse videatur. quae maior calumnia est 37
quam venire imberbum adulescentulum bene valentem ac maritum, dicere filium senatorem populi Romani sibi velle adoptare; id autem scire et videre omnes, non ut ille filius instituatur, sed ut e patriciis exeat, tribunus plebis fieri possit, idcirco adoptari, neque id obscure; nam adoptatum emancipari statim, ne sit eius filius qui adoptarit? cur ergo adoptabat? probate genus adoptionis. iam omnium sacra interierint quorum custodes vos esse debetis, iam patricius nemo relinquetur. cur enim quisquam vellet tribunum plebis se fieri non licere, angustiorem sibi esse petitionem consulalatus, in sacerdotium cum possit venire, quia patricio non sit is locus, non venire? ut cuique aliquid acciderit,

---

1 vel eo quo fuit (fui P^1GV) PGV *del. Ka. p. 400 om.* M, *ubi pro illa membro legitur* filii (*nempe adscriptum in exemplari ut corrigeretur p. 60, 29* filio) 2 quaeri solet causa GMV ut et is P ut (*ex* et G^1) is G ut tis V ut tu is M 7 ne qui P neque qui GMV adeptio *Pantagathus* adipio *(littera* p *non certa)* P^1 *(an hoc substantivum similiter formatum ut* capio*?)* aditio GV adoptio P^cM (*quod sprevi propter genetivum* filii) adiectio P^c *mg.* filio P^1 10 imberbum PG -em HMV *cf. Char. GL I 95, 19* sed et Cicero imberbum per ⟨u⟩ dixit (perduxit *cod.*), non imberbem, et Kalendis Ianuariis de lege agraria 'inberba iuventute' *(unde apparet etiam in priore loco orationem in fonte accuratius indicatam fuisse); hinc Beda GL VII 276, 27; Cat. 2, 22* inberbis *acc. plur.* 11 dicere P^c diceres P^1GMV dicere se *Bai.* 13 ut ⟨si⟩ *Ha. sed tunc dicendum erat* exierit exeat ⟨et⟩ *edd.* 14 neque hic G 15 obscurari. iam *La. p. 21* emanciparim P^1 16 adoptat M -abatur V 17 iam GMV tam P sacram P^1 22 non venire *om.* G

quare commodius sit esse plebeium, simili ratione
38 adoptabitur. ita populus Romanus brevi tempore ne-
que regem sacrorum neque flamines nec Salios habe-
bit nec ex parte dimidia reliquos sacerdotes neque
auctores centuriatorum et curiatorum comitiorum, au-
spiciaque populi Romani, si magistratus patricii creati
non sint, intereant necesse est, cum interrex nullus
sit, quod et ipsum patricium esse et a patriciis prodi
necesse est. dixi apud pontifices istam adoptionem
nullo decreto huius collegi probatam, contra omne
pontificum ius factam pro nihilo esse habendam. qua
sublata intellegis totum tribunatum tuum concidisse.
15 39 Venio ad augures quorum ego libros si qui sunt
reconditi non scrutor; non sum in exquirendo iure
augurum curiosus: haec quae una cum populo didici,
quae saepe in contionibus responsa sunt, novi. negant
fas esse agi cum populo, ⟨cum⟩ de caelo servatum
sit. quo die de te lex curiata lata esse dicatur, audes
negare de caelo esse servatum? adest praesens vir
singulari virtute constantia gravitate praeditus M. Bi-
bulus; hunc consulem illo ipso die contendo servasse
de caelo. 'infirmas igitur tu acta C. Caesaris viri for-
tissimi?' minime; neque enim mea iam quicquam in-
terest exceptis iis telis quae ex illius actionibus in
40 meum corpus inmissa sunt. sed haec de auspiciis quae
ego nunc perbreviter attingo, acta sunt a te: tu tuo
praecipitante iam et debilitato tribunatu auspiciorum
patronus subito extitisti, tu M. Bibulum in contionem,

---

3 legem G 5 curatorum PG^1 6 patrici P^1 7 nullius P 8 a *om.* GV patriciis G -cii P^1 -cio P^cHMV 9 necesset P^c 12 concidis P^1 15 didici GM dici PV 16 con**tionibus (di- *eras.*) G condicionibus V 17 *add. inter v.* G^cM *(cf. p. 63, 2)* 18 die** *(etiam* ie *in ras.)* P 22 infirmas P^1 *(cf. Serruys, Rev. de Phil. XXIV 1900 p. 153) sicut coni. Mdv. Adv. II 1873 p. 217* infirma sunt P^cGMV tu *Mdv.* tua PMV *om.* G *(fort. recte)* tua ⟨sententia⟩ ς viri fortissimi *om.* G 23 enim G enim me PM me enim V 24 iis *om.* P^1 26 breviter nunc G 28 contione MV

tu augures produxisti, te interrogante augures respon-
derunt, cum de caelo servatum sit, cum populo agi
non posse, tibi M. Bibulus quaerenti se de caelo ser-
vasse respondit, idemque in contione dixit ab Appio
tuo fratre productus, te omnino quod contra auspicia
adoptatus esses, tribunum non fuisse. tua denique om-
nis actio posterioribus mensibus fuit, omnia quae C.
Caesar egisset, quod contra auspicia essent acta, per
senatum rescindi oportere; quod si fieret, dicebas te
tuis umeris me custodem urbis in urbem relaturum.
videte hominis amentiam *** per suum tribunatum
Caesaris actis inligatus teneretur. si et sacrorum iure 41
pontifices, et auspiciorum religione augures totum
evertunt tribunatum tuum, quid quaeris amplius? an
etiam apertius aliquod ius populi atque legum? Hora 16
fortasse sexta diei questus sum in iudicio, cum C. An-
tonium collegam meum defenderem, quaedam de re
publica quae mihi visa sunt ad illius miseri causam
pertinere. haec homines improbi ad quosdam viros
fortes longe aliter atque a me dicta erant detulerunt.
hora nona illo ipso die tu es adoptatus. si quod in
ceteris legibus trinum nundinum esse oportet, id in
adoptione satis est trium esse horarum, nihil repre-
hendo; sin eadem opservanda sunt, iudicavit senatus
M. Drusi legibus, quae contra legem Caeciliam et Di-
diam latae essent, populum non teneri. iam intellegis 42
omni genere iuris, quod in sacris, quod in auspiciis,
quod in legibus sit, te tribunum plebis non fuisse. At ego

---

1 te interrogante GM te ... anti P te ... ati V ⟨a⟩ te ... ati *Mo.* tibi ... anti *Lahmeyer, Phil. XXIII 1866 p. 113* 3 posset ibi P[1] se *om.* G 4 ab Appio ς ab oppio P a. D. oppio G a (ab V) doppio MV 5 te omnino *om.* G quod V quo P quae GHM quoniam *coni. Bai.* 8 egesset P[1] essent acta *ex* essenata P[c] 11 *sine lac.* ω ⟨quasi non ipse⟩ *Ha. sed desunt plura; videtur archetypi librarius aliquot versus transilisse* 13 toti GMV 15 aliquo P[1] 16 diei sexta G in iudicio *eqs. cf. Suet. Iul. 20, 4* 27 quod in *(prius) ex* quod ex P[c] 28 ad P[1]

hoc totum ⟨non⟩ sine causa relinquo. video enim quosdam clarissimos viros principes civitatis aliquot locis iudicasse te cum plebe iure agere potuisse; qui etiam de me ipso, cum tua rogatione funere elatam rem publicam esse dicerent, tamen id funus etsi miserum atque acerbum fuisset, iure indictum esse dicebant; quod de me civi ita de re publica merito tulisses, funus te indixisse rei publicae, quod salvis auspiciis tulisses, iure egisse dicebant. quare licebit ut opinor nobis eas actiones non infirmare, quibus illi actionibus constitutum tribunatum ⟨tuum⟩ comprobaverunt.

43 Fueris sane tribunus plebis, tam iure atque lege quam fuit hic ipse P. Servilius, vir omnibus rebus clarissimus atque amplissimus: quo iure, quo more, quo exemplo legem nominatim de capite civis indemnati
17 tulisti? vetant leges sacratae, vetant XII tabulae leges privatis hominibus inrogari. id est autem privilegium.

1 *add.* ς 2 aliquod P 3 agere iure *sequente lacuna quinque litterarum* G 4 ipso *om.* G esse r. p. G *(non peius)* esse rem V 5 dicerent ς *Naug.* dicerem ω 6 iurae P^1
7 ita *Bai.* a P^1 ac P^cGH *longius aberraverunt* MV bene merito H funus te P *mg.* V funeste P^1GM funeste funus te Hς
8 indixisse P^1 -sses P^cGV induxisset M 10 eas G^c as G^1 eius P et V eius et M illic GV 11 constitum PV tuum Hς *om.* PGMV; *haeseris utrum ante an post* tribunatum *pronomen addendum sit* 12 tam iure atque lege *Ha. apud Rue. p. 23* tam in (*om.* G) iure quam lege ω (*nisi quod* non tam M) tam iure, tam lege *Lb.* tam iure legeque *C. Stephanus, quod commendatur formula apud Gell. 5, 19, 9 servata* velitis iubeatis, uti L. Valerius T. Titio tam iure legeque filius siet, quam *eqs.*
13 P. Servilius *Ha. apud Rue. p. 24* (Servilius *etiam La. p. 22*) ullius P^1 rullius P^cGH tullus M tulius V *cf. § 132 har. resp. 12*
14 qui iure P quo exemplo ... inrogari *Fest. 241 b 16 (p. 278, 1 Linds.), sed ita ut in codice haec sola iam legantur:* de capite ci *et* vetant XI 17 privatis in hominibus PHV pr. ** hom. G sacratis in hom. M privis hominibus *Scaliger pater.* id est autem *AKl.* id est enim P^1 id enim P^cGMV id ... privilegium *del. Schoe. p. 423; cui videntur interpolata ex leg. 3, 44* in privatos homines leges ferri noluerunt; id est enim privilegium. *atque ex spatiis codicis Farnesini concludi posse videtur illa verba a Festo non fuisse laudata*

nemo umquam tulit. nihil est crudelius, nihil perniciosius, nihil quod minus haec civitas ferre possit. proscriptionis miserrimum nomen illud et omnis acerbitas Syllani temporis quid habet quod maxime sit insigne ad memoriam crudelitatis? opinor poenam in cives Romanos nominatim sine iudicio constitutam. hanc vos igitur pontifices iudicio atque auctoritate vestra 44
tribuno plebis potestatem dabitis ut proscribere possit quos velit? quaero enim quid sit aliud ⟨ac⟩ proscribere 'VELITIS IUBEATIS UT M. TULLIUS IN CIVITATE NE SIT BONAQUE EIUS UT MEA SINT.' ita enim re etsi aliis verbis tulit. hoc plebei scitum est, haec lex, haec rogatio est? hoc vos pati potestis, hoc ferre civitas ut singuli cives singulis versiculis e civitate tollantur? equidem iam perfunctus sum; nullam vim, nullum impetum metuo; explevi animos invidiosorum, placavi odia inproborum, saturavi etiam perfidiam et scelus proditorum; denique de mea causa quae videbatur perditis civibus ad invidiam esse proposita, iam omnes urbes, omnes ordines, omnes di atque homines iudicaverunt. vobismet ipsis pontifices et vestris liberis ce- 45
terisque civibus pro vestra auctoritate et sapientia consulere debetis. nam cum tam moderata iudicia populi sint a maioribus constituta, primum ut ne poena capitis cum pecunia coniungatur, deinde ne inprodicta die quis accusetur, ut ter ante magistratus accuset intermissa die quam multam inroget aut iudicet, quarta sit accusatio trinum nundinum prodicta die quo die

9 sit aliu∗ P^1 si tali ui P^c *add. Ha. (cf. 51 p. 69, 10)* ⟨nisi⟩ *Mue. (cf. 54 p. 70, 17) non peius.* [proscribere] *La. p. 10* scribere *Schoe. p. 441* 11 re etsi *Mo.* fecit si *ω* fecit ⟨ut sibi liceret et⟩si *Schoe. p. 433* 12 plebeisscitum P plebiscitum GHV 13 perferre G 16 invidiosorum GMV invidiorum P^1 invidorum P^c 20 omnes *(prius) om.* P^1 21 vobismet ipsis pontifices *Prisc. GL II 591, 20* 23 populo G 25 improdicta *Mo.* in prodicta PG in praedicta M pro indicta HV 26 accusetur *etiam altero loco* G 27 quãm∗ultam P ⟨capitis⟩ iudicet *La. p. 14* 28 quo die *cf. Havet, Arch. f. Lex. XI 1900 p. 490*

iudicium sit futurum, tum multa etiam ad placandum atque ad misericordiam reis concessa sunt, deinde exorabilis populus, facilis suffragatio pro salute, denique etiam siqua res illum diem aut auspiciis aut excusatione sustulit, tota causa iudiciumque sublatum est: haec cum ita sint in re ubi crimen est, ubi accusator, ubi testes, quid indignius quam qui neque adesse sit iussus neque citatus neque accusatus, de eius capite liberis fortunis omnibus conductos et sicarios et egentis et perditos suffragium ferre et eam
18 46 legem putari? ac si hoc de me potuit quem honos, quem dignitas, quem causa, quem res publica tuebatur, cuius denique pecunia non expetebatur, cui nihil oberat praeter conversionem status et inclinationem communium temporum, quid tandem futurum est iis quorum vita remota ab honore populari et ab hac inlustri gratia est, pecuniae autem tantae sunt ut eas nimium multi egentes sumptuosi nobiles concupiscant?
47 date hanc tribuno plebis licentiam et intuemini paulisper animis iuventutem et eos maxime qui inminere iam cupiditate videntur in tribuniciam potestatem; collegia me dius fidius tribunorum plebis tota reperientur hoc iure firmato, quae coëant de hominum locupletissimorum bonis, praeda praesertim populari et spe largitionis oblata.

At quid tulit legum scriptor peritus et callidus? 'VELITIS IUBEATIS UT M. TULLIO AQUA ET IGNI INTERDICATUR'? crudele nefarium, ne in scelera-

---

1 tum *ω* cum *La. p. 24* 2 rei G sunt MV sint PG [deinde ... salute] *Mat. p. 275* 5 sublatum sit *Naeg. (qui v. 2* concessa sint *prob.); inde etiam* sustul⟨er⟩it *coni. Ha.* 6 ita ⟨constituta⟩ *coni. Mue.* re *ω* iure *Mue.* reo *Mdv. Adv. II 1873 p. 217 (cf. Rue. p. 25)* 7 quod P^1 8 iussus neque G 10 et egentis *Ha.* etgentis P^1 egentis P^cGMV ferre et *ex* ferret P^c 11 putari *Mdv. l. l.* putare *ω* ac PH at GMV 13 cui denique G 15 quit P^1 18 *aut* [nobiles] *aut* nobiles ⟨ignobiles⟩ *La. p. 10, at* nobiles *cum acerbitate quadam dictum* 26 legum scripturae vel scriptor GM 27 ignis P^cG

tissimo quidem civi sine iudicio ferundum! non tulit 'UT INTERDICATUR.' quid ergo? 'UT INTERDICTUM SIT.' o caenum, o portentum, o scelus! hanc tibi legem Clodius scripsit spurciorem lingua sua, ut interdictum sit, cui non sit interdictum? Sexte noster, bona venia, quoniam iam dialecticus et haec quoque ⟨iura⟩ liguris, quod factum non est, ut sit factum, ferri ad populum aut verbis ullis sanciri aut suffragiis confirmari potest? hoc tu scriptore, hoc consiliario, hoc mi- 48
nistro omnium non bipedum solum, sed etiam quadripedum inpurissimo rem publicam perdidisti. neque tu eras tam excors tamque demens ut nescires Clodium esse qui contra leges facere, alios qui leges scribere solerent; sed neque eorum neque ceterorum in quibus esset aliquid modestiae, cuiusquam tibi potestas fuit; neque tu legum scriptoribus isdem potuisti uti quibus ceteri, neque operum architectis, neque pontificem adhibere quem velles, postremo ne in praedae quidem societate mancipem aut praedem extra tuorum gladiatorum numerum aut denique suffragii latorem in ista tua proscriptione quemquam nisi furem ac sicarium 19
reperire potuisti. itaque cum tu florens ac potens per 49
medium ⟨forum tamquam⟩ scortum populare volitares, amici illi tui te uno amico tecti et beati, qui se po-

3 o caenum H ς oceanum P[1]G ocenum P[c] 4 clodius PG spurciorem P[1] spurcitiorem P[c]GM 5 Sexte noster quoniam etiam iura ligurris *Rufin. RL 40, 15 quod probavit Schoe. p. 422; ac* iura *quidem propter ambiguitatem Ciceroni reddendum esse apparet. itaque* iura *addidi* 6 dialecticus ⟨es⟩ *vulgo. ceterum* dialecticus *adludere ad vocem διαλείχειν (cf. 25 p. 55, 22) recte me monet O. Immisch, qui coniecit* quoniam iura dialecticas et haec quoque ligurris 7 quod *om.* GM 8 at G illis G 10 vipedum P 11 inpurissimo *ω* spurcissimo *Oberdick, Jahrb. CXXIII 1881 p. 201 propter Lampr. Alex. Sev. 9, 4* cum ille omnium non bipedum sed etiam quadrupedum spurcissimus Antonini nomen praeferret 12 cloelium PG 13 facere *Mo.* faceret *ω* 17 architectum G[c] 19 praedem *Gar.* praedem socium P praedae socium GM praedonum socium H ς 20 suffragii latorem P suffragatorem GM 23 *add. AKl.* ⟨forum⟩ *Lb.* 24 tui *ex* tue P[c] un*o P amictu GM

pulo commiserant, ita repellebantur ut etiam Palatinam tuam perderent; qui in iudicium venerant, sive accusatores erant sive rei, te deprecante damnabantur. denique etiam ille novicius Ligus, venalis adscriptor et subscriptor tuus, cum M. Papiri sui fratris esset testamento et iudicio inprobatus, mortem eius se velle persequi dixit; nomen Sex. Properti detulit, accusare alienae dominationis scelerisque socius propter calum-
50 niae metum non est ausus. de hac igitur lege dicimus, quasi iure rogata videatur, cuius quam quisque partem tetigit digito voce [praeda suffragio], quocumque venit, repudiatus convictusque discessit?

Quid si iis verbis scripta est ista proscriptio, ut se ipsa dissolvat? est enim: 'QUOD M. TULLIUS FALSUM SENATUS CONSULTUM RETTULERIT.' si igitur rettulit falsum senatus consultum, tum est rogatio, si non rettulit, nulla est. satisne tibi videtur a senatu iudicatum me non modo non ementitum esse auctoritatem eius ordinis, sed etiam unum post urbem conditam diligentissime senatui paruisse? Quot modis doceo legem istam quam vocas non esse legem? quid? etiam pluribus de rebus uno sortitu tulisti, tamenne arbitraris id quod M. Drusus in legibus suis plerisque in bonis ⟨rebus honestissimus⟩ ille vir M. Scauro et L. Crasso consiliariis non optinuerit, id te posse homi-

1 etima P^1G 3 sine recte G -precante P^c *in ras.* 4 illi P^1 ligur P^c 6 morte G 8 alienae dominationis P^c alienae dominae dominationis (*ex* domitianis dominae G^1) P^1GM socios P^cG 10 quasi *Mdv. Adv. II 1873 p. 217* quae ω 11 tegit P^1 praeda *del. Jordan, Quaest. crit. 1886 p. 6 (quo frustra defendit Mue. cl. 67, 18); et hoc et* suffragio *Schoe. p. 424. vide ne glossematis genuina explosa sint* 13 si is P^1 si his M 14 dissolvatur GM 15 retulerit PG 16 retulit *(item v. 17)* ω 17 videntur P^1 20 quod P 22 tulisti *Schoe. p. 441* retulisti (-lis P^1) ω 23 arbitreris GM suis ς tuis ω 24 in bonis P bonis GM rebus *add. Schoe. p. 434;* ⟨honestissimus⟩ *e. g. AKl. alii alia, sed illud melius convenire videtur ad* homi⟨nem ple⟩num facinorum et stuprorum omnium 25 crassus P^c consiliariis *Mdv. Adv. II 1873 p. 218* consularis ω homi⟨nem ple⟩num *Mue.* hominum P omnium HM hominem G

⟨nem ple⟩num facinorum et stuprorum omnium De-
cumis et Clodiis auctoribus optinere? tulisti de me 51
ne reciperer, [non ut exirem,] quem tu ipse non poteras
dicere non licere esse Romae. quid enim diceres? dam- 20
natum? certe non. expulsum? qui licuit? Sed tamen
ne id quidem est scriptum ut exirem; poena est qui
receperit: quam omnes neglexerunt; eiectio nusquam
est. verum sit; quid? operum publicorum exactio,
quid? nominis inscriptio tibi num aliud videtur esse
ac meorum bonorum direptio? praeterquam quod ne
id quidem per legem Liciniam ut ipse tibi curatio-
nem ferres facere potuisti. Quid? hoc ipsum quod
nunc aput pontifices agis, te meam domum conse-
crasse, te monumentum fecisse in meis aedibus, te si-
gnum dedicasse, eaque te ex una rogatiuncula fecisse,
unum et idem videtur esse atque id quod de me ipso
nominatim tulisti? tam hercule est unum, quam quod 52
idem tu lege una tulisti, ut Cyprius rex cuius maiores
huic populo socii atque amici semper fuerunt, cum
bonis omnibus sub praeconem subiceretur et exules
Byzantium reducerentur. 'eidem' inquit 'utraque de
re negotium dedi.' quid? si eidem negotium dedisses,
ut in Asia cistophorum flagitaret, inde iret in Hispa-
niam, cum [Romae] decessisset, consulatum ei petere
liceret, cum factus esset, provinciam Syriam optineret,
quoniam de uno homine scriberes, una res esset?
quodsi iam populus Romanus de ista re consultus 53
esset et non omnia per servos latronesque gessisses,
nonne fieri poterat ut populo de Cyprio rege placeret,

---

2 cloeliis PG 3 *del. Schoe. p. 425* (*pugnant haec cum v. 6* ne id quidem scriptum est ut exirem) 7 nusquam (n- *in ras.*) P 15 te ex una te P^{1} *(unde fort.* ex una te *scribendum)* 17 hercle P^{c} 10 praeconem *Wesenberg* praecone (-ecio- G) *ω (cf. Quinct. 49)* 21 inquid P^{1} 22 dedi *edd.* dedisses *ω* *(quod adscriptum erat ut* dedisset *corrigeretur)* idem PG dedisses M dedisset PG 14 *del. AKl.* Romam *Gar.* 26 scriberes ς -et *ω* 27 consulatus P^{1} consultatus G

de exulibus Byzantiis displiceret? quae est quaeso alia vis, quae sententia Caeciliae legis et Didiae nisi haec ne populo necesse sit in coniunctis rebus conpluribus aut id quod nolit accipere, aut id quod velit repudiare?

Quid? si per vim tulisti tamenne lex est, aut quicquam iure gestum videri potest quod per vim gestum esse constet? an si in ipsa latione tua capta iam urbe lapides iacti, si manus collata non est, idcirco tu ad illam labem atque eluviem civitatis sine summa vi per-
21 54 venire potuisti? cum in tribunali Aurelio conscribebas palam non modo liberos, sed etiam servos ex omnibus vicis concitatos, vim tum videlicet non parabas. cum edictis tuis tabernas claudi iubebas, non vim imperitae multitudinis, sed hominum honestorum modestiam prudentiamque quaerebas. cum arma in aedem Castoris comportabas, nihil aliud nisi uti ne quid per vim agi posset machinabare. cum vero gradus Castoris convellisti ac removisti, tum ut modeste tibi agere liceret, homines audaces ab eius templi aditu atque ascensu reppulisti. cum eos qui ⟨in⟩ conventu virorum bonorum verba de salute mea fecerant, adesse iussisti, eorumque advocationem manibus ferro lapidibus discussisti, tum profecto ostendisti vim tibi
55 maxime displicere. verum haec furiosa vis vaesani tribuni plebis facile superari frangique potuit virorum bonorum vel virtute vel multitudine: quid? cum Gabinio Syria dabatur, Macedonia Pisoni, utrique infinitum imperium, ingens pecunia, ut tibi omnia permitterent, te adiuvarent, tibi manum copias, tibi suos spectatos

---

1 quaeso *Lb. mg.* quasi *ω* aciliae G 3 ne *om.* GM necessit P^1G eluiem P^1 luem *Georges, Philol. XXXII 1873 p. 540 (cl. har. resp. 24)* 13 tum *edd.* tuam *ω* 14 iubeas P^1 imperitatae P^1 15 prudentiam modestiamque GM 18 posset *ex* -it G^c *ex* -se P^c 19 convellis P^1 21 *add. Man.* 23 advocationem G -ne PM 30 [te adiuvarent] *et* [copias] *Mat. p. 276* tibi manum P^cGM timanum P^1 tibi ma-

centuriones, tibi pecuniam, tibi familias compararent, te suis sceleratis contionibus sublevarent, senatus auctoritatem inriderent, equitibus Romanis mortem proscriptionemque minitarentur, me terrerent minis, mihi caedem et dimicationem denuntiarent, meam domum refertam viris bonis per amicos suos complerent proscriptionis metu, me frequentia nudarent virorum bonorum, me praesidio spoliarent senatus, pro me non modo pugnare amplissimum ordinem, sed etiam plorare et supplicare mutata veste prohiberent, ne tum 22 quidem vis erat? Quid igitur ego cessi, aut qui timor 56 fuit? — non dicam in me: fac me timidum esse natura: quid? illa tot virorum fortissimorum milia, quid? nostri equites Romani, quid? senatus, quid? denique omnes boni, si nulla erat vis, cur me flentes potius prosecuti sunt, quam aut increpantes retinuerunt aut irati reliquerunt? an hoc timebam, si mecum ageretur more institutoque maiorum, ut possem praesens sustinere? utrum si dies dicta esset, iudicium mihi fuit 57 pertimescendum, an sine iudicio privilegium? iu-

---

nuum P[r] spectatos *Koch p. 13* speratos ω ⟨de⟩speratos *Mat. p. 277*

4 me ... minis *et* refertam ... metu, me *del. Ka. p. 401;* me ... minis *et* me frequentia ... bonorum *et* me praesidio ... senatus *del. Schoe. p. 425;* me ... minis *et* refertam ... bonis *et* proscriptionis metu *del. Mat. p. 276. ac sane haec ut in codicibus exarata sunt, uno tenore scribere non potuit orator. videtur autem ipse dupliciter locum constituisse, ita ut* me terrerent minis *et* mihi caedem et dimicitionem denuntiarent, *item* meam domum ... metu *et* me frequentia ... nudarent *ad diversas recensiones pertineant. fortasse etiam* equitibus ... minitarentur *una cum* mihi ... denuntiarent *additum est. haereo de verbis* proscriptionis metu *quae ubi nunc exstant, non apte collocata esse videantur, sed potius aliquo modo cum insequente membro coniungenda sunt* terrent P[1] 8 senatus *Markland (idem membra recte disposuit)* senatum ω 10 veste *om.* G 11 cessi ς gessi ω 13 virum P *quod non audeo retinere* quod P[1] 19 utrum GM uerum *(sed* e *in ras.)* P 20 *ut supra* ω iudiciumne? causa tam turpis scilicet, homo *eqs. Mue.*

dicium in causa tam turpi? scilicet homo qui eam si iam esset ignota, dicendo non possem explicare. an quia causam probare non poteram? cuius tanta bonitas est ut ea ipsa non modo se, sed etiam me apsentem per se probarit. an senatus, an ordines ⟨omnes⟩, an ii qui cuncta ex Italia ad me revocandum convolaverunt, segniores me praesente ad me retinendum et conservandum fuissent in ea causa quam ipse iam parricida talem dicat fuisse, ut me ab omnibus ad meam pristinam dignitatem exspectatum atque revo-
58 catum queratur? an vero in iudicio periculi nihil fuit, privilegium pertimui, ne mihi praesenti si multa inrogaretur, nemo intercederet? tam inops autem ego eram ab amicis aut tam nuda res publica a magistratibus? quid? si vocatae tribus essent, proscriptionem non dicam in me ita de sua salute merito, sed omnino in ullo civi comprobavissent? an si ego praesens fuissem, veteres illae copiae coniuratorum tuique perditi milites atque egentes et nova manus sceleratissimorum consulum corpori meo pepercissent? qui cum eorum omnium crudelitati scelerique cessissem, ne apsens
23 59 quidem luctu meo mentes eorum satiare potui. quid enim vos uxor mea misera violarat, quam vexavistis raptavistis omni crudelitate lacerastis? quid mea filia cuius fletus assiduus sordesque lugubres vobis erant iucundae, ceterorum omnium mentes oculosque flecte-

---

1 homo ω horreo *Schoe. p. 442 (qui* in causa *eqs. cum sequentibus coniunxit)* qui eam PG quia meam M qui causam *RKl.* 2 iam *om.* M *fort. recte* 4 absente *Mdv. Adv. II 1873 p. 218* 5 *add. Gar. (cf. 132 p. 111, 9)* 6 hi ω 7 retinendum P requirendum GM 10 renovatum G 11 at vero *Mdv. l. l. sed cf. 79 p. 83, 14* 12 [multa] *Mdv. l. l. p. 218, ita ut* privilegium *subiectum pertineat ad* inrogaretur 13 nemo GM nemo non P *quod defendit Schoe. p. 420 adn. 1; cf. etiam Sjögren ad Cic. ad Q. fr. 3, 4, 1* 17 nullo G at si *Lehmann, Herm. XV 1880 p. 355* 19 nova manus ς *Graev.* nova | nus *(finita pagina post* nova) P^1 nova vis P^cGM 21 scele- *in ras.* P^1 22 illorum GM potuit P^1 23 uxore P^1

bant, quid parvos filius quem quamdiu afui nemo nisi lacrimantem confectumque vidit, — quid fecerat quod eum totiens per insidias interficere voluistis? quid? frater meus qui cum aliquanto post meum discessum ex provincia venisset neque sibi vivendum nisi me restituto putaret, cum eius maeror squalor incredibilis et inauditus omnibus mortalibus miserabilis videbatur, quotiens est ex vestro ferro ac manibus elapsus! Sed quid ego vestram crudelitatem exprobro 60
quam in ipsum me ac meos adhibuistis, qui parietibus, qui tectis, qui columnis ac postibus meis hostificum quoddam et nefarium omni inbutum odio bellum intulistis? non enim te arbitror, cum post meum discessum omnium locupletium fortunas, omnium provinciarum fructus, tetrarcharum ac regum bona spe atque avaritia devorasses, argenti et supellectilis meae cupiditate esse caecatum; non existimo Campanum illum consulem cum saltatore collega, cum alteri totam Achaiam Thessaliam Boeotiam Graeciam Macedoniam omnemque barbariam, bona civium Romanorum condonasses, alteri Syriam Babylonem Persas integerrimas pacatissimasque gentes ad diripiendum tradidisses, illos tam cupidos liminum meorum et colum-

---

1 affui GM 6 [maeror] *Schoe. p. 426*; eius squalor incredibilis et inauditus maeror *Mo.* 7 inauditas P[1] 9 crudelitatem ... adhibuistis *Arus. GL VII 450, 22* exprobo *Ern.* expromo *ω Arus. quod defendit Rue. p. 27 aliena comparans* 10 adhibuistihis P[1] -istis his P[c] 11 hostificum *tragoediam redolet* 12 belum P 13 intulisti GM 15 etrarcharum P 19 boetiam PG [Thessaliam Boeotiam Graeciam] *Mat. p. 276* [Graeciam] *Schoe. p. 426, neuter recte.* Graecia *enim mediam partem terrae Graeciae significat inter Thessaliam et Achaiam (i. Peloponnesum), cf. Plin. nat. hist. ind. l. III (quo de loco egi Gött. Gel. Anz. 1911 p. 483). Boeotiam nominatim afferri sane mirum est; tamen cum Cicero nomina quam plurima prolaturus fuerit ac ne in ordine quidem geographiae rationem habuerit, in hac re non offenderim. certe si* Graeciam *delemus, desiderantur partes provinciae Acarnania Locris Phocis etc.*
20 ⟨etiam⟩ bona *Naeg.*

61 narum et valvarum fuisse. neque porro illa manus copiaeque Catilinae caementis ac testis tectorum meorum se famem suam expleturas putaverunt, sed ut hostium urbes, nec omnium hostium, verum eorum quibuscum acerbum bellum internecivomque suscepimus, non praeda adducti, sed odio solemus excindere, quod in quos propter eorum crudelitatem inflammatae mentes nostrae fuerunt, cum horum etiam tectis et sedibus residere aliquod bellum semper *** videretur.

24 Nihil erat latum de me; non adesse eram iussus,
62 non citatus afueram; eram etiam tuo iudicio civis incolumis, cum domus in Palatio, villa in Tusculano, altera ad alterum consulem transferebatur — sic vocabant —, columnae marmoreae ex aedibus meis inspectante populo Romano ad socrum consulis portabantur, in fundum autem vicini consulis non instrumentum aut ornamenta villae, sed etiam arbores transferebantur, cum ipsa villa non praedae cupiditate — quid enim erat praedae? —, sed odio et crudelitate funditus everteretur. domus ardebat in Palatio non fortuito, sed oblato incendio: consules epulabantur et in coniuratorum gratulatione versabantur, cum alter se Catilinae delicias, alter Cethegi consobrinum fuisse

---

2 caementis P mentis GM 4 nec communium hostium vel omnium G 5 quiscum GM *quod vix ferendum* internecivumque *Grae.* innocivomque *(sed* ti *super alteram syllabam scriptum)* P intestinum GM 6 adducti sed ς -ta id ω excindere *Man.* excipere ω 7 iniquos ω 9 *in voce* sedibus -ibus *in ras.* P videtur *** *vulgo, sed rectius statuit Schoe. p. 429 proximum membrum in* videretur *exisse; qui haec fere lacuna hausta esse arbitratur* ⟨videtur, sic vos tanto in me meaque omnia odio flagrastis, ut vobis non cum cive inviso, sed cum hoste importunissimo res esse⟩ videretur. *quae sententiae conveniunt* 11 affueram GM 13 sic vocabant *Plasberg* senatus consules vocabant P senatus ·c· volabant G senatus consulta volabant M *del. Schoe. p. 426* sic enim vocabantur *Reid.* cenatum consules vocabant *Ha. sententia ab hoc loco aliena, alii alia* 15 socrum P^c socerum P^1GM 22 versabatur P

diceret. hanc ego vim pontifices, hoc scelus, hunc fu- 63
rorem meo corpore opposito ab omnium bonorum
cervicibus depuli, omnemque impetum discordiarum,
omnem diu collectam vim improborum, quae inveterata
compresso odio atque tacito iam erumpebat nancta
tam audacis duces, excepi meo corpore. in me uno
consulares faces iactae manibus tribuniciis, in me om-
nia quae ego quondam rettuderam, coniurationis ne-
faria tela adhaeserunt. quodsi ut multis fortissimis
viris placuit, vi et armis contra vim decertare voluis-
sem, aut vicissem cum magna internecione inproborum,
sed tamen civium, aut interfectis bonis omnibus —
quod illis optatissimum — una cum re publica concidis-
sem. videbam vivo senatu populoque Romano cele- 64
rem mihi summa cum dignitate reditum, nec intelle-
gebam fieri diutius posse, ut mihi non liceret esse in
ea re publica quam ipse servassem. quodsi non li-
ceret, audieram et legeram clarissimos nostrae civi-
tatis viros se in medios hostis ad perspicuam mortem
pro salute exercitus iniecisse: ego pro salute univer-
sae rei publicae dubitarem hoc meliore condicione esse
quam Decii, quod illi ne auditores quidem suae gloriae,
ego etiam spectator meae laudis esse potuissem? ita- 25
que infractus furor tuus inanis faciebat impetus. om-
nem enim vim omnium sceleratorum acerbitas mei ca-
sus exceperat; non erat in tam immani iniuria tantis-
que ruinis novae crudelitati locus. Cato fuerat proxi- 65
mus. quid ageres non erat, ⟨nisi⟩ ut qui socius

---

1 scelus *ex* solus P 4 vim ω iram *Naeg.* inveterato compressa G[1] 5 nanctã P[1] nactam G in actum HP[r] nec tantum M 6 audacis duces P[1] audacis ducis P[c]GM 7 fasces GM 8 retuderam M (rotud- H) retunderam P retuleram G 9 formis P[1] 13 optatissimum ⟨erat⟩ (*vel* ⟨fuisset⟩) ς 15 cum summa G 21 dubitarem? hoc ... esse⟨m⟩ *(hoc Mdv. Adv. II 1873 p. 220) Mat. p. 278; si quid mutandum, praestat quod Ha. (apud Rue. p. 28) proposuit* dubitarem ⟨me devovere qui⟩ h. ... esse⟨m⟩ 22 ille P[1] *in voce* auditores -es *expunctae a* P[c] 23 spectatore P[1] 28 *add. Lb.* socius meis laboribus *AKl.* modus

m⟨eis lab⟩oribus fuerat, idem esset iniuriae. quid ⟨si⟩ posses extrudere ad Cypriam pecuniam? praeda perierit. alia non deerit; hinc modo amandandus est. sic M. Cato invisus quasi per beneficium Cyprum relegatur. eiciuntur duo quos videre inprobi non poterant, alter per honorem turpissimum, alter per ho-
66 nestissimam calamitatem. atque ut sciatis non hominibus istum, sed virtutibus hostem semper fuisse, me expulso Catone amandato in eum ipsum se convertit quo auctore, quo adiutore in contionibus ea quae gerebat omnia quaeque gesserat, se et fecisse et facere dicebat; Cn. Pompeium quem omnium iudicio longe principem esse civitatis videbat, diutius furori suo veniam daturus non arbitrabatur. quid ex eius custodia per insidias [regis amici filius] hostem captivum subripuisset, et ea iniuria virum fortissimum lacessisset, speravit isdem se copiis cum illo posse confligere, quibuscum ego noluissem bonorum periculo dimicare. et primo quidem adiutoribus consulibus, postea fregit foedus Gabinius, Piso tamen in fide
67 mansit. quas iste tum caedes, quas lapidationes, quas fugas fecerit, quam facile ferro cotidianisque insidiis, cum iam a firmissimo robore copiarum suarum relictus esset, Cn. Pompeium foro curiaque privarit, do-

---

moribus ω laudis socius *Mdv. Adv. II 1873 p. 220* mihi socius laboris *Mue.*

2 *add. AKl.* 3 derit P^1 hinc ... est *Mue.* hanc modo amandas esse P^1 h. m. amandatas esse P^c h. m. amandato esse G h. m. mandatam esse M hunc modo amandemus *Mdv.* hanc modo amandato ⟨Catone facile putabas compensatam⟩ esse *Schoe. p. 434, quae mihi non convenire videntur cum verbis* alia non deerit 4 invitus *Lb. fort. recte* religatur P^c 11 et fecisse *Gul.* effecisse PG fecisse M 13 civitatis esse G

15 regis Armenii *Lahmeyer, Philol. XXIII 1866 p. 71* filius ω filium *edd.* *sane aut* amici *aut* hostem *removendum. sed cum* filius *exstet in codicibus, mihi* regis amici filius *interpolatum videtur* 20 gabinibus P^1 piso P posito GM 21 qua lap. P^1 24 privaret GM domumque P^cH domiumque P^1 omniumque GM *(unde apparet* domiumque *in archetypo fuisse.*

mumque coniecerit, vidistis. ex quo iudicare potestis quanta vis illa fuerit oriens et congregata, cum haec Cn. Pompeium terruerit iam distracta et extincta.

26 68 Haec vidit in sententia dicenda Kalendis Ianuariis vir prudentissimus et cum rei publicae, cum mihi, tum etiam veritati amicissimus L. Cotta, qui legem de meo reditu ferendam non censuit. qui me consuluisse rei publicae, cessisse tempestati, amiciorem vobis ceterisque civibus quam mihi ⟨extitisse, nec aliam rem quam de qua⟩ acta est expetisse, vi armis discriptione hominum ad caedem instituta novoque dominatu pulsum esse dixit; nihil de meo capite potuisse ferri, nihil esse iure scriptum aut posse valere, omnia contra leges moremque maiorum temere turbulente per vim per furorem esse gesta. quodsi illa lex esset, nec referre ad senatum consulibus nec sententiam dicere sibi licere; quorum utrumque cum fieret, non oportere ut de me lex ferretur decerni, ne illa quae nulla esset esse lex iudicaretur. sententia verior gravior melior utilior rei publicae nulla esse potuit. hominis enim

---

quamobrem non male Pet. suspicatus est domuique *scriptum fuisse)*

1 coniecerit *(om.* P^1, *add.* P^c *s. v.)* ω *(quasi in carcerem?)* compulerit *Ha. (har. resp. 58 Pis. 16 Mil. 78); an* domuique ⟨manere⟩ coegerit*?* 4 Kal. ianuaris P^1 6 etiam ς et in PG et M veritati P^1 veritate P^cG virtuti M 8 gessisse P amicitiorem G 9 *lac. e. g. suppl. AKl.* quam mihi acta est expetisse (-tiisse G) P^1G *(in* P acta est *prima manu deleta esse adnotat Bai.)* quam mihi acta expetisse M quam mihi extitisse P^c quam mihi ⟨otium⟩ ac pacem expetisse *Schoe. p. 435* 10 armis ceteris (ceteris *expunctum a prima manu*) P *(nempe repetitum erat* ceteris *ex antecedentibus)* discriptione *Mue.* (de- *Mdv. Adv. II 1873 p. 211*) dissensione ω *(cf. § 129)* 11 ad caedem instituta *edd.* et (aut P^1) c. institutam ω et caede instituta *Pet. sed caedes non facta est, sed parata* novaque GM pulsum P^c pulsam (-am *in ras.*) P^1 pulso GM 13 iure scriptum *Lb.* inscriptum P proscriptum GM valeri P 14 moremquem morum P^1 15 fruorem P^1 16 consulibus *Lb. mg.* consules (*vel* cōs.) ω sibi dicere licere GM 18 feretur P^1 20 esse nulla GM hominis *om.* P^1

scelere et furore notato similis a re publica labes in
69 posterum demovebatur. neque hoc Cn. Pompeius qui
ornatissimam de me sententiam dixit, vosque ponti-
fices qui me vestris sententiis auctoritatibusque defen-
distis, non vidistis, ⟨legem⟩ illam esse nullam, atque
esse potius flammam temporis, interdictum sceleris,
vocem furoris, sed prospexistis nequae popularis in
nos aliquando invidia redundaret, si sine populi iu-
dicio restituti videremur. eodemque consilio M. Bi-
buli fortissimi viri senatus sententiam secutus est, ut
vos de mea domo statueretis, non quo dubitaret quin
ab isto nihil legibus, nihil religionibus, nihil iure esset
actum, sed nequis oreretur aliquando in tanta uber-
tate inproborum, qui in meis aedibus aliquam reli-
gionem residere diceret. nam legem quidem istam nul-
lam esse, quotienscumque de me senatus sententiam
dixit, totiens iudicavit, quoniam quidem scripto illo
70 istius sententiam dicere vetabatur. atque hanc rem par
illud simile Piso et Gabinius vidit: homines legum
iudiciorumque metuentes, cum frequentissimus sena-
tus eos ut de me referrent cotidie flagitaret, non se
rem improbare dicebant, sed lege istius impediri. erat
hoc verum; nam impediebantur, verum ea lege quam
27 idem iste de Macedonia Syriaque tulerat. hanc tu P.
Lentule neque privatus neque consul legem esse um-
quam putasti. nam tribunis plebis referentibus senten-
tiam de me designatus consul saepe dixisti; ex Kalendis

---

2 dimovebatur G dimovetur M 5 *add. Mue. praeeunte Lb.* 7 ne quae P^c neque P^1 ne qua GM 9 restitui GM consilio P^cG consili P^1 consilii MV 11 dubitarit P 13 oreretur *Ha.* ororetur P^1 oriretur P^cGMV 17 *post* iudicavit *distinxit Ha.* sed *non bene coniunguntur* quoniam ... vetabatur atque ... vidit 18 sentiam P vetabatur P^r videbatur *ω* par P^c pari P^1GMV 19 ⟨non⟩ vidit *Naeg.* vidit *nempe senatum vetari sententiam dicere* 21 referent P^1 22 impediri. erat GP^r impedierat P^1MV impediri at P^c 24 P. *s. v. add.* P 27 designatus M dignatus PGV consuli G ex *ex* et P^c Kl. ianuaris P^1

Ianuariis quoad perfecta res est, de me rettulisti, legem promulgasti tulisti; quorum tibi si esset illa lex nil liceret. at etiam Q. Metellus collega tuus clarissimus vir, quam legem esse homines alienissimi a P. Clodio iudicarent Piso et Gabinius, eam nullam esse frater P. Clodi cum de me ad senatum tecum una rettulit iudicavit. Sed vero isti qui Clodi leges timuerunt, 71
quemadmodum ceteras observarunt? senatus quidem cuius est gravissimum iudicium de iure legum, quotienscumque de me consultus est, totiens eam nullam esse iudicavit. quod idem tu Lentule vidisti in ea lege quam de me tulisti. nam non est ita latum ut mihi Romam VENIRE LICERET, sed ut VENIREM. non enim voluisti id quod licebat ferre ut liceret, sed me ita esse in re publica, magis ut arcessitus imperio populi Romani viderer quam [administrandam civitatem] restitutus.

Hunc tu etiam portentosa pestis exulem appellare 72
ausus es, cum tantis sceleribus esses et flagitiis notatus, ut omnem locum quo adisses exilii simillimum redderes? quid est enim exul? ipsum per se nomen calamitatis, non turpitudinis. quando igitur est turpe? re vera cum est poena peccati, opinione autem hominum etiam si est poena damnati. utrum igitur pec-

---

1 retulisti *ω* 2 tibi *om.* G esse P lex *om.* G 3 nihil *ω* 4 alienissimi a ς -issima P -ssimam GMV 7 sed PV si GM qui *eras. in* G 15 arcessettus P[1] 16 *del. Ka. p. 401* ⟨ad⟩ administrandam civitatem *ante* viderer *transponi iubet Mdv. Adv. I 1873 p. 51. solet Cicero dicere* administrare rem publicam. *off. 1, 88* ut adhibeatur rei publicae causa severitas sine qua administrari civitas non potest *propterea quod antecedit notio rei publicae, a suo usu descivit. aliter comparatus est locus ad Q. fr. 1, 1, 25* ut civitates optimatium consiliis administrentur. *accedit quod interpolatione illa infringitur antitheton* arcessitus ... restitutus 18 hic tu ... exulem ⟨me⟩ *Mdv. Adv. III 1884 p. 140* 19 et flagitiis *Bai. (cf. 126)* et factitris P et factis GMV *om.* H 21 exilium *coni. Mue.* nomen *ex* men P[c] 23 autem *om.* G 24 si (sic M) est etiam GMV

cato meo nomen subeo an re iudicata? peccato? iam
neque tu id dicere audes quem isti satellites tui 'fe-
licem Catilinam' nominant, neque quisquam eorum qui
solebant. non modo iam nemo est tam imperitus qui
ea quae gessi in consulatu, peccata esse dicat, sed
nemo est tam inimicus patriae qui non meis consiliis
28 73 patriam conservatam esse fateatur. quod enim est in
terris commune tantum tantulumve consilium, quod
non de meis rebus gestis ea quae mihi essent opta-
tissima et pulcherrima iudicarit? summum est po-
puli Romani populorumque et gentium omnium re-
gum⟨que⟩ consilium senatus; decrevit ut omnes qui
rem publicam salvam esse vellent, ad me unum defen-
dendum venirent, ostenditque nec stare potuisse rem
publicam, si ego non fuissem, nec futuram esse ullam
74 si non redissem. proximus est huic dignitati ordo
equester. omnes omnium publicorum societates de meo
consulatu ac de meis rebus gestis amplissima atque
ornatissima decreta fecerunt. scribae qui nobiscum in
rationibus monumentisque publicis versantur, non op-
scurum de meis in rem publicam beneficiis suum iu-
dicium decretumque esse voluerunt. nullum est in hac
urbe collegium, nulli pagani aut montani — quoniam
plebei quoque urbanae maiores nostri conventicula et
quasi concilia quaedam esse voluerunt —, qui non
amplissime non modo de salute mea, sed etiam de
75 dignitate decreverint. nam quid ego illa divina atque

---

1 *supra* nomen *scr.* exulis P^r peccato? iam P peccatio? iam (nam V) GMV peccatiolam P^1 2 tui id P^cGV tui P^1M ista GMV tui ς tuli ω 3 quei P^1 qui ei MV, *unde apparet in archetypo fuisse* quei 4 quin P^1 6 est tam *ex* istam P^c 7 quod G quo PMV 8 concilium *Mdv. Adv. III 1884 p. 140 adn. sed cf. Thes. ling. lat. IV 459, 49 sq.* 10 iudicari GV 11 *add. AKl.* ⟨ac⟩ regum P^rς 12 consilium *om.* G d*ecrevit P 13 vellent *ex* velint G^c defendendam P^1 14 posse G 16 dignitate *Ka. p. 404* 17 societates di meo *ex* -tatesedeo P^c 24 urbani GMV maiores M mores PGV 25 non *del.* P *incertum qua manu*

immortalia municipiorum et coloniarum et totius Italiae decreta commemorem, quibus tamquam gradibus mihi videor in caelum ascendisse, non solum in patriam revertisse? ille vero dies qui fuit, cum te P. Lentule legem de me ferente, populus Romanus ipse ⟨se⟩ vidit, sensitque quantus et quanta dignitate esset! constat enim nullis umquam comitiis campum Martium tanta celebritate, tanto splendore omnis generis hominum aetatum ordinum floruisse. omitto civitatium nationum provinciarum regum, orbis denique terrarum de meis in omnis mortalis meritis unum iudicium unumque consensum: adventus meus atque introitus in urbem qui fuit? utrum me patria sic accepit ut lucem salutemque redditam sibi ac restitutam accipere debuit, an ut crudelem tyrannum quod vos Catilinae gregales de me dicere solebatis? Itaque ille unus dies 76
quo die me populus Romanus a porta in Capitolium atque inde domum sua celebritate laetitiaque comitatum honestavit, tantae mihi iucunditati fuit, ut tua mihi conscelerata illa vis non modo non propulsanda, sed etiam † emendanda fuisse videatur. quare illa calamitas si ita est appellanda, exussit hoc genus totum maledicti, ne quisquam iam audeat reprehendere consulatum meum, tot tantis tam ornatis iudiciis testimoniis auctoritatibus comprobatum. quodsi in isto 29
tuo maledicto probrum non modo mihi nullum obiectas, sed etiam laudem inlustras meam, quid te aut fieri aut fingi dementius potest? uno enim maledicto

4 quis G 5 ferente *Faernus* ferentem ω 6 *add. idem* et *in ras.* P esset *Faernus* essem ω 11 in omnis PᶜGMV nom*nis P¹ 12 unum G 13 quis G 14 sibi redditam GMV 17 me *om.* G 18 suam G 20 propulsanda *ex* -pugn- Gᶜ 21 expetenda *RKl. (quod sensui egregie convenit)* emendicanda *Duvau, Rev. de Philol. XXXIV 1910 p. 147 (cf. Suet. Iul. 54, 1 et A. de Meß, Caesar 1913 p. 107), alii alia*
22 appellan P¹ exussit P excussit GMV 25 quodsi in isto *ed. Romana* quo sin histot P¹ quo in isto PᶜGM quo in isto tot (*om.* tuo) V quod in isto Hς 26 probum P¹ 28 fieri ς fleri ω

bis a me patriam servatam esse concedis, semel cum id feci quod omnes boni censent immortalitati si fieri potest mandandum, tu supplicio puniendum putasti, iterum cum tuum multorumque praeter te inflammatum in bonos omnis impetum meo corpore excepi, ne eam civitatem quam servassem inermis, armatus in discrimen adducerem.

77 Esto, non fuit in me poena ulla peccati. at fuit iudicii. cuius? quis me umquam ulla lege interrogavit, quis postulavit, quis diem dixit? potest igitur damnati poenam sustinere indemnatus? est hoc tribunicium, est populare? quamquam ubi tu te popularem, nisi cum populo ⟨vim⟩ fecisti, potes dicere? sed cum hoc iuris a maioribus proditum sit, ut nemo civis Romanus aut sui potestatem aut civitatem possit amittere, nisi ipse auctor factus sit, quod tu ipse potuisti in tua causa discere — credo enim, quamquam in illa adoptatione legitime factum est nihil, tamen te esse interrogatum, auctorne esses ut in te P. Fonteius vitae necisque potestatem haberet ut in filio — quaero si aut negasses aut tacuisses, si tamen id triginta curiae iussissent, num id iussum esset ratum? certe non. quid ita? quia ius a maioribus nostris qui non ficte et fallaciter populares, sed vere et sapienter fuerunt, ita conparatum est ut civis Romanus libertatem nemo
78 possit invitus amittere. quin etiam si decemviri sacramentum in libertatem iniustum iudicassent, tamen quotienscumque vellet quis, hoc in genere solo rem

2 boni censent *Koch p. 13* negent PGV non negent HM concedent *Ha. del. Mdv. Adv. II 1873 p. 321* (*scil. ut* putant *suppleatur ex* putasti) immortalitati* P 5 excipi P[1] 8 at fuit P[c] G ad fuit P[1] affuit MV 9 qui me GMV 11 *ut supra* GM indemnatus es (*om.* P[c]) hoc trib. est populare P[1] 13 *add. Plasberg* 15 sui potestatem *Mo.* inpietatem ω libertatem ς 16 ipse ς se ω auctore G 17 dicere GV in illa PMV nulla G adoptione M 18 esse GMV se P 19 fonte … vitae G fonte vitae MV 21 XXX ω 23 ius a *ex* iussa P[c] 28 solo rem ς sororem ω

iudicatam referri posse voluerunt; civitatem vero nemo
umquam ullo populi iussu amittet invitus. qui cives 30
Romani in colonias Latinas proficiscebantur, fieri non
poterant Latini nisi erant auctores facti nomenque de-
derant. qui erant rerum capitalium condemnati, non
prius hanc civitatem amittebant quam erant in eam
recepti, quo vertendi hoc est mutandi soli causa vene-
rant. id autem ut esset faciundum, non ademptione
civitatis, sed tecti et aquae et ignis interdictione facie-
bant. populus Romanus L. Sulla dictatore ferente co- 79
mitiis centuriatis municipiis civitatem ademit, ademit
eisdem agros. de agris ratum est; fuit enim populi
potestas. de civitate ne tamdiu quidem valuit quam-
diu illa Syllani temporis arma valuerunt. an vero Vo-
laterranis cum etiamtum essent in armis, L. Sulla victor
re publica reciperata comitiis centuriatis civitatem eri-
pere non potuit, hodieque Volaterrani non modo ci-
ves, sed etiam optimi cives fruuntur nobiscum simul
hac civitate: consulari homini P. Clodius eversa re
publica civitatem adimere potuit concilio advocato,
conductis operis non solum egentium, sed etiam ser-
vorum, Fidulio principe qui se illo die confirmat Ro-
mae non fuisse? quodsi non fuit, quid te audacius qui 80
eius nomen incideris? quid desperatius qui ne emen-
tiendo quidem potueris auctorem adumbrare melio-
rem? sin autem is primus scivit, quod facile potuit
⟨qui⟩ propter inopiam tecti in foro pernoctasset, cur
non iuret se Gabiis fuisse, cum tu te fuisse Interam-

---

1 referri *Faernus* referre *ω* 2 amittit G 4 nisi *RKl.* *om.* P[1] ni P[c] *mg.* hi GMV 6 prius PV plus GM mittebant P[1] 7 sola P 8 ademotione PV 9 faciebant *ω* adigebantur *Ha. cf. Zie. p. 206* 10 sylla *ω* *(sed in* P y *in ras.)* 11 *alterum* ademit *om.* P[1]GV *add.* P[c] *mg.* ademit iisdem ... populi *om.* M 13 quamdiu P quam GMV 14 an *Lb.* hanc *ω* 15 tum etiam G 18 feruntur P[1] 22 fiduli GMV 24 ⟨in aes⟩ eius *Ant. Augustinus* 26 autem *om.* GM his P[1] 27 *add. Bai.* pernoctasse P[c]M 28 non**iuret P gabiis

nae probaveris? hoc tu igitur homo popularis iure munitam civitatem et libertatem nostram putas esse oportere, ut si tribuno plebis rogante 'VELITIS IUBEATISNE', Fiduli centum se velle et iubere dixerint, possit unusquisque nostrum amittere civitatem? tum igitur maiores nostri populares non fuerunt qui de civitate et libertate ea iura sanxerunt, quae nec vis temporum nec potentia magistratuum nec rerum iudicata⟨rum auctoritas⟩ nec denique universi populi Romani potestas, quae ceteris in rebus est maxima, labefactare
81 possit. at tu etiam ereptor civitatis legem de iniuriis publicis tulisti, Anagnino nesciocui Menullae pergratam, qui tibi ob eam legem statuam in meis aedibus posuit, ut locus ipse in tanta tua iniuria legem et inscriptionem statuae refelleret, quae res municipibus [Anagninis] ornatissimis multo maiori dolori fuit, quam quae idem ille gladiator scelera Anagniae fecerat.
31 quid? si ne scriptum quidem umquam est in ista ipsa
(82) rogatione quam se Fidulius negat scivisse, tu autem ut acta tui praeclari tribunatus hominis dignitate co-
82 honestes, auctoritatem amplexaris — sed tamen si nihil de me tulisti, quominus essem non modo in civium numero, sed etiam in eo loco in quo me honores populi Romani collocarunt, tamenne eum tua voce violabis, quem post nefarium scelus consulum superiorum tot vides iudiciis senatus populi Romani Italiae totius

---

G gadiuius PM gabinius V Gadibus *vulgo, cf. Rhein. Mus. LXVII 1912 p. 385* fuisset P^1
4 et PM ei GV 8 ne pot. P^1 rerum iudicatarum auctoritas *Mdv. Adv. II 1873 p. 221* res tum iudicata ω res iam i. *Ha.* 11 iniuris P^1 12 pergratam *Mdv. ib.* per gratiam ω
14 inscriptionem *edd.* scriptionem ω 16 anagnis P^1 *del. AKl.* ornatissimis *om.* P dolore P 17 anagni effecerat GM anni effecerat V 18 usquam *Gul.* 19 fidulus (-is V) ω
21 auctoritatem *edd.* auctorem ω *(cf. Clu. 124)* amplexaris *Ha.* amplexeris PG amplecteris MV tamen si P^cM damensi P^1 tm̃ G 24 collocaverunt GM tamen ne P amne V anne G necne M

honestatum, quem ne tunc quidem cum aberam, negare poteras esse tua lege senatorem? ubi enim tuleras ut mihi aqua et igni interdiceretur? quod Gracchus de P. Popilio, Saturninus de Metello tulit. homines seditiosissimi de optimis ac fortissimis civibus, non ut esset interdictum — quod ferri non poterat — tulerunt, sed ut interdiceretur. ubi cavisti ne meo me loco censor in senatum legeret? quod de omnibus, etiam quibus damnatis interdictum est, scriptum est in legibus. quaere 83
haec ex Clodio scriptore legum tuarum, iube adesse; latitat omnino, sed si requiri iusseris, invenient hominem apud sororem tuam occultantem se capite demisso. sed si patrem tuum civem me dius fidius egregium dissimilemque vestri nemo umquam sanus exulem appellavit, qui cum de eo tribunus plebis promulgasset, adesse propter iniquitatem illius Cinnani temporis noluit, eique imperium est abrogatum — si in illo poena legitima turpitudinem non habuit propter vim temporum, in me cui dies dicta numquam est, qui reus non fui, qui numquam sum a tribuno plebis citatus, damnati poena esse potuit, ea praesertim quae ne in ipsa 32
quidem rogatione praescripta est? Ac vide quid inter- 84
sit inter illum iniquissimum patris tui casum et hanc fortunam condicionemque nostram. patrem tuum civem optimum clarissimi viri filium, qui si viveret qua severitate fuit tu profecto non viveres, L. Philippus censor avunculum suum praeterit in recitando senatu. nihil enim poterat dicere quare rata non essent quae erant acta in ea re publica in qua se illis ipsis tem-

---

1 tum HM *Muc.* abearam P^1 2 tua lege te P^1V 3 igni P^1 ignis P^cGMV quod C. ς graccus PV 4 pompilio G 7 meo me (me *s. v.* P^c) P^cGMV meo P^1 ⟨me⟩ meo *Bai.* 8 omni P^1 quibus damnatis *Faber* quibusdam damnatis PG d. quibusdam M 9 quare G 10 hoc GMV clodio V cloelio PG m. clodio M 16 *ut supra* P cinna ... noluit G cinna tem voluit M tumanitatem noluit V 17 eique GMV etque P^1 atque P^c 20 sum a *ex* summa P^c 22 perscripta G proscripta *Graev.* 28 enim *om.* GM

poribus censorem esse voluisset: me L. Cotta homo
censorius in senatu iuratus dixit se si censor tum esset
cum ego aberam, meo loco senatorem recitaturum
85 fuisse. quis in meum locum iudicem subdidit, quis
meorum amicorum testamentum discessu meo fecit qui
mihi non idem tribuerit, quod et si adessem, quis me
non modo civis, sed socius recipere contra tuam legem
et iuvare dubitavit? denique universus senatus multo
ante quam est lata lex de me, GRATIAS AGENDAS
censuit CIVITATIBUS IIS QUAE M. TULLIUM — tan-
tumne? immo etiam: CIVEM OPTIME DE RE PU-
BLICA MERITUM RECEPISSENT'. et tu unus pestifer
civis eum restitutum negas esse civem quem eiectum
universus senatus non modo civem, sed etiam egre-
86 gium civem semper putavit? At vero ut annales populi
Romani et monumenta vetustatis locuntur, Caeso ille
Quinctius et M. Furius Camillus et C. Servilius Ahala,
cum essent optime de re publica meriti, tamen populi
incitati invidiam iracundiamque subierunt, damnati-
que comitiis centuriatis cum in exilium profugissent,
rursus ab eodem populo placato sunt in suam pristi-
nam dignitatem restituti. quodsi his damnatis non
modo non inminuit calamitas clarissimi nominis glo-
riam, sed etiam honestavit — nam etsi optabilius est
cursum vitae conficere sine dolore et sine iniuria, ta-
men ad immortalitatem gloriae plus adfert desidera-
tum esse a suis civibus, quam omnino numquam esse
violatum —: mihi sine ullo iudicio populi profecto,

2 se si *ex* si sic P^c 3 ego *om.* GV in eo G 4 quis *edd.* qui ω 5 meo fecit ς me officit P meo efficit G meo effecit M meo officit V 6 et *del. Bai.* 7 cis P^1 10 his PM 13 negasse P^1 electum PG^1V 16 caeso P^1 ceso GMV censor P^cH 17 quincitius P^1 quintius G et ... Camillus *suppl.* P^c *mg.* C. *Gar.* M. ω *(cf. Rhein. Mus. LXVII 1912 p. 385 adn. 2)* ahala cum P ac alii cum G achaicum MV 19 incitati invidiam iracundiamque *AKl. (cf. 88 p. 87, 20)* incitatim iracundiamque P^1 -tum -amque G -ti in -amque M -ti -amque V -ti -am P^c 23 clarissimo P^1

cum amplissimis omnium iudiciis restituto maledicti
locum aut criminis optinebit? fortis et constans in op- 87
tima ratione civis P. Popilius semper fuit: tamen eius
in omni vita nihil est ad laudem inlustrius quam cala-
mitas ipsa. quis enim iam meminisset eum bene de
re publica meritum, nisi et ab improbis expulsus esset
et per bonos restitutus? Q. Metelli praeclarum im-
perium in re militari fuit, egregia censura, omnis vita
plena gravitatis: tamen huius viri laudem ad sempi-
ternam memoriam temporis calamitas propagavit.
quodsi [et] illis qui expulsi sunt inique, sed tamen 33
legibus, reducti inimicis interfectis rogationibus tri-
buniciis, non auctoritate senatus, non comitiis centuria-
tis, non decretis Italiae, non desiderio civitatis, iniuria
inimicorum probro non fuit, in me qui profectus sum
integer, afui simul cum re publica, redi cum maxima
dignitate ⟨te⟩ vivo, fratre tuo altero consule reducente,
altero praetore † petente, tuum scelus meum probrum
putas esse oportere? ac si me populus Romanus in- 88
citatus iracundia aut invidia e civitate eiecisset, idem-
que postea mea in rem publicam beneficia recordatus
se collegisset, temeritatem atque iniuriam suam resti-
tutione mea reprendisset, tamen profecto nemo tam
esset amens qui mihi tale populi iudicium non digni-

---

1 restituto P^c H restitutio P^1 GMV 3 ei GMV 4 est PMV extat G 9 sempiterni *Mdv. Adv. I 1873 p. 58 (cf. sen. grat. 27 p. 18, 11)* 11 *del. Lb.* 12 interiectis P *cf. sen. grat. 38 p. 24, 12)* 16 cum re publica, redii cum *Pantagathus* cum rei p. (reip. *in ras.* P c. r. p. G) dicam *ω* 17 ⟨te⟩ *ς cf. pop. grat. 10* fratre tuo altero consule *scil. Q. Metello Clodiae coniuge (cf. 70 p. 79, 6)*, altero praetore *scil. Appio Claudio Pulchro. erravi de hoc loco Rhein. Mus. LXVII 1912 p. 386 ubi cum reductum a Metello Ciceronem non recte dici arbitrarer, haec conieci:* fratre tuo ⟨praetore⟩, altero consule reducente, altero consentiente 18 petente P ducente G *(ex antecedentibus)* dicente V detinente M patiente *Man.* permittente *Schoe. p. 427* 20 e *om.* G 21 in re (r. G) p. PG 23 repraehendisset (-t *ex* -d) P profectionem motam esse tamen is qui GMV 24 tale mihi GMV

tati potius quam dedecori putaret esse oportere. nunc vero cum me in iudicium populi nemo omnium vocarit, condemnari non potuerim qui accusatus non sim, denique ne pulsus quidem ita sim ut si contenderem superare non possem, contraque a populo Romano semper sim defensus amplificatus ornatus, quid est quare quisquam mihi se ipsa populari ratione ante-
89 ponat? an tu populum Romanum esse illum putas qui constat ex iis qui mercede conducuntur, qui inpelluntur ut vim adferunt magistratibus, ut obsideant senatum, optent cotidie caedem incendia rapinas? quem tu tamen populum nisi tabernis clausis frequentare non poteras, cui populo duces Lentidios Lollios Plaguleios Sergios praefeceras. o speciem dignitatemque populi Romani, quam reges, quam nationes exterae, quam gentes ultimae pertimescant, multitudinem hominum ex servis, ex conductis, ex facinerosis, ex egentibus
90 congregatam! illa fuit pulchritudo populi Romani, illa forma quam in campo vidisti, tum cum iam tibi contra senatus totiusque Italiae auctoritatem et studium dicendi potestas fuit: ille populus est dominus regum, victor atque imperator omnium gentium, quem illo clarissimo die scelerate vidisti, tum cum omnes principes civitatis, ordinum atque aetatum omnium suffragium se non de civis, sed de civitatis salute ferre censebant, cum denique homines in campum non tabernis, sed municipiis
34 clausis venerunt. hoc ego populo, si tum consules aut
91 fuissent in re publica, aut omnino non fuissent, nullo

---

2 vocaret GMV 3 *an* cum damnari? 4 si me P^1 7 ⟨in⟩ ipsa *Ern.* 9 iis G his PM hiis V 11 optant *coni. Mue.* 12 nisi *edd.* in his P in iis GMV 13 placuleios GMV 16 pertimescunt G 17 facinorosis GMV gentibus P^1M 18 illa fuit PMV affuit illa G 19 iam GMV etiam P 20 senatum GMV 21 ille ille P^c *non male* 23 omnes *ω* homines *Bai. (quod recipere dubito propter* homines *v. 26)* omnes homines *Ha. (cl. Catil. 4, 14)* 25 civis P^1 civi P^c 27 clausis GMV clusis P venerant *Ern.* tunc GMV 28 e re p. *Mdv. Adv. II 1873 p. 223*

labore tuo praecipiti furori atque impio sceleri restitissem. sed publicam causam contra vim armatam sine publico praesidio suscipere nolui, non quo mihi P. Scipionis fortissimi viri vis in Ti. Gracchum tribunum plebis privati hominis displiceret, sed Scipionis factum statim P. Mucius consul qui in gerenda re [publica] putabatur fuisse segnior, gesta multis senatus consultis non modo defendit, sed etiam ornavit. mihi aut te interfecto cum consulibus aut te vivo et tecum et cum illis armis decertandum fuit. erant eo tempore multa 92
etiam alia metuenda; ad servos me dius fidius res publica venisset, tantum homines impios ex vetere illa coniuratione inustum nefariis mentibus bonorum odium tenebat.

Hic tu me etiam gloriari vetas, negas esse ferenda quae soleam de me praedicare, et homo facetus inducis etiam sermonem urbanum ac venustum, me dicere solere esse me Iovem, eundemque dictitare Minervam esse sororem meam. non tam insolens sum quod Iovem esse me dico, quam ineruditus quod Minervam sororem Iovis esse existimo. sed tamen ego mihi sororem virginem adscisco, tu sororem tuam virginem esse non sisti. sed vide ne tu te soleas Iovem ducere, quod tu iure eandem sororem et uxorem appellare
possis. et quoniam hoc reprehendis quod solere me 35 93

---

1 praecipiti P^c GMV -te P^1 3 publico *Gar.* populi *ω* 4 vis in Ti. Gracchum *(hoc iam Bai.)* tribunum plebis *AKl. (videtur unus archetypi versus omissus)* vis inti P^1 vis intima P^c vis GMV vis in tribuno plebis *Jeep, Jahrb. LXXXI 1860 p. 616 (ac sane propter vocem* privati *magistratus significatio desiderari videtur, cf. Sest. 47)* virtus in Ti. Graccho *Mdv. Adv. II 1873 p. 223* 6 *del. Ha.* 7 ⟨re⟩ gesta ς *Ha. et Mo. sed recte Bai. adnotat substantivum ex antecedentibus facile suppleri* 10 decertandum GMV -do P 11 res p. venisset *Ha. (cf. 110 Sest. 47)* res pervenisset *ω* 13 odium tenebat *ed. Hervag.* odiumne tenebat P odium retinebat GHMV; *an* o. tunc tenebat *vel* o. etiam tunc t.? 20 ineruditus *edd.* eruditus *ω* 21 mihi *om.* GMV 23 scisti GMV ducere *Gru.* dicere *ω*

dicas de me ipsum gloriosius praedicare, quis umquam audivit cum ego de me nisi coactus ac necessario dicerem? nam si cum mihi furta largitiones libidines obiciuntur, ego respondere soleo meis consiliis periculis laboribus patriam esse servatam, non tam sum existimandus de gestis rebus gloriari quam de obiectis confiteri. sed si mihi ante haec durissima rei publicae tempora nihil umquam aliud obiectum est, nisi crudelitas ea unius temporis cum a patria perniciem depuli, quid? me huic maledicto utrum non re-
94 spondere, an demisse respondere decuit? ego vero etiam rei publicae semper interesse putavi me illius pulcherrimi facti, quod ex auctoritate senatus consensu bonorum omnium pro salute patriae gessissem, splendorem verbis dignitatemque retinere, praesertim cum mihi uni in hac re publica audiente populo Romano opera mea hanc urbem et hanc rem publicam esse salvam iurato dicere fas fuisset. Extinctum est iam illud maledictum crudelitatis, quod me non ut crudelem tyrannum, sed ut mitissimum parentem omnium civium studiis desideratum repetitum arcessitum vi-
95 dent. aliud exortum est; obicitur mihi meus ille discessus. cui ego crimini respondere sine mea maxima laude non possum. quid enim pontifices debeo dicere? peccati me conscientia profugisse? at id quod mihi crimini dabatur, non modo peccatum non erat, sed erat res post natos homines pulcherrima. iudicium populi pertimuisse? at id nec propositum ullum fuit, et si fuisset duplicata gloria discessissem. bonorum mihi praesidium defuisse? falsum est. me mortem timu-

1 ipsum *Mue.* ipsam P^1 ipso P^cGMV 7 sed se P^1 haec *ex* hoc P^1 9 ea unius *ω* illius H eius unius *Mue.* mea unius *Mo.* ⟨et⟩ ea unius *Mdv. Adv. II 1873 p. 223* ea⟨que⟩ unius *Ha. apud Rue. p. 32* 13 pulcherri P^1 quod ex GMV quod ex quo ex P 15 verbis GMV urbis P retinerem P 21 accersitum GV 22 exoratum P^1 25 me conscientia P^cGMV me scientia me P^1 -ne conscientia me *Ha.* ad PV 26 crimine P^c 28 ad PGV [id] *Mo.*

isse? turpe est. dicendum igitur est id quod non di- 36 cerem nisi coactus — nihil enim umquam de me dixi 96 sublatius adsciscendae laudis causa potius quam criminis depellendi —, dico igitur et quam possum maxuma voce dico: cum omnium perditorum et coniuratorum incitata vis duce tribuno plebis, consulibus auctoribus, adflicto senatu, perterritis equitibus Romanis, suspensa ac sollicita tota civitate, non tam in me impetum faceret quam per me in omnis bonos, me vidisse si vicissem tenuis rei publicae reliquias, si victus essem nullas futuras. quod cum iudicassem, deflevi coniugis miserae discidium, liberorum carissimorum solitudinem, fratris absentis amantissimi atque optimi casum, subitas fundatissimae familiae ruinas, sed his omnibus rebus vitam anteposui meorum civium, remque publicam concidere unius discessu quam omnium interitu occidere malui. speravi — id quod accidit — me iacentem posse vivis viris fortibus excitari; si una cum bonis interissem, ⟨rem publicam⟩ nullo modo posse recreari. Accepi pontifices magnum atque in- 97 credibilem dolorem. non nego neque istam mihi adscisco sapientiam, quam nonnulli in me requirebant, qui me animo nimis fracto esse atque adflicto loquebantur. an ego poteram cum a tot rerum tanta varietate divellerer, quas idcirco praetereo quod ne nunc quidem sine fletu commemorare possum, infitiari me esse hominem et communem naturae sensum repu-

---

3 potius GMV totius P   6 incitata ς incita PV inciti GM vis *om.* G *lacuna relicta sex ferre litterarum*   7 et adflicto P^c 11 nulla P^1 14 *inter* subitas *et* fundatissimae *in* G *lacuna quinque fere litterarum; quae tamen cum propter scissuram membranae relicta sit, nullius momenti est*   15 vitam *ex* vitare P^1 16 concidere G condere P^1 concedere P^c HMV considere *(i. aliquantisper conquiescere) Mdv. Adv. III 1884 p. 140*   unius ω meo Hς   malui GHMV mlui P^1 melui P^c 19 *add. hic AKl., post* posse *Naeg. (deleta clausula), cf. 122*   20 accepit P^1 24 a *om.* P^1M   26 infitiari M -re PGV *(quod erunt qui defendant)*

diare? tum vero neque illud meum factum laudabile, nec beneficium ullum a me in rem publicam profectum dicerem, siquidem ea rei publicae causa reliquissem, quibus aequo animo carerem, eamque animi duritiam sicut corporis, quod cum uritur non sentit, stu-
37 porem potius quam virtutem putarem. suscipere tan-
98 tos animi dolores atque ea quae capta urbe accidunt victis, stante urbe unum perpeti, et iam se videre distrahi a conplexu suorum, disturbari tecta, diripi fortunas, patriae denique causa patriam ipsam amittere, spoliari populi Romani beneficiis amplissimis, praecipitari ex altissimo dignitatis gradu, videre praetextatos inimicos nondum morte complorata arbitria petentis funeris — haec omnia subire conservandorum civium causa atque ita ******** cum dolenter feras et sis non tam sapiens quam ii qui nihil curant, sed tam amans tuorum ac tui quam communis humanitas postulat, ea laus praeclara atque divinast. nam qui ea, quae numquam cara ac iucunda duxit, animo aequo rei publicae causa deserit, nullam benivolentiam insignem in rem publicam declarat. qui autem ea relinquit rei publicae causa, a quibus cum summo dolore divellitur, ei cara patria est, cuius salutem caritati ante-
99 ponit suorum. Quare — dirumpatur licet ista furia atque ⟨pestis patriae⟩, audiet haec ex me, quoniam

2 in rem p. ς in re (r. G) p. PG 4 quibus ... carerem *om.* G 8 et iam se ς etiam se *in ras.* P^r ac etiam se G *an* ac iam se? 9 disturbari G -re PMV 10 denique *om.* GMV 12 praetextatos M praetextos PGV 15 *sine lac.* ω, *suppl.* ⟨sustinere⟩ *Rue. p. 32,* ⟨pati⟩ *Ha. ib. sed vereor ne plura perierint. pro* ita *coni.* id *Ka. p. 404, quod recte abiecerat Mdv. Adv. II 1873 p. 223, qui* neque vitare cum *eqs. proposuit* cum P^1GM tum P^c tum cum V ut cum H ut *Ha.* feras et sis *Bai.* as et sis P^1MV assis P^cG 16 ii G hi PM hii V 18 divina est G divina sit MV divina P 21 in re p. P 23 divelletur P^1 cara patriae est PM curae p. est G cura est p. V 24 disrumpatur GM 25 *add. Bai.* audiet *Mdv. l. l.* audiat ω

lacessivit —: bis servavi ⟨rem publicam⟩, qui consul togatus armatos vicerim, privatus consulibus armatis cesserim. utriusque temporis fructum tuli maximum, superioris quod ex senatus auctoritate et senatum et omnis bonos meae salutis causa mutata veste vidi, posterioris quod et senatus et populus Romanus et omnes mortales et privatim et publice iudicarunt, sine meo reditu rem publicam salvam esse non posse.

100 Sed hic meus reditus pontifices vestro iudicio continetur. nam si vos me in meis aedibus collocatis, id quod in omni mea causa semper studiis consiliis auctoritatibus sententiisque fecistis, video me plane ac sentio restitutum. sin mea domus non modo mihi non redditur, sed etiam monumentum praebet inimico doloris mei, sceleris sui, publicae calamitatis, quis erit qui hunc reditum potius quam poenam sempiternam putet? in conspectu prope totius urbis domus est mea pontifices. in qua si manet illud non monumentum libertatis, sed sepulcrum inimico nomine inscriptum, demigrandum potius aliquo est quam habitandum in ea urbe in qua tropaea de me et de re publica videam constituta. 38 101 an ego tantam aut animi duritiam habere aut oculorum inpudentiam possim, ut cuius urbis servatorem me esse senatus omnium adsensu totiens iudicarit, in ea possim intueri domum meam eversam non ab inimico meo, sed ab hoste communi, et ab eodem ⟨aedem⟩ extructam et positam in oculis civitatis, ne umquam conquiescere possit fletus bonorum? Sp. Maeli regnum adpetentis domus est complanata, et quia

1 rem p. *hic add. Kay., post* quare *Lb., post* bis *Gar.* qui *Gar.* ut *ω* qui ut ς cum *Ha. apud Rue. p. 33* 2 armatus P[1] 5 mutata *ex* multa P^c 10 id ... fecistis *del. Ka. p. 402* 13 causa mea GMV 17 prope GM propter PV praeterea Hς 19 libertatis *Naeg.* urbis *ω del. Ern.* virtutis *Mue.* tribuniciae potestatis *Schoe. p. 435* 20 i *(del.* P[1]*)* potius P[1], *unde* mihi p. *Ha.* 27 *add. Lb.* 28 ne numquam PGV *(quam negationum cumulationem vulgarem quis defenderit)* ne utique M 29 malii P[1] mallii P^cG malli MV et quia id *AKl.* et qui aliud *ω* et quia illud *L. Spengel, Philol. XI 1856 p. 403*

id aequum accidisse populus Romanus Maelio iudicavit, nomine ipso Aequimaeli iustitia poenae comprobata est. Sp. Cassio domus ob eandem causam eversa atque in eo loco aedis posita Telluris. in Vacci pratis domus fuit M. Vacci, quae publicata est et eversa, ut illius facinus memoria et nomine loci notaretur. M. Manlius cum ab ascensu Capitoli Gallorum impetum reppulisset, non fuit contentus beneficii sui gloria: regnum adpetisse est iudicatus. ergo eius domum eversam duobus lucis convestitam videtis. Quam igitur maiores nostri sceleratis ac nefariis civibus maximam poenam constitui posse arbitrati sunt, eandem ego subibo ac sustinebo, ut aput posteros nostros non extinctores coniurationis et sceleris, sed auctores et
102 duces fuisse videamur? hanc vero pontifices labem turpitudinis et inconstantiae poterit populi Romani dignitas sustinere, vivo senatu, vobis principibus publici consili, ut domus M. Tulli Ciceronis cum domo ⟨M.⟩ Fulvi Flacci ad memoriam poenae publice constitutae coniuncta esse videatur? M. Flaccus quia cum C. Graccho contra salutem rei publicae fecerat, ex senatus sententia est interfectus, eius domus eversa et publicata est. in qua porticum post aliquanto Quintus Catulus de manubiis Cimbricis fecit. ista autem fax ac

---

1 aecum P Maelio *om.* G *(in lacuna quattuor fere litterarum)* M 2 aequimeli (l *in ras.*) P aeque mei MV aeque in eis G iustitia poenae *Ha.* stultitia poena ω *cf. Val. Max. 6, 3, 1* arca vero domus eius *(sc. Sp. Maeli)*, quo iustitia supplicii notior ad posteros perveniret, Aequimeli appellationem traxit 3 cassio PMV cassii G *cf. ad Q. fr. II 10, 5* ne Appio suae aedes urerentur ⟨est⟩ eversa *Bai.* 4 eodem MV *(unde eo est RKl.)* pratis *ex* patris P^c 5 est et e. PH et e. est G 6 facinus memoria et (-riae P^1) ω facinoris memoria *Bai.* notaretur *praeter* no. *in ras. scripsit* P^c 7 manilius PMV anilius G 9 est *om.* GM 10 locis P^1M 11 nefaris P^1 13 extinctores P^1G extinctor P^cMV 14 auctores et duces P^1G auctor et dux P^cMV 15 videamur G videantur P^1 videar P^cMV abem P^1 18 *add. Mo.* 20 iuncta GMV C. *om.* G cracco P gracco MV 21 ex *Gar.* et ω

furia patriae cum urbem Pisone et Gabinio ducibus cepisset occupasset teneret, uno eodemque tempore et clarissimi viri mortui monumenta delebat, et meam domum cum Flacci domo coniungebat, ut qua poena senatus adfecerat eversorem civitatis, eadem iste oppresso senatu adficeret eum quem patres conscripti custodem patriae iudicassent. Hanc vero in Palatio 39 103 atque in pulcherrimo urbis loco porticum esse patiemini, furoris tribunicii, sceleris consularis, crudelitatis coniuratorum, calamitatis rei publicae, doloris mei defixum indicium ad memoriam omnium gentium sempiternam? quam porticum pro amore quem habetis in rem publicam et semper habuistis, non modo sententiis, sed si opus esset manibus vestris disturbare cuperetis, nisi quem forte illius castissimi sacerdotis superstitiosa dedicatio deterrebit.

O rem quam homines soluti ridere non desinant, 104 tristiores autem sine maxumo dolore audire non possint! Publiusne Clodius, qui ex pontificis maximi domo religionem eripuit, is in meam intulit? huncin vos qui estis antistites caerimoniarum et sacrorum, auctorem habetis et magistrum publicae religionis? o di immortales! — vos enim haec audire cupio — P. Clodius vestra sacra curat, vestrum numen horret, res omnis humanas religione vestra contineri putat? hic non inludit auctoritati horum omnium qui adsunt summo-

3 et meam Hς meam et PV *(quod nolim defendere)* meam etiam G 6 p. c. (c. *add.* P[c]) P 9 tribuniciis P[1] 13 habuisti P sentis P[1] 16 deterrebit *AKl.* deterr P[1] deterret P[c] GV deterreret M 17 soluti GV soluti a cura liberati P soliti ac vestrae libertati M. *quamquam verba* a cura liberati *in archetypo extitisse videntur, tamen non dubitavi cum editoribus manifestum glossema abicere, quod in* GV *propter similem exitum verborum* soluti *et* liberati *omissum esse recte statuit Schoe. p. 420* 19 claudius GMV 20 his P[1] in meam Hς meam ω *quod non recte defendit Bai. cl. Arch. 5* domum suam receperunt. *dom. 111* domum suam deportavit. *113* suas domos comportari. *off. 2, 76* domum suam intulit huncine G 21 estis *ex* es P[c] 25 contineri GM continere PV

rum virorum, non vestra pontifices gravitate abutitur? ex isto ore religionis verbum excidere aut elabi potest? quam tu eodem ore accusando senatum, quod severe de religione decerneret, inpurissime taeterrime-
40 que violasti. aspicite pontifices hominem religiosum,
105 et si vobis videtur, quod est bonorum pontificum, mo-
nete eum modum quendam esse religionis; nimium esse superstitiosum non oportere. quid tibi necesse fuit anili superstitione homo fanatice sacrificium quod alienae domi fieret invisere? quae autem te tanta mentis inbecillitas tenuit, ut non putares deos satis posse placari, nisi etiam muliebribus religionibus te inplicuisses? quem umquam audisti maiorum tuorum, qui et sacra privata coluerunt, et publicis sacerdotiis praefuerunt, cum sacrificium Bonae deae fieret interfuisse? neminem, ne illum quidem qui caecus est factus. ex quo intellegitur multa in vita falso homines opinari, cum ille qui nihil viderat sciens, quod nefas esset, lumina amisit, istius qui non solum aspectu, sed etiam incesto flagitio et stupro caerimonias polluit, poena omnis oculorum ad caecitatem mentis est conversa. hoc auctore tam casto, tam religioso, tam sancto, tam pio potestis pontifices non commoveri, cum suis se dicat manibus domum civis optimi evertisse et eam isdem manibus consecrasse?

106 Quae tua fuit consecratio? ‘tuleram’ inquit ‘ut mihi liceret.’ quid? non exceperas, ut siquid ius non esset rogari, ne esset rogatum? ius igitur statuetis esse

1 non *ex* no P^c 3 quam *Lb.* cum *ω* 5 aspicite PV aspicite aspicite GM *quod verum esse potest* 9 anilli P^1 12 implicavisses *coni. Zie. p. 206* 13 quae numquam GV 18 cum ... amisit *(cf. Mue. ad Verr. 2, 141 p. 250, 29 p. LVI et F. Gaffiot, Pour le vrai latin 1909 p. 137) ω* quoniam ... amisit *Naeg.* cum ... amiserit *E. Hoffmann, Die Construction der lateinischen Zeitpartikeln 1873 p. 72* 20 et stupro *om.* G polluit caerimonias GM 23 potestis P^cGMV testis P^1, *unde Ha.* non potestis ... consecrasse 23 commovere P^1 se dicat GMV dicat se P 26 inquid P^1 28 rogari *Brissonius* rogare *ω* ne P non GMV

uniuscuiusque vestrum sedes aras focos deos penates subiectos esse libidini tribuniciae? in quem quisque per homines concitatos inruerit, quem impetu perculerit, huius domum non solum adfligere — quod est praesentis insaniae quasi tempestatis repentinae —, sed etiam in posterum tempus sempiterna religione 41 obligare? 107 equidem sic accepi pontifices, in religionibus suscipiendis caput esse interpretari quae voluntas deorum immortalium esse videatur. nec est ulla erga deos pietas sine honesta de numine eorum ac mente opinione, cum expeti nihil ab his quod sit iniustum atque inhonestum, arbitramur licere. hominem autem invenire ista labes tum cum omnia tenebat, neminem potuit, cui meas aedis addiceret, cui traderet, cui donaret: ipse cum loci illius, cum aedium cupiditate flagraret, ob eamque causam unam iniusta illa rogatione sua vir bonus dominum se in meis bonis esse voluisset, tamen illo ipso in furore suo non est ausus meam domum cuius cupiditate inflammatus erat possidere: deos immortalis existimatis, cuius labore et consilio sua ipsi templa tenuerunt, in eius domum adflictam et eversam per [vim] hominis sceleratissimi ne-

---

1 uniusque P[1] domos. aedes G domo sedes M 2 subiectos ς sublatos ω 7 haecquidem P[1]G sic ante accepi G 10 sine honesta ... opinione *Ha.* si honesta (-tas GM) ... opinio ω si h. ⟨deest⟩ ... opinio *Bai.* si ⟨non est⟩ h. ... opinio *Schoe. p. 435* nisi sit h. ... opinio *Pet.* 11 iis *vulgo* 12 aut inh. GM arbitra⟨mur lice⟩re *AKl.* arbitrare ω arbitrere ς arbitramur oportere *Ha.* ut (*pro* cum) expeti ... fas esse arbitrere *Mue.* ut expeti ... iniustum atque inhonestum ⟨iustum aut honestum⟩ arbitrere *Pet.* autem *AKl.* enim GMV *om.* P (*cf. Rhein. Mus. LXVII 1912 p. 369)* 13 tenebant P[1] 15 cum aedium Vς tum aedium PGM (*quod si verum esset, expectaremus* aedium ipsarum) 16 flagraret P[c] et flagra P[1] efflagraret M efflagrasset G *(fort. recte)* efflagrata V iniusta *Ern.* una iusta PM una GV inusta *Ha.* funesta *Mue.* 20 deos ... voluisse *(sed ita ut* (con)silio ... eius *et* per ... latrocinium *omissa sint) Arus. GL VII 484, 3* 21 sua *ex* sum P[c] 22 versam P *del. Mo.*

108 farium latrocinium inmigrare voluisse? civis est nemo
tanto in populo extra contaminatam illam et cruentam
P. Clodi manum, qui rem ullam de meis bonis adtigerit,
qui non pro suis opibus in illa me tempestate defen-
derit. at qui aliqua se contagione praedae societatis
emptionis contaminaverunt, nullius neque privati ne-
que publici iudicii poenam effugere potuerunt. ex his
igitur bonis quibus nemo rem ullam attigit qui non
omnium iudicio sceleratissimus haberetur, di immor-
tales domum meam concupiverunt? ista tua pulchra
Libertas deos penates et familiares meos lares expulit,
ut se ipsa tamquam in captivis sedibus collocaret?
109 quid est sanctius, quid omni religione munitius, quam
domus uniuscuiusque civium? hic arae sunt, hic foci,
hic di penates, hic sacra religiones caerimoniae con-
tinentur; hoc perfugium est ita sanctum omnibus ut
42 inde abripi neminem fas sit. quo magis est istius fu-
ror ab auribus vestris repellendus qui quae maiores
nostri religionibus tuta nobis et sancta esse voluerunt,
ea iste non solum contra religionem labefactavit, sed
etiam ipsius religionis nomine evertit.
110 At quae dea est? Bonam esse oportet, quoniam
quidem est aps te dedicata. 'Libertas' inquit 'est.' eam
tu igitur domi meae collocasti, quam ex urbe tota
sustulisti? tu cum collegas tuos summa potestate prae-
ditos negares liberos esse, cum in templum Castoris
aditus esset apertus nemini, cum hunc clarissimum

---

1 immigrare *ex* -asse G^c 2 extra contra P^1 4 illa me tempestate *Gar.* illam (illa P^1) tempestatem P illa tempestate GMV 5 atque P^1 se *om.* P^1 7 ⟨ex⟩ quibus *Lb. vulgo. similia collegit W. A. Baehrens, Beitr. zur lat. Syntax (Philol. Suppl. XII) 1912 p. 292* 12 se *Gar.* te ω a te ... collocaretur Hς 15 sacrae GMV religiones P^c legiones P^1 religionis GMV 17 quo HM quod PGV 18 ab aedibus *Ka. p. 404* qui⟨a⟩ *Mat. p. 278* 20 [iste] *Ka. p. 404. pronomen repetitur non secus ac Phil. 3, 7* ea ... haec 21 vertit GMV 23 inquid P^1 eam tu GHMV tu P 24 totam ς *Ha.* 25 tum G 26 negares (-re P) ω vetares *Ha.*

virum summo genere natum, summis populi beneficiis usum, pontificem et consularem et singulari bonitate et modestia praeditum, quem satis mirari quibus oculis aspicere audeas non queo, audiente populo Romano a pedisequis conculcari iuberes, cum ⟨me⟩ indemnatum exturbares privilegiis tyrannicis inrogatis, cum principem orbis terrae virum inclusum domi contineres, cum forum armatis catervis perditorum hominum opsideres, Libertatis simulacrum in ea domo collocabas, quae domus erat ipsa indicium crudelissimi tui dominatus et miserrimae populi Romani servitutis? eumne potissimum Libertas domo sua debuit 111 pellere, qui nisi fuisset in servorum potestatem civitas tota venisset? at unde est ista inventa Libertas? 43 quaesivi enim diligenter. Tanagraea quaedam meretrix fuisse dicitur. eius non longe a Tanagra simulacrum e marmore in sepulcro positum fuit. hoc quidam homo nobilis non alienus ab hoc religioso Libertatis sacerdote ad ornatum aedilitatis suae deportavit. etenim cogitarat omnis superiores muneris splendore superare. itaque omnia signa tabulas ornamentorum quod superfuit in fanis et communibus ⟨locis ex⟩ tota Graecia atque insulis omnibus honoris populi Romani causa sane frugaliter domum suam deportavit. is 112 posteaquam intellexit posse se interversa aedilitate a L.

---

1 beneficis P^1 beneficiis populi GV 3 et (t *in ras.*) modestia P eadem modestia GMV 4 audias P^1 5 pedisequis P^c pediequis P^1 pedissequis GMV *add. Ha. (post* indemnatum *Bai.)* indemnatum ς indominato PGV -tu M 6 privilegis P^1 9 obsideres *Grae.* possideres ω *(cf. Sest. 84* opsideres P possideres G, *Balb. 5* opsessum *Mdv.,* possessum *ω)* 10 ipsa *om.* GMV indicium *Nielander, progr. Krotoschin 1874 p. 37,* indicio ω 13 nesi P^1 potestatem V -ate PGM 14 ad P^1 est ista (*ex* ita P^c) inventa (inv. *om.* M) ω inventa est ista Hς quaestui (-stui *in ras.* P^r) P 15 Tanagra *Bai.* tanacras P tanagras GV tanagreis M 20 splendores P 22 fani∗set P locis ex *add. hic Ha.,* locis *ante* communibus Hς *idem* in tota (tota e ς) 24 his P^1 25 a L. Pisone M alpis se (s *posterius in ras.* P^c) PGV

Pisone consule praetorem renuntiari, simodo eadem prima littera competitorem habuisset aliquem, aedilitatem duobus in locis, partim in arca partim in hortis suis conlocavit, signum de busto meretricis ablatum isti dedit, quod esset signum magis istorum quam publicae libertatis. hanc deam quisquam violare audeat, [et] imaginem meretricis, ornamentum sepulcri, ⟨a⟩ fure sublatam, a sacrilego conlocatam? haec me domo mea pellet, haec victrix adflictae civitatis rei publicae spoliis ornabitur, haec erit in eo monumento quod positum est ut esset indicium oppressi senatus ad me-
113 moriam sempiternae turpitudinis? O Q. Catule! — patremne appellem ⟨ante⟩ an filium? recentior autem memoria filii est et cum meis rebus gestis coniunctior — tantumne te fefellit, cum mihi summa et cotidie maiore praemia in re publica fore putabas? negabas fas esse duo consules esse in hac civitate inimicos rei publicae; sunt inventi qui senatum tribuno furenti constrictum traderent, qui pro me patres conscriptos deprecari et populo supplices esse edictis atque imperio vetarent, quibus inspectantibus domus mea disturbaretur diriperetur, qui denique ambustas fortunarum mearum reliquias suas domos comportari iu-

---

2 aliquem ς aliquam ω 5 istorum ⟨licentiae⟩ *Markland (cl. 131)* 6 audeat violare quisquam G ⟨non⟩ audeat *Ka. p. 405 ironia dicentis non intellecta* 7 *del.* ς *add.* V. *aliter iudicat Baehrens, Beitr. z. lat. Syntax 1912 p. 236 sq. et 533 (ubi* addas praeter *dom. 112. 141. 146 leg. 1, 4* non ut poeta, sed ut a teste. 1, 5 illa ... in hoc *al.)* 9 victrix *Ern.* ultrix ω 12 sempiternae ω -nam H ς *genetivus vel eo nomine praeferendus, quod sic adiectivum substantivo suo antecedit maiore cum affectu* 13 *add. hic Mo., post* an *Ha. apud Rue. p. 34 certe non melius; poterat potius* ⟨ante⟩ appellem 13 autem *AKl.* enim G * *(una littera erasa)* P hunc M est enim V (*om.* est *post* filii) 14 est memoria filii G 15 cotidie (-tidie *in ras.* P) quotiens GM 17 fas esse ω posse *Ka. p. 405* duo PV duos GM 18 duo sunt ς *(tunc antea* duo *del.)* 20 populos P 22 [diriperetur] *Mat. p. 276* 23 reliquas P[1] suas ς tuas ω in suas *Ha. cf. ad 104 p. 95, 20* comportare GMV

berent. venio nunc ad patrem. tu Q. Catule M. Fulvi 114
domum cum is fratris tui socer fuisset, monumentum tuarum manubiarum esse voluisti, ut eius qui perniciosa rei publicae consilia cepisset, omnis memoria funditus ex oculis hominum ac mentibus tolleretur. hoc siquis tibi aedificanti illam porticum diceret, fore tempus cum is tribunus plebis qui auctoritatem senatus iudicium bonorum omnium neglexisset, tuum monumentum consulibus non modo inspectantibus, verum adiuvantibus disturbaret everteret, idque cum eius civis qui rem publicam ex senatus auctoritate consul defendisset domo coniungeret, nonne responderes id nisi eversa civitate accidere non posse?

At videte hominis intolerabilem audaciam cum 44 115
proiecta quadam et effrenata cupiditate. monimentum iste umquam aut religionem ullam excogitavit? habitare laxe et magnifice voluit duasque et magnas et nobiles domos coniungere. eodem puncto temporis quo meus discessus isti causam caedis eripuit, a Q. Seio contendit ut sibi domum venderet. cum ille id negaret, primo se luminibus eius esse obstructurum minabatur. adfirmabat Postumus se vivo illa domum istius numquam futuram. acutus adulescens ex ipsius sermone intellexit quid fieri oporteret: hominem veneno apertissime sustulit. emit domum licitatoribus defatigatis
prope dimidio carius quam aestimabatur. Quorsum 116
igitur haec oratio pertinet? domus illa mea prope tota vacua est, vix pars aedium mearum decima ad Ca-

---

1 Q. C. M. Q. fulvi G^1 Q. catule M. quinti G^c *mg.* 2 his P^1 10 disturbaret everteret ς disturbare (-ret G^c) evertere ω disturbare evertere auderet *Naeg.* 16 i-e un- *s. v. add.* G^c cogitavit *Lb.* 19 caedis *om.* G a Q. Seio ς *(cf. 129 p. 109, 2)* adque (d *et* ue *in ras.*) seio P^1 ad q̃. ueseium P^c atque veseium G atque severe M atque V 21 primum GM obstricturum PGV 24 qui P^1 25 licitatoribus *Pantagathus* litigatoribus PG -tionibus M ligatoribus V 26 demedio P^1V aestimabatur *Gar.* aestimabat ω quor**sum P 28 pars aedium GMV praesidium P

tuli porticum accessit. causa fuit ambulatio et monumentum et ista Tanagraea oppressa libertate Libertas. in Palatio pulcherrimo prospectu porticum cum conclavibus pavimentatam trecentum pedum concupierat, amplissimum peristylum, cetera eiusmodi facile ut omnium domos et laxitate et dignitate superaret. et homo religiosus cum aedis meas idem emeret et venderet, tamen illis tantis tenebris non est ausus suum nomen emptioni illi adscribere. posuit Scatonem illum hominem sua virtute egentem ut is qui in Marsis ubi natus est tectum quo imbris vitandi causa succederet, iam nullum haberet, aedis in Palatio nobilissimas emisse se diceret. inferiorem aedium partem adsignavit non suae genti Fonteiae, sed Clodiae quam reliquit, quem in numerum ex multis Clodiis nemo nomen
45 dedit nisi aut egestate aut scelere perditus. hanc vos pontifices tantam, tam variam, tam novam in omni genere voluntatum inpudentiam audaciam cupiditatem comprobabitis?

117 'Pontifex' inquit 'adfuit.' Non te pudet cum apud pontifices res agatur, pontificem dicere et non collegium pontificum adfuisse, praesertim cum tribunus plebis vel denuntiare potueris vel etiam cogere? esto, collegium non adhibuisti: quid? de collegio quis tandem adfuit? opus erat enim auctoritate quae est in his omnibus, sed tamen auget et aetas et honos dignita-

4 tricentum P^{c} 5 eimodi GV 6 et *prius om.* GM 8 ⟨in⟩ illis *coni. Bai.* 10 egentem P^{c} megentem P^{1}GMV his P^{1} 11 quo *Lb.* qui P^{1}MV quod G^{c}H ς cui *Usterius* 13 emisisse P^{1} emisisse se P^{c} 14 fonitiae GM reliquid P^{1} 15 numerum GMV merum P 17 tantam tam *Ha.* tantam P^{1} tam P^{c}GMV 18 gere P voluntatum *Mdv. Adv. III 1884 p. 140* -tatem ω [voluntatem] *Ka. p. 402* 19 comprobabitis P -obatis*** G (*non eras.* -unt) comprobati sunt MV 20 inquid P^{1} 21 et *om.* P^{1} 23 poteris P^{1} est P^{1} 25 opus erat enim auctoritate (*praeeunte Marklando qui* opus enim erat a.) *LSpengel, Philol. XI 1856 p. 403* posuerat enim auctoritatem ω in uno (*ante* quae) *add.* ς, *quod additamentem commodius ante* auget

tem; opus erat etiam scientia quam si omnes consecuti sunt, tamen certe peritiores vetustas facit. quis 118 ergo adfuit? 'Frater' inquit 'uxoris meae.' si auctoritatem quaerimus, etsi id est aetatis ut nondum consecutus sit, tamen quanta est in adulescente auctoritas, ea propter tantam coniunctionem adfinitatis minor est putanda. sin autem scientia est quaesita, quis erat minus peritus quam is qui paucis illis diebus in collegium venerat? qui etiam tibi erat magis obstrictus beneficio recenti, cum se fratrem uxoris tuae fratri tuo germano antelatum videbat. etsi in eo providisti ne frater te accusare posset. hanc tu igitur dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus populi Romani ornatum pontificem, non denique ⟨alium praeter illum⟩ adulescentem quemquam, cum haberes in collegio familiarissimos, adhibere potuisti? adfuit is — simodo adfuit, quem tu inpulisti, soror rogavit, mater coëgit. Videte igitur pontifices quid 119 statuatis in mea causa de omnium fortunis, verbone pontificis putetis, si is postem tenuerit et aliquid dixerit, domum uniuscuiusque consecrari posse, an istae dedicationes et templorum et delubrorum religiones ad honorem deorum inmortalium sine ulla civium calamitate a maioribus nostris constitutae sint. est inventus tribunus plebis qui consularibus copiis instructus omni impetu furoris in eum civem inruerit quem perculsum ipsa res publica suis manibus extolleret. quid? 46 120 siqui similis istius — neque enim iam deerunt qui

---

1 scientiam PG^1V 2 certe PV arte G *om.* M peritioris P^1 3 inquid P^1 4 nondum ⟨magnam⟩ *Lehmann, Herm. XV 1880 p. 566* 5 quanta ⟨quanta⟩ *Lb.* 7 putanda est GMV 8 his P^1 9 quo etiam tibi erit P^1 12 posset *edd. vett.* possit ω 15 *add. Mo.* ⟨non⟩ ad. quemquam *Mdv. Adv. III 1884 p. 140,* ⟨alium⟩ *post* quemquam *Mue.* adulescente ⟨illo scientiore⟩m *Lehmann, Herm. XV 1880 p. 566* 20 pontifices GMV his postem P^1 sponte GV 23 cium P^1 25 constructus GV

imitari velint — aliquem mei dissimilem cui res publica non tantum debeat, per vim adflixerit, domum eius per pontificem dedicaverit, id vos ista auctoritate constituetis ratum esse oportere? dicitis: 'quem reperiet pontificem?' quid? et ⟨pontifex et⟩ tribunus plebis idem esse non potest? M. Drusus ille clarissimus vir tribunus plebis pontifex fuit. ergo si is Q. Caepionis inimici sui postem aedium tenuisset et pauca verba
121 fecisset, aedes Caepionis essent dedicatae? nihil loquor de pontificio iure, nihil de ipsius verbis dedicationis, nihil de religione caerimoniis, non dissimulo me nescire ea quae etiamsi scirem dissimularem, ne aliis molestus, vobis etiam curiosus viderer; etsi effluunt multa ex vestra disciplina quae etiam ad nostras aures saepe permanant. postem teneri in dedicatione oportere videor audisse templi; ibi enim postis est ubi templi aditus et valvae. ambulationis postes nemo umquam tenuit in dedicando. simulacrum autem aut aram si dedicasti, sine religione loco moveri potest. sed iam hoc dicere tibi non licebit, quoniam pontificem postem tenuisse dixisti.

47 122 Quamquam quid ego de dedicatione loquor aut quid de vestro iure et religione contra quam propo-

---

1 aliquem P^cGMV quem P^1 mei [dis]similem [cui ... debeat] *Ka. p. 403 non male* 2 vi∗m (a *eras.*) G viam MV 4 dicitis *Angelius* dicis ω reperiet *edd.* repperit P^1GH reperit MV *(fort. recte)* reppererit P^c 5 *add. Bai.* 7 si his que P^1 si isque V scipionis *(item v. 9)* GMV 9 dicatae G^1MV 10 ipsis *Ha. apud Rue. p. 35* 11 [religione] *Mat. p. 275*; *an* religionis? ⟨et⟩ caerimoniis *Lb.* ⟨de⟩ caer. *Ha.* [caerimoniis] *Ka. p. 403* dissimulo P^c dissimulosis P^1 dissimulo scis (scitis G^c) G d. scires M d. sanctis V; *an* dissimulo scilicet? 12 meme G 13 alis P^1 etsi P^cGMV et P^1 effluant GM affluant V 17 ibi aditus templi GV et valvae ς est valvae ω est [valvae] *edd. praeter Pet.* ambulationis G^cV ambutationis PG^1 ambo rationis M 18 nemo umquam P nemo uit quam G^1 ne movit quam V ne movit quas G^cM 19 aram P aurum MV taurum G 22 de dedicatione ς ed edicatione PG edicatione V loquor ... disputo *Man.* loquar ... disputabo ω 23 quam P quod M *om.* GV

sueram disputo? ego vero si omnia sollemnibus verbis, veteribus et traditis institutis acta esse ducerem, tamen me rei publicae iure defenderem. an cum tu eius civis discessu cuius unius opera senatus atque omnes boni civitatem esse incolumem totiens iudicassent, oppressam taeterrimo latrocinio cum duobus sceleratissimis consulibus rem publicam teneres, domum eius qui patriam a se servatam perire suo nomine noluisset, per pontificem aliquem dedicasses, posset recreata res publica sustinere? date huic re- 123 ligioni aditum pontifices: iam nullum fortunis communibus exitum reperietis. an si postem tenuerit pontifex et verba ad religionem deorum immortalium composita ad perniciem civium transtulerit, valebit ⟨in⟩ iniuria nomen sanctissimum religionis; si tribunus plebis verbis non minus priscis et aeque sollemnibus bona cuiuspiam consecrarit, non valebit? atqui C. Atinius patrum memoria bona Q. Metelli qui eum ex senatu censor eiecerat, avi tui Q. Metelle, et tui P. Servili, et proavi tui P. Scipio, consecravit foculo posito in rostris adhibitoque tibicine. quid tum? num ille furor tribuni plebis ductus ex nonnullis perveterum temporum exemplis fraudi Metello fuit, summo illi et clarissimo viro? certe non fuit. vidimus hoc idem Cn. Lentulo 124 censori tribunum plebis facere. numqua igitur is bona

2 traditis *Mdv.* praeditis ω proditis *Naeg.* priscis ς *(cf. 123 v. 16, 125 p. 106, 19)* ⟨sanctitate⟩ *(vel* ⟨religione⟩ *vel* ⟨auctoritate⟩ praeditis *Schoe. p. 436, sed haec vereor ne ante substantivum falso collocentur)*; *an* sollemnibus verbis [veteribus] et priscis institutis*?* ducerem *Ka. p. 405* dicerem ω 3 defenderem iure GV tu cum G tun cum V 7 tenere P^1 9 noluisse P^1 aliquam P dedicasses P^cG^c -asset P^1G^1MV 10 date GMV De P hac *vel* huc P^c religione P^1 12 repperietis G reperiretis P reperires V 14 trastulerit G *add. ed. Veneta* 15 nomen (-en *add.* P^c) 16 aeque *Bai.* paene ω plane *Lb.* 17 civis cuiuspiam Hς consecraverit*?* 19 eiecerat ς reicerat P^1 reiecerat P^cGMV 21 non ille G 22 ex *ex* ea P^c 25 numqua *Bai.* numquam ω numquae ς his P^1

Lentuli religione obligavit? Sed quid ego ceteros? tu tu inquam capite velato, contione advocata, foculo posito bona tui Gabini cui regna omnia Syrorum Arabum Persarumque donaveras consecrasti. quodsi tum nihil est actum, quid in meis bonis agi potuit? sin est ratum, cur ille gurges helluatus tecum simul rei publicae sanguine ad caelum tamen extruit villam in Tusculano visceribus aerari: mihi meas ruinas quarum ego similem totam urbem esse passus non sum,
48 aspicere non licuit? Omitto Gabinium. quid? exem-
125 plo ⟨tuo⟩ tua bona nonne L. Ninnius vir omnium fortissimus atque optimus consecravit? quodsi quia ad te pertinet, ratum esse negas oportere, iura constituisti in praeclaro tribunatu tuo, quibus in te conversis recusares, alios everteres. sin ista consecratio legitima est, quid est quod profanum in tuis bonis esse possit? an consecratio nullum habet ⟨ius⟩, dedicatio est religiosa? quid ergo illa tua tum obtestatio tibicinis, quid foculus, quid preces, quid prisca ⟨verba⟩ voluerunt? ementiri fallere abuti deorum immortalium numine ad hominum ⟨metum⟩ timoremque voluisti? nam si est illud ratum — mitto Gabinium —, tua domus certe et quicquid habes aliud Cereri est consecratum; sin ille ludus fuit, quid te inpurius qui religiones om-
126 nis pollueris aut ementiundo aut stuprando? ʽiam fa-

---

1 religione M -gioni PGV -gionibus ς *fort. recte* 3 omni P^1 4 donaveras *AKl.* donas PG dona MV donaras *vulgo* tum nihil est ς tu (tum V) n. es PGV 7 extruxit GMV 9 esse *om.* GM 10 maspicere (m *deleta et* p *in ras.*) P adipisci *Ka. p. 406 eversa clausula* 11 *add. edd.* tua bona GV tua bona tua P bona tuạ M Ninnius *Gar. (cf. sen. grat. 3 p. 3, 17)* nunnius PGV *om.* M 12 ad *om.* P^1 13 oportere *Bai.* oporterei G^1 oportere ei PMV oportere ea G^c 14 tribunatu tuo GMV -atuo P *ut supra Bai.* evertere sin ista consecratio G^c everteres in ista consecratione P revertere in ista consecratio G^1MV 17 *add.* ς 18 quid ego P 19 *add. Or. (ante* prisca *Ha. non melius)* 20 nomine *Mo.* 21 *add. Ha.* (*ego malim* ⟨religionem⟩) timoremque P^1 timorem qui P^cGMV t. quid Hς timorem *Man.* 25 au st. G

teor' inquit 'me in Gabinio nefarium fuisse.' quippe vides poenam illam a te in alium institutam in te ipsum esse conversam. sed homo omnium scelerum flagitiorumque documentum, quod in Gabinio fateris cuius inpudicitiam pueritiae, libidines adulescentiae, dedecus et egestatem reliquae vitae, latrocinium consulatus vidimus, cui ne ista quidem ipsa calamitas iniuria potuit accidere, id in me infirmas et gravius esse dicis quod uno adulescente quam quod contione tota teste fecisti?

'Dedicatio magnam' inquit 'habet religionem.' nonne 49 127
vobis Numa Pompilius videtur loqui? discite orationem pontifices et vos flamines, etiam tu rex disce a gentili tuo, quamquam ille gentem istam reliquit, sed tamen disce ab homine religionibus dedito ius totum omnium religionum. quid? in dedicatione nonne et quis dedicet et quid ⟨et⟩ quomodo quaeritur? an tu haec ita confundis et perturbas, ut quicumque velit quod velit quomodo velit, possit dedicare? quis eras tu qui dedicabas quo iure qua lege quo exemplo qua potestate? ubi te isti rei populus Romanus praefecerat? video enim esse legem veterem tribuniciam, quae vetet iniussu plebis aedis terram aram consecrari. neque tum hoc ille Q. Papirius qui hanc legem rogavit, sensit neque suspicatus est fore periculum ne domicilia aut possessiones indemnatorum civium consecrarentur. neque enim id fieri fas erat, neque quisquam

---

1 inquid P[1] 7 calamitas iniuria Hς calamitas iuria P c. in iniuria M calamitatis iniuria P[c]GV 10 teste fecisti P[c] este fecisti P[1] est effecisti G[1]V effecisti G[c]M 11 inquid P[1] inquit magnam GV 12 ponpilius P 13 tu rex *ex* turpex P a gentili tuo ς a gentiliatu (*super* a *litteram* t *sscr.* P[c]) P a gentili actu V a gentiliũtu G a gentili ambitu M 14 reliquid P[1] 16 dedicationem GM et *om.* G 17 dedicet *Bai.* dicit ω quid et Hς qui ω 19 posset P[1] 21 praefecerat P -rant V -runt GM 22 *ut supra* P quē te* (t *eras.*) iniussu G quae tetinius iussu M quem tetinius V 23 consecrari *Bai.* consecrare ω 24 q̃ *ex* quae P[c]

fecerat, neque erat causa cur prohibendo non tam de-
128 terrere videretur quam admonere. Sed quia consecra-
bantur aedes, non privatorum domicilia, sed quae
sacrae nominantur, consecrabantur agri, non ita ut no-
stra praedia, siqui vellet, sed ut imperator agros de
hostibus captos consecraret, statuebantur arae quae
religionem adferrent ipsi loco si essent consecratae,
haec nisi plebes iussisset, fieri vetuit. quae si tu inter-
pretaris de nostris aedibus atque agris scripta esse,
non repugno. sed quaero quae lex lata sit, ut tu aedis
meas consecrares, ubi tibi haec potestas data sit, quo
iure feceris. neque ego nunc de religione, sed de bonis
omnium nostrum, nec de pontificio, sed de iure publico
50 disputo. lex Papiria vetat aedis iniussu plebis con-
secrari. sit sane hoc de nostris aedibus ac non de pu-
blicis templis: unum ostende verbum consecrationis in
ipsa tua lege, si illa lex est ac non vox sceleris et
129 crudelitatis tuae. quodsi tibi tum in illo rei publicae
naufragio omnia in mentem venire potuissent, aut si
tuus scriptor in illo incendio civitatis non syngraphas
cum Byzantiis exulibus et cum legatis Brogitari face-
ret, sed vacuo animo tibi ista non scita, sed portenta
conscriberet, esses omnia si minus re, at verbis legi-
timis consecutus. sed uno tempore cautiones fiebant
pecuniarum, foedera feriebantur provinciarum, regum
appellationes venales erant, servorum omnium vicatim
celebrabatur tota urbe discriptio, inimici in gratiam

1 terrere GV 2 *cf. Avellana (CSEL XXXV) epist. 120, 20* quando sicut ille ait non tam deterrere quam admonere animos haec ludibria videantur 3 privatarum ω privata *Mo.* 7 ipsi loco si *RKl.* ipsi si loco ω ipsi ei loco ⟨quo⟩ *Mdv. Adv. I 1871 p. 36* ipsi loco quo *Ha. apud Rue. p. 35* 8 plebes GMV plebs P iussissent GM (*quo errore indicatur in archetypo fuisse* plebes) tu *ex* tui P 9 scripta GMV scriptam P (*unde Ha.* quam ... scriptam) 14 in iniussu G 21 bizantiis G^c byzantis (-bi G^1V) ω Brogitari *Ha. (har. resp. 28 Sest. 56)* rogitaris P^1 rogitatis P^cGMV 26 servorum *Angelius* sermones (-s *eras.* B) ω 27 discriptio *Buechelero auctore Kay.* descriptio ω nimici P^1

reconciliabantur, imperia scribebantur nova iuventuti, Q. Seio venenum misero parabatur, de Cn. Pompeio propugnatore et custode imperi interficiendo consilia inibantur, senatus nequid esset, ut lugerent semper boni, ut capta res publica consulum proditione vi tribunicia teneretur. haec cum tot tantaque agerentur, non mirum est, praesertim in furore animi et caecitate, multa illum et te fefellisse.

At videte quanta sit vis huius Papiriae legis in 130 re tali, non qualem tu adfers sceleris plenam et furoris. Q. Marcius censor signum Concordiae fecerat, idque in publico conlocarat. hoc signum C. Cassius censor cum in curiam transtulisset, collegium vestrum consuluit, numquid esse causae videretur, quin id signum curiamque Concordiae dedicaret. quaeso pontifices, 51 et hominem cum homine et tempus cum tempore et rem cum re comparate. ille erat summa modestia et gravitate censor, hic tribunus plebis scelere et audacia singulari. tempus illud erat tranquillum et in libertate populi et gubernatione positum senatus, tuum porro tempus libertate populi Romani oppressa, senatus auctoritate deleta. res illa plena iustitiae sapientiae 131 dignitatis. censor enim penes quem maiores nostri id quod tu sustulisti, iudicium senatoriae dignitatis esse voluerunt, Concordiae signum volebat in curia curiamque ei deae dedicare; praeclara voluntas atque omni laude ***. praescribere enim se arbi-

1 imperia scribebatur *Lb.* imperi adscribebantur P^1 imperia adscri- P^cGHMV iuventuteq. seio venenum P iuventute quem se ovenenum G iuventute quae se o v. M iuventutem quem sed v. V 5 vi GMV ut P 9 Ad P^1 11 q̄ue G quae MV margius P^1 martius GM idqui P^1 13 transtulissed P^1 15 signum in curiam concordiae GM s. conc. in curiam V 20 et *s. v. add.* P^c 22 res illa GV 24 senatus de dignitate ω *(nisi quod* senator de dignitate his P^1, senatorium V *unde* senatorum *Bai.)* senatoriae dignitatis *Lahmeyer, Philol. XXIII 1866 p. 71* 25 volebat in curia curiamque P^c volebat in curiamque P^1 in curia volebat curiamque GMV 27 laude

trabatur ut sine studiis dissensionis sententiae dicerentur, si sedem ipsam ac templum publici consili religione Concordiae devinxisset. tu cum ferro, cum metu, cum edictis, cum privilegiis, cum praesentibus copiis perditorum, apsentis exercitus terrore et minis, consulum societate et nefario foedere servitute oppressam civitatem teneres, Libertatis signum posuisti magis ad ludibrium inpudentiae quam ad simulationem religionis. ille in curia ⟨Concordiam⟩ quae poterat sine cuiusquam incommodo dedicari, tu in civis optime de re publica meriti cruore ac paene ossibus simulacrum non libertatis publicae, sed licentiae collo-
132 casti. atque ille tamen ad collegium rettulit, tu ad quem rettulisti? siquid deliberares, siquid tibi aut piandum aut instituendum fuisset religione domestica, tamen instituto maiorum vetere rem ad pontificem detulisses: novum delubrum cum in urbis clarissimo loco nefando quodam atque inaudito instituto inchoares, referendum ad sacerdotes publicos non putasti? ac si collegium pontificum adhibendum non videbatur, nemone horum tibi idoneus visus est, qui aetate ho-

---

digna M *vulgo (mala clausula)*; *an* laude ⟨decoranda⟩ *vel sim.?* arbitrabatur V -aban- PG -antur M
1 sine studio ac dissensione *Ka. p. 406 (cl. Sulla 60 Flacc. 26)*; *sed ut testes sine studio possint dicere, sententiae vix sine studio dicuntur* discessionis G^1V 3 devinxisset P^1 4 adictis P^1 addictis P^cG^cV additis G^1M privilegis P^1 8 inpudentiae P impudentiae *ex* -dicitiae G^c impudicitiae MV 9 *add. AKl.* (⟨signum Concordiae⟩ *post* dedicari *add. Naeg.*) 10 dedicari tu in civis GH dedicarit uin civis P dedicarit tu cuius M d. tui civis V 12 licentiae ⟨tuae⟩ *Mat. p. 278*; *si addendum, malim* ⟨tuae⟩ lic. 13 retulit *et* retulisti *ω* tua ad P^1 14 delibrares P 15 fuisset P^1 *post* domestica *in* P *aliquid erasum,* tamen instituto ceterorum *additum a* P^c *mg. (cf. Rhein. Mus. LXVII 1912 p. 388)* 16 maiorum *AKl.* ceterorum *ω* vetere rem *AKl.* uterere (ute *in* P *ex correctura*) PGV veterem M *litteras* et *vocis* detulisses *et* nov *vocis* novum, *item* -o *vocis* nefando *in ras.* P 18 quodam atque inaudito *s. v. add.* P^c 19 ac *Mue.* at *ω* 21 nemo P^1 qui aetate *ex* quaetante P^c

nore auctoritate antecellunt, cum quo dedicationem
communicares? quorum quidem tu non contempsisti,
sed pertimuisti dignitatem. an tu auderes quaerere ex 52
P. Servilio aut ex M. Lucullo quorum ego consilio
atque auctoritate rem publicam consul ex vestris mani-
bus ac facibus eripui, quibusnam verbis aut quo ritu
— primum hoc dico: civis domum consecrares, deinde
civis eius cui princeps senatus, tum autem ordines
omnes, deinde Italia tota, post cunctae gentes testi-
monium huius urbis atque imperi conservati dedis-
sent? quid diceres o nefanda et perniciosa labes civi- 133
tatis? 'ades Luculle, ades Servili, dum dedico domum
Ciceronis, ut mihi praeeatis postemque teneatis!' es
tu quidem cum audacia, tum inpudentia singulari, sed
tibi tamen oculi voltus verba cecidissent, cum te viri
qui sua dignitate personam populi ⟨Romani⟩ atque
auctoritatem imperii sustinerent, verbis gravissimis
proterruissent neque sibi fas esse dixissent, furori
interesse tuo atque in patriae parricidio et scelere ***.
quae cum videres, tum te ad tuum adfinem non de- 134
lectum a te, sed relictum a ceteris contulisti. quem ego
tamen credo si est ortus ab illis quos memoriae pro-

---

1 cum quo *Mue.* cum eo ω ut cum eo H ς de dedicatione *Ha.* 6 facibus *(quod recte defensum esse a Mdv. Adv. III 1884 p. 140 clausula docet)* PGV faucibus M *(Catil. 2, 2 urbem* e suis faucibus ereptam esse luget *aliter se habet)* 7 conse-crares (-s *in ras.* P) dein *ex* de G de MV 8 tu autem GV ordines omnes *om.* GMV 11 quid GMV qui P 12 ades L. ades S. ς ades luculle servili P^1GMV ades ades luculle servili P^c 13 aut *(sic)* mihi ... teneatis *Arus. GL VII 504, 5* (*propter* praeeo tibi) -que *om. Arus.* praeeatis *Arus.* pareatis ω ostemque P^1 16 *add. ed. Romana* 18 per-terruissent MV 19 *lac. statuere edd. vett. pro* et scelere *coni.* exultare *Koch p. 13* (*Sest. 88* in funeribus rei publicae exul-tantem *Balb. 59* non exultavit in ruinis vestris. *aliter esset dic-tum* in parricidio exultare) excellere *Bai. sed neutrum bonam efficit clausulam; e. g.* ⟨gloriari⟩ 20 delectum *edd.* deiectum ω 21 quem ... didicisse *Serv. auct. Aen. 8, 270* quae P^1

ditum est ab ipso Hercule perfuncto iam laboribus sacra didicisse, in viri fortis aerumnis non ita crudelem fuisse ut in vivi etiam et spirantis capite bustum suis manibus inponeret. qui aut nihil dixit nec fecit omnino, poenamque hanc maternae temeritatis tulit, ut mutam in delicto personam nomenque praeberet, aut si dixit aliquid verbis haesitantibus postemque tremibunda manu tetigit, certe nihil rite, nihil caste, nihil more institutoque perfecit. viderat ille Murenam vitricum suum consulem designatum, ad me consulem cum Allobrogibus communis exitii indicia adferre, audierat ex illo se a me bis salutem accepisse, sepa-
135 ratim semel, iterum cum universis. quare quis est qui existimare possit huic novo pontifici primam hanc post sacerdotium initum religionem instituenti vocemque mittenti, non et linguam ommutuisse, et manum optorpuisse, et mentem debilitatam metu concidisse, praesertim cum ex collegio tanto non regem, non flaminem, non pontificem videret, fierique particeps invitus alieni sceleris cogeretur, et gravissimas poenas adfinitatis inpurissimae sustineret?

53 136 Sed ut revertar ad ius publicum dedicandi, quod ipsi pontifices semper non solum ad suas caerimonias, sed etiam ad populi iussa accommodaverunt, habetis in commentariis vestris, C. Cassium censorem de signo

---

1 iamboribus *cod. Serv. auct.* 2 didicisse *Serv. auct.* ς dedisse ω non ita ... imponeret *Arus. GL VII 483, 30* 3 in vivi ω viventis *Arus.* (*sed in lemmate* imposuit in illa re) etiam et spirantis *Arus.* M etiam spirantis (m sp *in ras.*) P etiam si irantis (sur- V) GV capite *(an -*ti*?)* bustum *Gar.* capitibustum PGM capitibus cum V *Arus. codd.* (*var.* eum) 6 mutam *Naug.* mutuam ω in ⟨alieno⟩ delicto *Koch p. 14* 8 manu tetigit tremebunda GV 9 perficit P^1 10 me *om.* G 11 communibus G^1 12 accepisse paratim (p *prius in ras.*) P 13 i*terum P 16 non et P^c nonne et P^1GMV 22 dedicandi M iudicandi PGHV 23 ad *ex* a P 24 iussa *om.* GMV 25 C. om. G

Concordiae dedicando ad pontificum collegium rettulisse, eique M. Aemilium pontificem maximum pro collegio respondisse, nisi eum populus Romanus nominatim praefecisset atque eius iussu faceret, non videri eam posse recte dedicari. quid? cum Licinia virgo Vestalis summo loco nata, sanctissimo sacerdotio praedita, T. Flaminino Q. Metello consulibus aram et aediculam et pulvinar sub Saxo dedicasset, nonne eam rem ex auctoritate senatus ad hoc collegium Sex. Iulius praetor rettulit? cum P. Scaevola pontifex maximus pro collegio respondit 'QUOD IN LOCO PUBLICO LICINIA GAI FILIA INIUSSU POPULI DEDICASSET, SACRUM NON VIDERIER.' quam quidem rem quanta severitate quantaque diligentia senatus ⟨tractaverit⟩, ex ipso senatus consulto facile cognoscetis. ⟨SENATUS CONSULTUM.⟩ videtisne praetori urbano ne- 137
gotium datum ut curaret ne id sacrum esset, et ut si quae essent incisae aut inscriptae litterae, tollerentur? o tempora, o mores! tum censorem hominem sanctissimum simulacrum Concordiae dedicare pontifices in templo inaugurato prohibuerunt, post autem senatus in loco augusto consecratam iam aram tollen-

---

1 pontificium P^1 rettulisse ω 2 eique (ei *in ras.* P^c) *unde* atque *Bai.* pontificum *ex* -cium P^c 3 eum *om.* GMV 4 iussa MV 5 eam *(sc. Concordiam) Bai.* ea ω lucinia G^1MV 6 praedita T. (-ta *ex* -ca *et* t. *in ras.* G^c) GM praeditatio (tio *in ras.*) P praedicatio V 7 Flaminino Q. Metello *edd. vett.* flaminiq. metellos P^1 flaminioq. metellus P^c flaminio metello (*ex* -tallo G^c) flamminioque metello V 8 dedicasset (-t *in ras.* P) PG^c dedicassent G^1MV 10 retulit G tum G 11 quod GMV quid P siquid *Mo.* 13 viderier (-rier *in ras.* P^c) P viderier (-retur V) esse GMV *fort. recte* qua M quia V rem P^c re P^1GMV 14 ⟨tractaverit⟩ *hic AKl., post* quanta *Drechsler, Zeitschr. f. öst. Gymn. XLIII 1892 p. 299* sustulerit *Naug. post* senatus, *post* senatus consulto H ς *(unde apparet verbum e margine inlatum)* 15 *add. Bai.* ⟨recita senatus consultum. SENATVS CONSVLTVM⟩ *Lb.* (*i.* R. S. C. S. C.) 17 et ut si quae P^c etusiquae P^1 et utique G^1V et uti quae G^c 22 iam *Bai.* eam ω

dam ex auctoritate pontificum censuit, neque ullum est passus ex ea dedicatione litterarum extare monumentum: tu procella patriae, turbo ac tempestas pacis atque otii, quod in naufragio rei publicae tenebris offusis demerso populo Romano, everso atque eiecto senatu dirueris aedificaris religione omni violata, religionis tamen nomine contaminaris, in eius civis aedibus qui urbem suis laboribus ac periculis conservasset, monumentum deletae rei publicae collocaris, † ab aequitum nota doloris bonorum omnium sublato Q. Catuli nomine incideris, id sperasti rem publicam diutius quam quoad mecum simul expulsa careret his moenibus, esse laturam?

54 138 Ac si pontifices neque is cui licuit, neque id quod fas fuit dedicavit, quid me attinet iam illud tertium quod proposueram docere, non iis institutis ac verbis quibus caerimoniane postulant dedicasse? dixi a principio nihil me de scientia vestra, nihil de sacris, nihil de apscondito pontificum iure dicturum. quae sunt adhuc a me de iure dedicandi disputata, non sunt quaesita ex occulto aliquo genere litterarum, sed sumpta de medio, ex rebus palam per magistratus actis ad collegiumque delatis[, ex senatus consulto,

---

3 turba P^1 6 religionis *Markland* rei (-i *in ras., addita* p *s. v. a* P^r) P res GMV 7 in eius civis aedibus qui urbem *Mdv. Adv. II 1873 p. 224 (nisi forte praestat* civis *omittere)* in hisce rebus ut in urbem (*sic* P^1 urbe quam P^cGMV) ω in visceribus eius qui urbem *Jeep, progr. Wolfenbüttel 1862 p. 4. possis et alia velut* in civis ⟨optime meriti⟩ aedibus et in ⟨ea⟩ urbe quam, *simodo illud* quam *traditum, non coniectura inventum est. qua de re mihi non constat* 9 ac nequitiae nota, dolore *Jeep, l. l. p. 5* ad perpetuam notam doloris *Koch p. 14* ⟨in t⟩ab⟨ula n⟩equitiam ⟨tuam cum⟩ nota doloris *Schoe. p. 442*; *an* aeternam (*vel* perpetuam) notam doloris*?* 10 sublato Q. Catuli *Bai.* sublatoq. catuli ω 11 incideres *ex* -ris G^c 12 his MV hic PG 14 neque is MV nequis PG neque id GMV nequid P 15 quid *ex* qui P ad me G ạ me V 16 iis ς his ω 17 sed dixi GMV *non male* 19 iure pontificum GMV 20 a *in ras.* P ad G 23 *del. Serruys, Rev. de Philol. XXIV 1900 p. 151*

ex lege]. illa interiora iam vestra sunt, quid dici, quid
praeiri, quid tangi, quid teneri ius fuerit. quae si om- 139
nia e Ti. Coruncani scientia qui peritissimus pontifex
fuisse dicitur, acta esse constarent, aut si M. Horatius
ille Pulvillus qui cum eu⟨m dedicantem templum Iovi⟩s
multi propter invidiam fictis religionibus inpedirent,
restitit et constantissima mente Capitolium dedicavit,
huiusmodi alicui dedicationi praefuisset, tamen in sce-
lere religio non valeret: nunc valeat id quod imperi-
tus adulescens novus sacerdos sororis precibus, ma-
tris minis adductus ignarus invitus sine collegis sine
libris sine auctore sine fictore furtim mente ac lingua
titubante fecisse dicatur? praesertim cum iste inpurus
atque inpius hostis omnium religionum, qui contra fas
et inter viros saepe mulier et inter mulieres vir fuisset,
ageret illam rem ita raptim et turbulente, uti neque
mens neque vox neque lingua consisteret? delatumst 55
ad vos pontifices, et post omnium sermone celebratum, 140
quemadmodum iste praeposteris verbis, ominibus ob-
scenis, identidem se ipse revocando, dubitans timens

---

2 praeiri *Ha.* praere P[1] praecipere (per- M) P[c]GHMV 3 e Ti. Coruncanii *Bai.* et coruncanis P et quorum canii G ex coruncanii ς 4 constarent ω (*cf. Sex. Rosc. 118* ex illis maleficiis quae in illo constant esse. *Clu. 104* quae praeiudicia de eo facta esse constarent): constaret *Lb. quamquam et Rosciana et Cluentiana recentibus codicibus tradita sunt, tamen ipsorum codicum consensu probatur, pluralem etiam in archetypo Cluniacensi fuisse. itaque nolui vigentis linguae vestigia delere, praesertim cum tribus illis locis pro subiecto sit pluralis neutrius generis. sed dubitari posse concedo* horatius P[c] hortatus P[1] ortatus GMV 5 *add. AKl.* eus P[1] eius P[c]H mens GMV eum ς *vulgo; sed quid fecerit necessario indicari videtur* 8 profuisset GMV 9 religio non P religionis GMV nunc *Mue.* ne ω *quod defendit Bai. cl. locis velut Sall. Catil. 11, 7 Liv. 3, 52, 9 Cic. epist. 9, 26, 2, qui ab hoc alieni sunt* 10 nous P[1] 15 viro P[1] 17 delatum est ... celebratum GMV delatatum sunt ... celebrata P *cf. Rhein. Mus. LXVII 1912 p. 372* 19 omnibus ω 20 idemtidem P[1] revocando ω revocans *Mdv. Kl. Schr. p. 373, deleta aequabilitate membrorum*

haesitans omnia aliter ac vos in monumentis habetis, et pronuntiarit et fecerit. quod quidem minime mirum est, in tanto scelere tantaque dementia ne audaciae quidem locum ad timorem comprimendum fuisse. etenim si nemo umquam praedo tam barbarus atque immanis fuit qui cum fana spoliasset, deinde aram aliquam in litore deserto somniis stimulatus aut religione aliqua consecraret, non horreret animo cum divinum numen scelere violatum, placare precibus cogeretur, qua tandem istum perturbatione mentis omnium templorum atque tectorum totiusque urbis praedonem fuisse censetis, cum pro detestatione tot scelerum,
141 unam aram nefarie consecraret? non potuit ullo modo — quamquam et insolentia dominatus extulerat animos et erat incredibili armatus audacia — non in agendo ruere ac saepe peccare, praesertim illo pontifice et magistro qui cogeretur docere ante quam ipse didicisset. magna vis est cum ⟨in⟩ deorum immortalium numine, tum vero in ipsa re publica. di immortales suorum templorum custodem ac praesidem sceleratissime pulsum cum viderent, ex suis templis in eius aedes immigrare nolebant, itaque istius vaecordissimi mentem cura metuque terrebant. res vero publica quamquam erat exterminata mecum, tamen obversabatur ante oculos extinctoris sui et ab istius inflammato atque indomito furore iam tum se meque repetebat. quare quid est mirum si iste instinctus fu-

4 Etnim P[1] 6 spoliassed P[1] 7 desertos omnis P[1] 8 horret P[1]V 11 potiusque G 17 et *del. Bai.* 18 *add.* ς; *vide tamen ne* in *altero membro* ἀπὸ κοινοῦ *positum sit* 22 aedes G[c]M sedes PG[1]V quaecordissimi P 23 cura metuque ς cura meque (-am eque V) PV curamque G cura metusque M 25 observabatur GV 26 indomito *Ha.* inito ω se meque P me seque GMV 27 reputabat P[1] instinctus furore *AKl. (Rhein. Mus. LXVII 1912 p. 389)* metus furore instinctus (ne *in ras.* P) ω mentis furore i. *Mdv. Adv. III 1884 p. 141* metu ⟨exanimatu⟩s *Ha. apud Rue. p. 37 (cl. Mil. 65)*, *similia alii*

rore, scelere praeceps neque institutas caerimonias persequi, neque verbum ullum sollemne potuit effari? 56

Quae cum ita sint, pontifices revocate iam animos 142 vestros ab hac suptili nostra disputatione ad universam rem publicam, quam antea cum viris fortibus multis, in hac vero causa soli vestris cervicibus sustinetis. vobis universi senatus perpetua auctoritas cui vosmet ipsi praestantissime semper in mea causa praefuistis, vobis Italiae magnificentissimus ille motus municipiorumque concursus, vobis campus centuriarumque una vox omnium, quarum vos principes atque auctores fuistis, vobis omnes societates, omnes ordines, omnes qui aut re aut spe denique sunt bona, omne suum erga meam dignitatem studium et iudicium non modo commissum, verum etiam commendatum esse arbitrabuntur. denique ipsi di immortales 143 qui hanc urbem atque hoc imperium tuentur, ut esset omnibus gentibus posteritatique perspicuum, divino me numine esse rei publicae redditum, idcirco mihi videntur fructum ipsum reditus et gratulationis meae ad suorum sacerdotum potestatem iudiciumque revocasse. hic est enim reditus pontifices, haec restitutio in domo, in sedibus, in aris, in focis, in dis penatibus reciperandis. quorum si iste suis sceleratissimis manibus tecta sedesque convellit ducibusque consulibus tamquam urbe capta hanc unam domum quasi acerrimi propugnatoris sibi delendam putavit, iam illi di penates ac familiares mei per vos in meam domum mecum

3 iam *om.* GV 6 soli *Lb.* solis ω 7 universi *edd.* universis ω 8 praestantissime *Pantagathus* -mi ω in mea in mea B 10 centuriariumque P^1 14 omne suum *Gar.* omnes tum ω ergo PV 16 arbitrabantur G^1 arbitrantur *Lb.* 17 tueantur G^1MV 19 esse numine GV redditum ς reductum ω 20 ipsum *om.* P gratulationes P^1 23 recuperandus G^1 24 sceleratissimis suis GMV 25 -que *om.* G 27 delendum GV *in* P *ultima huius vocis syllaba propter fissuram non legitur* iam *Mdv. Adv. II 1873 p. 224* tamen ω 28 mei M me PGV

57 144 erunt restituti. quocirca te Capitoline quem propter beneficia populus Romanus Optimum, propter vim Maximum nominavit, teque Iuno Regina, et te custos urbis Minerva, quae semper adiutrix consiliorum meorum, testis laborum extitisti, precor atque quaeso, vosque qui maxime ⟨me⟩ repetistis atque revocastis, quorum de sedibus haec mihi est proposita contentio, patrii penates familiaresque qui huic urbi et rei publicae praesidetis, vos optestor quorum ego a templis atque delubris pestiferam illam et nefariam flammam depuli, teque Vesta mater cuius castissimas sacerdotes ab hominum amentium furore et scelere defendi, cuiusque ignem illum sempiternum non sum passus aut sanguine civium restingui, aut cum totius urbis in-
145 cendio commisceri, ut si in illo paene fato rei publicae obieci meum caput pro vestris caermoniis atque templis perditissimorum civium furori atque ferro, et si iterum cum ex mea contentione interitus bonorum omnium quaereretur, vos sum testatus, vobis me ac meos commendavi, meque atque meum caput ea condicione devovi, ut si et eo ipso tempore et ante in consulatu meo commodis meis omnibus emolumentis praemiis praetermissis, cura cogitatione vigiliis omnibus nihil nisi de salute meorum civium laborassem, tum mihi re publica aliquando restituta liceret frui. sin autem mea consilia patriae non profuissent, ut perpetuum dolorem avolsus a meis sustinerem, hanc ego devotionem capitis mei, cum ero in meas sedes restitutus, tum denique convictam esse et commissam

1 erunt *edd.* erant ω quicirca P^1 4 orbis GV 6 *add. Naug.* 9 praesidetis GMV praesides P (*unde* praesides ⟨estis⟩ *Ha.*) a P e GM *om.* V 10 flammam P famam GV caedem M 11 depulitque vestra ate cuius P^1 12 amentium *Mo.* amentia ω 13 illum ignem GMV 15 fa∗to G facto M 20 meos P mea GMV 21 et eo *edd.* de eo ω 23 vigelliis P^1 24 de salute nihil nisi civium meorum GMV 25 liceret *ex* aligeret P 28 devolutionem GV aedes M (*cf. 147 fin.*) 29 et *om.* GM

putabo. nam nunc quidem pontifices non solum domo 146 de qua cognostis, sed tota urbe careo in quam videor esse restitutus. urbis enim celeberrimae et maximae partes advorsum illud non monumentum, sed vulnus patriae contuentur. quem cum mihi conspectum morte magis vitandum fugiendumque esse videatis, nolite quaeso eum cuius reditu restitutam rem publicam fore putastis, non solum dignitatis ornamentis, sed etiam 58 urbis patriae usu velle esse privatum. non me bonorum direptio, non tectorum excisio, non depopulatio praediorum, non praeda consulum ex meis fortunis crudelissime capta permovet: caduca semper et mobilia haec esse duxi, non virtutis atque ingeni, sed fortunae et temporum munera, quorum ego non tam facultatem umquam et copiam expetendam putavi quam et in utendo rationem et in carendo patientiam. Etenim ad 147 nostrum usum prope modum iam est definita moderatio rei familiaris, liberis autem nostris satis amplum patrimonium paterni nominis ac memoriae nostrae relinquemus; domo per scelus erepta, per latrocinium occupata, per religionis speciem sceleratius etiam aedificata quam eversa carere sine maxima ignominia rei publicae, meo dedecore ac dolore non possum. Quapropter si dis immortalibus, si senatui, si populo Romano, si cunctae Italiae, si provinciis, si exteris nationibus, si vobismet ipsis qui in mea salute principem semper locum auctoritatemque tenuistis, gra-

---

1 de domo de PG^1M 2 cognoscitis MV 4 adversum GV adversum PM 5 mortem P 7 eum quaeso GV 9 patriae usu *Ha. apud Rue. p. 37* patribus P partibus GHMV 10 exscissio *Lb.* 12 rapta G 13 sed M et PGV fortuna P 15 expetendam *edd.* extendam P^1 extendendam P^c GMV in *om.* P^1, *quo careri potest* 16 patientia P^c 18 autem *ex* hoc G^c 19 atque GV 21 religionis P^cM legionis P^1 religiones GV speciem *Mo.* vim (v *in ras.* P) PH sum GV; *an* simulationem? 26 vobismet GMV vosmet P

tum et iucundum meum reditum intellegitis esse, quaeso obtestorque vos pontifices ut me quem auctoritate studio sententiis restituistis, nunc quoniam senatus ita vult, manibus quoque vestris in sedibus meis collocetis.

---

1 eum P intellegetis G^1 3 sententii P^1 restituistis GMV restituitis (-is *in maiore ras.* P^c) PG^1; *an* restitueritis? M. TVLLI CICERONIS DE DOMO SVA EXPLICIT· INCIPIT· PRO· P· SESTIO P M. TVLLII, CICERONIS PRO SESTIO INCIPIT G

M. TULLI CICERONIS

DE HARUSPICUM RESPONSIS ORATIO

SIGLA

P = codex Parisinus 7794 *saec. IX*

P^c = correcturae eiusdem fere aetatis

P^r = correcturae multo recentiores

G = codex Bruxellensis 5345 *saec. XII*

G^c = corrector codicis

E = codex Erfurtensis (nunc Berolinensis 252) *saec. XII*

E^2 = corrector codicis

H = codex Harleianus 4927 *saec. XII*

ς = codices recentiores aut omnes aut singuli

ω = codices omnes

NOTAE

Bai. = Baiter, Ern. = Ernesti, Gar. = Garatoni, Graev. = Graevius, Ha. = Halm, Ka. = Karsten, Mnem. N. S. VII 1879 p. 399—410, AKl. = A. Klotz, RKl. = R. Klotz, Koch = H. A. Koch, Coniecturae Tullianae, Portae 1868, Lb. = Lambinus, Mdv. = Madvig, Man. = Manutius, Mo. = Mommsen, Mue. = C. F. W. Mueller, Naug. = Naugerius, Or. = Orelli, Pet. = Peterson, Zie. = Zielinski, Das Claugelgesetz in Ciceros Reden (Philol. Suppl. IX 1904).

DE HARUSPICUM RESPONSIS *inscribunt ω (cf. etiam codicis* P *subscriptionem), item Quint. 5, 11, 42* in libro de haruspicum responsis; *laudat* de haruspicum responso *Asc. p. 55, 21 St.* in ea autem quam post aliquot annos habuit de aruspicum responso *eqs.*

1 Hesterno die patres conscripti cum me et vestra
1 dignitas et frequentia equitum Romanorum praesentium quibus senatus dabatur, magnopere commosset, putavi mihi reprimendam esse P. Clodi inpudicam inpudentiam, cum is publicanorum causam stultissimis interrogationibus impediret, P. Tullioni Syro navaret operam, atque ei se cui totus venierat, etiam vobis inspectantibus venditaret. itaque hominem furentem exultantemque continui, simulac periculum iudici intendi; duobus inceptis verbis omnem impetum gla-
2 diatoris ferociamque compressi. ac tamen ignarus ille qui consules essent, exsanguis atque aestuans se ex curia repente proripuit, cum quibusdam fractis iam atque inanibus minis et cum illius Pisoniani temporis Gabinianique terroribus. quem cum egredientem insequi coepissem, cepi equidem fructum maximum et ex consurrectione omnium vestrum et ex comitatu publicanorum. sed vaecors repente sine suo voltu, sine colore, sine voce constitit; deinde respexit et simulatque Cn. Lentulum consulem aspexit, concidit in curiae paene limine, recordatione credo Gabini sui desiderioque Pisonis. cuius ego de ecfrenato et praecipiti furore quid dicam? an potest gravioribus a me verbis volnerari quam est statim in facto ipso a gravissimo viro P. Servilio confectus ac trucidatus? cuius si iam vim et gravitatem illam singularem ac paene divinam adsequi possem, tamen non dubito quin ea tela quae coniecerit inimicus, quam ea quae collega patris emisit, leviora atque hebetiora esse videantur.

2
3 Sed tamen mei facti rationem exponere illis volo,

---

2 praesentium P^{c}G praesentiaeum P^1 (*natum ex* tiae^{um}) *om.* EH 3 cum nosset E 6 tollioni P^1 11 attamen G 13 factis E 14 *an* illis? 16 et *om.* GE 19 simulatque *Bai.* simul ad PE simulac G 20 ·C·N· P 21 limine *add. s. v.* P^1 22 cui *(item v. 25)* E 23 dicebam P^1 an *Pet.* aut GEH *om.* P haud ς 27 quae *om.* E 28 emisit ς amisit ω 29 habetiora P^1 30 illius P^1

qui hesterno die dolore me elatum et iracundia longius prope progressum arbitrabantur, quam sapientis hominis cogitata ratio postulasset. nihil feci iratus, nihil inpotenti animo, nihil non diu consideratum ac multo ante meditatum. ego enim me patres conscripti, inimicum semper esse professus sum duobus qui me, qui rem publicam cum defendere deberent, servare possent, cumque ad consulare officium ipsis insignibus illius imperii ad meam salutem non solum auctoritate, sed etiam precibus vestris vocarentur, primo reliquerunt, deinde prodiderunt, postremo oppugnarunt, praemiisque nefariae pactionis funditus una cum re publica oppressum extinctumque voluerunt, qui quae suo ductu et imperio cruento illo atque funesto supplicia neque a sociorum moenibus prohibere neque hostium urbibus inferre potuerunt, excisionem inflammationem eversionem depopulationem vastitatem, ea sua cum praeda meis omnibus tectis atque agris in-
tulerunt. cum his furiis et facibus, cum his inquam 4
exitiosis prodigiis ac paene huius imperii pestibus bellum mihi inexpiabile dico esse susceptum, neque id tamen ipsum tantum quantum meus ac meorum, sed tantum quantum vester atque omnium bonorum dolor
postulavit. in Clodium vero non est hodie meum maius 4
odium quam illo die fuit cum illum ambustum religiosissimis ignibus cognovi muliebri ornatu ex incesto stupro atque ex domo pontificis maximi emissum. tum inquam, tum vidi ac multo ante prospexi, quanta tempestas excitaretur, quanta inpenderet procella rei publicae. videbam illud scelus tam inportu-

---

1 dolore G dolori PE aelectum E iracundiam E 3 postulassem E 4 *prius* nihil *om.* E 6 duabus E 7 rem p. GE rem P rem meam Hς 11 oppugnaverunt GE 12 pactionis *Naug.* factionis *ω* 17 ea P mea GE 18 eis E 21 id tamen P vel id attamen GE 22 si E 23 vester atque GE est eratque (*ex* quae) P 24 vero *om.* G est *om.* E 26 incesto P incestu GE 27 stupro *s. v. add.* G[c]

num, audaciam tam inmanem adulescentis furentis no-
bilis volnerati non posse arceri otii finibus; erupturum
illud malum aliquando si inpunitum fuisset ad per-
5 niciem civitatis. non multum mihi sane post ad odium
accessit. nihil enim contra me fecit odio mei, sed odio
severitatis, odio dignitatis, odio rei publicae. non me
magis violavit quam senatum, quam equites Romanos,
quam omnes bonos, quam Italiam cunctam; non deni-
que in me sceleratior fuit quam in ipsos deos immor-
tales. etenim illos eo scelere violavit, quo nemo an-
tea: in me fuit eodem animo quo etiam eius familiaris
Catilina si vicisset fuisset. itaque eum numquam a
me esse accusandum putavi, non plus quam stipitem
illum qui quorum hominum esset nesciremus, nisi se
Ligurem ipse esse diceret. quid enim hunc persequar,
pecudem ac beluam, pabulo inimicorum meorum et
glande corruptum? qui si sentit quo se scelere devin-
xerit, non dubito quin sit miserrumus. sin autem id
non videt, periculum est ne se stuporis excusatione
6 defendat. accedit etiam quod exspectatione omnium
fortissimo et clarissimo viro T. Annio devota et con-
stituta ista hostia esse videtur. cui me praeripere de-
sponsam iam et destinatam laudem, cum ipse eius
opera et dignitatem et salutem reciperarim, valde est
4 iniquum. etenim ut P. ille Scipio natus mihi videtur
ad interitum exitiumque Carthaginis, qui illam a mul-
tis imperatoribus opsessam oppugnatam labefactam
paene captam aliquando quasi fatali adventu solus

---

1 nobilis *vix sanum;* mobilis *Drechsler, Zeitschr. f. östr. Gymn. XLIII 1892 p. 299* nebulonis *Busche* 2 otii ω privatis *Koch p. 15* 6 odio dignitatis *om.* P 11 eius ς meus ω 12 fuisset *om.* E a me *om.* E 13 non plus *bis* E 14 corum P^{1} 15 ipse *om.* GE deceret P^{1} diceremus E 17 clande P^{c} sentit *Lb.* sensit PG senserit E 18 minserrumus P autem *in ras.* G enim E 20 accepit G^{1} accepi G^{c} 22 desponsatam iam E 24 reciperarim P recuperarunt G recuperans E 26 exitumque P^{1} 27 labefactam P labefactatam GEH *(cf. § 60 Sest. 101 Manil. 19)*

evertit, sic T. Annius ad illam pestem comprimendam extinguendam funditus delendam natus esse videtur et quasi divino munere donatus rei publicae. solus ille cognovit, quemadmodum armatus civem qui lapidibus, qui ferro alios fugaret, alios domi contineret, qui urbem totam, qui curiam, qui forum, qui templa omnia caede incendiisque terreret, non modo vinci, verum etiam vinciri oporteret. huic ego et tali et ita de me 7
ac de patria merito viro numquam mea voluntate praeripiam eum praesertim reum cuius ille inimicitias non solum suscepit propter salutem meam, verum etiam adpetivit. sed si etiamnunc inlaqueatus iam omnium legum periculis, inretitus odio bonorum omnium, exspectatione supplici iam non diuturna implicatus feretur tamen haesitans et in me impetum impeditus facere conabitur, resistam et aut concedente aut etiam adiuvante Milone eius conatum refutabo, velut hesterno die cum mihi stanti tacens minaretur, voce tantum attigi legum initium et iudicii; consedit ille, conticui. diem dixisset ut iecerat; fecissem ut ei statim tertius a praetore dies diceretur. atque hoc sic moderetur et cogitet, si contentus sit iis sceleribus quae commisit, esse iam consecratum Miloni. siquod in me telum intenderit, statim me esse arrepturum arma iudiciorum atque legum.

Atque paulo ante patres conscripti, contionem ha- 8
buit quae est ad me tota delata. cuius contionis primum universum argumentum sententiamque audite. cum riseritis impudentiam hominis, tum a me de tota

---

4 lapidibus GE iam pedibus P 5 alios fugaret *om.* E 6 totam qui GE totamque P 7 incendisque P^1 vinci ς *Fabricius* vincere ω 8 ergo GE et ita GE ita P 12 illa queat E 17 reputabo P^1 18 aminaretur P^1 19 initium ω metum *Mdv. Adv. III 1884 p. 141; sed recte Mue. confert 1 p. 122, 10* duobus inceptis verbis 20 iecerat *Ern.* fecerat ω 21 a praetore tertius GE 22 et ω ut *Ha.* is P^1 23 esse ⟨se⟩ iam *Bai. siquid mutandum,* sese iam *coniecerim* si quid G me telum P metellum GE 29 tum PG cum E

5 contione audietis. de religionibus sacris et caerimoniis est contionatus patres conscripti Clodius, P. inquam Clodius sacra et religiones neglegi violari pollui questus est! non mirum si hoc vobis ridiculum videtur: etiam sua contio risit hominem, quomodo ipse gloriari solet, ducentis confixum senati consultis, quae sunt omnia contra illum pro religionibus facta, hominemque eum qui pulvinaribus Bonae deae stuprum intulerit, eaque sacra quae viri oculis ne inprudentis quidem aspici fas est, non solum aspectu virili, sed flagitio stuproque violarit, in contione de religionibus
9 neglectis conqueri. Itaque nunc proxima contio eius exspectatur de pudicitia. quid enim interest utrum ab altaribus religiosissimis fugatus de sacris et religionibus conqueratur an ex sororum cubiculo egressus pudorem pudicitiamque defendat? responsum haruspicum hoc recens de fremitu in contione recitavit, in quo cum aliis multis scriptum etiam illud est — id quod audistis — LOCA SACRA ET RELIGIOSA PROFANA HABERI. in ea causa esse dixit domum meam a religio-
10 sissimo sacerdote P. Clodio consecratam. gaudeo mihi de toto hoc ostento quod haut scio an gravissimum multis his annis huic ordini nuntiatum sit, datam non modo iustam, sed etiam necessariam causam esse dicendi. reperietis enim ex hoc toto prodigio atque responso de istius scelere ac furore ac de inpendentibus periculis maximis prope iam voce Iovis optimi maximi
11 praemoneri. sed primum expiabo religionem aedium mearum, si id facere vere ac sine cuiusquam dubitatione potero. sin scripulus tenuissimus residere alicui videbitur, non modo patienti, sed etiam libenti animo portentis deorum immortalium religionique parebo.

1 et sacris caer- *Mo. fort. recte* 6 senati P senatus GE 8 qui *ex* que P 9 nec E 11 violaret E contentione E 15 sororum ς suorum ω suarum sororum *Ha.* 16 aruspicum PG auruspicum E 22 ostendo E 28 praemoneri G promoneri P promoveri E si E 30 scripulus PH scrupulus GE aliquoi *Mdv. Adv. II p. 224* aliquis ω 32 religioneque P^1

Sed quae tandem est in hac urbe tanta domus ab 6
ista suspicione religionis tam vacua atque pura? quamquam vestrae domus patres conscripti, ceterorumque civium multo maxima ex parte sunt liberae religione, tamen una mea domus iudiciis omnibus liberata in hac urbe sola est. te enim appello Lentule et te Philippe. ex hoc haruspicum responso decrevit senatus ut de locis sacris religiosis ad hunc ordinem referretis. potestisne referre de mea domo? quae ut dixi sola in hac urbe omni religione omnibus iudiciis liberata est, quam primum inimicus ipse in illa tempestate ac nocte rei publicae, cum cetera scelera stilo illo impuro Sex. Clodi ore tincto conscripsisset, ne una quidem attigit littera religionis. deinde eandem domum populus Romanus cuius est summa potestas omnium rerum, comitiis centuriatis omnium aetatum ordinumque suffragiis eodem iure esse iussit quo fuisset. postea vos patres conscripti, non quo dubia res esset, sed ut huic furiae, si diutius in hac urbe quam delere cuperet maneret, vox interdiceretur, decrevistis ut de mearum aedium religione ad pontificum collegium referretur. Quae tanta religio est qua non in 12
nostris dubitationibus atque in maximis superstitionibus unius P. Servili aut M. Luculli responso ac verbo

---

2 quamquam P quam GE 6 sola ω tota *Ka. p. 407* et PG id E 7 arispicum P 9 [quae ... liberata est] *Ka. p. 407* 11 qua E ipso E 13 cloeli P^{1} cloelii P^{c}G tinto P^{1} attingit P^{1} 14 regionis P^{1} 16 [comitiis centuriatis] *Ka. p. 407* 19 *post* urbe *spatium vacuum est in* P; *cum* maneret *addiderit* P^{c} *s. v., hoc omisso Ha. post* urbe *inseri voluit* ⟨esset⟩, *Mdv. l. l. p. 225* ⟨quic⟩quam *proposuit* 20 intercluderetur *Lb.*
24 aut *Mdv. Adv. II p. 225* ac ω; *quamquam fortasse copulativa particula retineri potest. nam haud raro ubi nos disiunctive loquimur, Latini illam particulam adhibuerunt, e. g. Rhet. Her. 2, 23 (p. 228, 16 Marx)* deinde quaerendum est quomodo vis illa vitari potuerit ac levari. *Caes. Gall. 3, 15, 1* binae ac ternae. *Sall. Catil. 5, 4* cuius rei lubet simulator ac dissimulator. *Nep. Att. 18, 6* quaternis quinisque versibus. *Varr. rust. 1, 37, 4* omnis fere fructus quinto denique gradu pervenit ad per-

liberemur? de sacris publicis, de ludis maximis, de deorum penatium Vestaeque matris caerimoniis, de illo ipso sacrificio quod fit pro salute populi Romani, quod post Romam conditam huius unius casti tutoris religionum scelere violatum est, quod tres pontifices statuissent, id semper populo Romano, semper senatui, semper ipsis dis immortalibus satis sanctum, satis augustum, satis religiosum esse visum est. at vero meam domum P. Lentulus consul et pontifex P. Servilius M. Lucullus Q. Metellus M'. Glabrio M. Messalla L. Lentulus flamen Martialis P. Galba Q. Metellus Scipio C. Fannius M. Lepidus L. Claudius rex sacrorum M. Scaurus M. Crassus C. Curio Sex. Caesar flamen Quirinalis Q. Cornelius P. Albinovanus Q. Terentius pontifices minores causa cognita, duobus locis dicta, maxima frequentia amplissimorum ac sapientissimorum civium adstante omni religione una mente
7 omnes liberaverunt. nego umquam post sacra consti-
13 tuta quorum eadem est antiquitas quae ipsius urbis, ulla de re, ne de capite quidem virginum Vestalium, tam frequens collegium iudicasse. quamquam ad facinoris disquisitionem interest adesse quam plurimos — ita est enim interpretatio illa pontificum, ut eidem potestatem habeant iudicum —, religionis explanatio vel ab uno pontifice perito recte fieri potest — quod idem in iudicio capitis durum atque iniquum est — tamen

---

fectum ac videt in villa dolium ac modium. *Prop. 1, 8, 25* licet Atraciis considat in oris, et licet Hylleis, illa futura mea est. *Plin. paneg. 44, 8* prout bene ac secus cessit *(quo de loco erravit Bentleius ad Hor. sat. 2, 1, 31)*

1 laudis P^1 6 id semper ς idem per P idem GE semper senatui *om.* E 9 consul *om.* GE consul et *in ras.* P^c 10 M' *edd.* M. P *om.* GE M. *in ras.* P messala P^cGE 11 P. *om.* GE C. GE *om.* P 14 P. albinomanus q. P palbino vanusque E tenerentius P 19 *ad hunc locum videtur spectare Victor RL 403, 1* 23 ita ... iudicum *del. Ka. p. 407* eidem P^1 idem P^c fidem GE potentem E 25 quod ... iniquum est *del. Ka. p. 407* 26 in iudicio *om.* GE durum ς duorum ω esset *Ha.*

sic reperietis frequentiores pontifices de mea domo
quam umquam de caerimoniis virginum iudicasse. po-
stero die frequentissimus senatus te consule designato
Lentule sententiae principe, P. Lentulo et Q. Metello
consulibus referentibus statuit, cum omnes pontifices
qui erant huius ordinis adessent, cumque alii qui ho-
noribus populi Romani antecedebant, multa de collegii
iudicio verba fecissent, omnesque idem scribendo ades-
sent, domum meam iudicio pontificum religione libe-
ratam videri. de hoc igitur loco sacro potissimum vi- 14
dentur haruspices dicere, qui locus solus ex privatis
locis omnibus hoc praecipue iuris habet ut ab ipsis
qui sacris praesunt sacer non esse iudicatus sit? verum
referte quod ex senatus consulto facere debetis. aut
vobis cognitio dabitur, qui primi de hac domo senten-
tiam dixistis et eam religione omni liberastis, aut sena-
tus ipse iudicabit, qui uno illo solo antistite sacrorum
dissentiente frequentissimus antea iudicavit, aut — id
quod certe fiet — ad pontifices reicietur, quorum auc-
toritati fidei prudentiae maiores nostri sacra religio-
nesque et privatas et publicas commendarunt. quid
ergo ii possunt aliud iudicare ac iudicaverunt? mul-
tae sunt domus in hac urbe patres conscripti, atque
haud scio an paene cunctae iure optimo, sed tamen
iure privato, iure hereditario, iure auctoritatis, iure
mancipi, iure nexi. nego esse ullam domum aliam pri-
vato eodem quo quae optima lege, publico vero omni
praecipuo et humano et divino iure munitam. quae 15
primum aedificatur ex auctoritate senatus pecunia
publica, deinde contra vim nefariam huius gladia-
toris tot senati consultis munita atque saepta est. pri- 8

---

3 senatus *om.* E 5 pontufices P 9 *cf. Victor RL 403, 3* cum domum suam dicit *(Cicero)* a religione pontificum sententia liberatam 10 sacro *om.* E 13 vere E 15 cognito E 16 religione∗ P 24 haut GE 25 iure hereditario ... auctoritatis *om.* E [iure hereditario ... nexi] *Ka. p. 408* 27 quo quae P^{c} quoque P^{1}GE 29 senati PE^{1} senatus GE^{2}

mum negotium isdem magistratibus est datum anno superiore, ut curarent ut sine vi aedificare mihi liceret, quibus in maximis periculis universa res publica commendari solet. deinde cum ille saxis et ignibus et ferro vastitatem meis sedibus intulisset, decrevit senatus eos qui id fecissent lege de vi quae est in eos qui universam rem publicam oppugnassent, teneri. vobis vero referentibus o post hominum memoriam fortissimi atque optumi consules! decrevit idem senatus frequentissimus, qui meam domum violasset, contra rem publi-
16 cam esse facturum. nego ullo de opere publico, de monumento, de templo tot senatus exstare consulta, quot de mea domo, quam senatus unam post hanc urbem constitutam ex aerario aedificandam, a pontificibus liberandam, a magistratibus defendendam, a iudicibus moeniendam putarit. P. Valerio pro maximis in rem publicam beneficiis data domus est in Velia publice, at mihi in Palatio restituta; illi locus, at mihi etiam parietes atque tectum; illi quam ipse privato iure tueretur, mihi quam publice magistratus omnes defenderent. quae quidem ego si aut per me aut ab aliis haberem, non praedicarem apud vos, ne nimis gloriari viderer. sed cum sint mihi data a vobis, cum ea adtemptentur eius lingua cuius ante manu eversa vos mihi et liberis meis manibus vestris reddidistis, non ego de meis, sed de vestris factis loquor, nec vereor ne haec mea vestrorum beneficiorum praedi-
17 catio non grata potius quam adrogans videatur. quam-

---

5 sedibus PE^1 aedibus GE^2 6 qui id *ex* quid G^c 8 ferentibus P^1 10 et contra E 12 tot *om.* GE 13 quod P^1 16 muniendam *Faber* poeni∗endam (o *in ras.*) P poeniendum G^1 puniendam G^cE putarit *Ha.* putaret *ω* 17 in Velia publice *Palmerius* in ulla publica P^1 in villa publica P^cGE; *cf. Asc. p. 19, 2 St.* 18 ad P^1 aut E aut mihi E 20 ⟨at⟩ mihi *Gar.* 21 per se E 22 minus E 23 cum P quae GE 24 ea *ω* iam *coni. Mue.* eius P et eius GE 26 non ego PG nego E 28 ⟨esse⟩ videatur *Zie. p. 206* *post* videatur *sequuntur in ω* sed quoniam *(p. 131, 18)* ... commotum *(p. 131, 21)*. ac

quam si me tantis laboribus pro communi salute perfunctum, ecferret aliquando ad gloriam in refutandis maledictis hominum improborum animi quidam dolor quis non ignosceret? vidi enim hesterno die quendam murmurantem quem aiebant negare ferre me posse, quia cum ab hoc eodem impurissimo parricida rogarer cuius essem civitatis, respondi me probantibus et vobis et equitibus Romanis eius esse quae carere me non potuisset. ille ut opinor ingemuit. quid igitur responderem? — quaero ex eo ipso, qui ferre me non potest — me civem esse Romanum? litterate respondissem. an tacuissem? desertum negotium. potest quisquam vir in rebus magnis cum invidia versatus satis graviter inimici contumeliis sine sua laude respondere? at ipse non modo respondet quidquid potest cum est lacessitus, sed etiam gaudet se ab amicis quid respondeat admoneri.

Sed quoniam mea causa expedita est, videamus 9
quid haruspices dicant. ego enim fateor me et ma- 18
gnitudine ostenti, et gravitate responsi, et una atque constanti haruspicum ⟨voce⟩ vehementer esse commotum. neque is sum qui sicui forte videor plus quam ceteri, qui aeque atque ego sunt occupati, versari in studio litterarum, his delecter aut utar omnino litte-

videtur archetypi librarius unam paginam transiluisse (versuum puta bis septenorum denorum vel senum denorum, quoniam undevicenas vel vicenas litteras singulis versibus scriptas fuisse probabile est)

2 ecferret P et ferret G^1E efferret G^c refutandis *edd.* reputandis ω (*cf. 7 p. 125, 16*) 4 vidi *ex* vide P 5 murmurantem PG mihi minantem E 5 ferre ω ferri *Ha.* (*sed cf. v. 10*) 6 patricida E 8 esse *om.* E 9 me *om.* E qui P^1 10 quaere G 12 an tacuissem P aut acuissem G aut tacuissem E 13 rebus (s *in ras.*) P magni P^1 14 contumeliis *Mdv. Adv. II p. 225* contumeliam ω (*quo servato* in inimici contumeliam Hς *Bai. contra Ciceronis usum*) 15 ad P^1 quidquid P^1 quicquid P^cGE 18 sed ... commotum *hic om.* ω (*cf. ad 130, 28*) 19 nun quid P 21 *add.* Hς 24 delecter P^1 delectari P^cGE aut E haud (*sed* h *sscr. et* aud *in ras.* P^c) P (-d *ex* -t G^c) G 25 ∗utar P

ris quae nostros animos deterrent atque avocant a religione. ego vero primum habeo auctores ac magistros religionum colendarum maiores nostros, quorum mihi tanta fuisse sapientia videtur ut satis superque prudentes sint qui illorum prudentiam non dicam assequi, sed quanta fuerit perspicere possint, qui statas sollemnisque caerimonias pontificatu, rerum bene gerundarum auctoritates augurio, fatorum veteres praedictiones Apollinis vatum libris, portentorum expiationes Etruscorum disciplina contineri putaverunt. quae quidem tanta est ut nostra memoria primum Italici belli funesta illa principia, post Sullani Cinnanique temporis extremum paene discrimen, tum hanc recentem urbis inflammandae delendique imperii coniurationem non obscure nobis paulo ante praedixerint.
19 deinde siquid habui otii, etiam cognovi multa homines doctos sapientisque et dixisse et scripta ⟨de⟩ deorum inmortalium numine reliquisse. quae quamquam divinitus perscripta video, tamen eiusmodi sunt ut ea maiores nostri docuisse illos, non ab illis didicisse videantur. etenim quis est tam vaecors qui aut cum suspexit in caelum, deos non sentiat, et ea quae tanta mente fiunt ut vix quisquam arte ulla ordinem

---

1 animos P amicos GE 2 magistros P magistratus GE 6 possent P^{1} *cf. Val. Max. 1, 1, 1* maiores statas sollemnesque caerimonias pontificum scientia, bene gerendarum rerum auctoritates augurum observatione, Apollinis praedictiones vatum libris, portentorum depulsi⟨one⟩s Etrusca disciplina explicari voluerunt statas G *Val. Max.* stata P^{1} statuta P^{c} statis E statutas Hς 7 pontificatum *ex* -cu- E^{1} gerundarum P gerendarum G gerendum E 8 praedictiones ς praedicationes *ω* praedicatione *Valerii codd.* LA^{1} (-dict- A^{c}) 9 apollonis P^{1} [Apollinis] *Ka. p. 408 tamquam illatum e Val. Max.* expiationes *Sigonius* explationes P^{1} explanationes P^{c}GE 12 cinnianique P 14 inflammanti E 16 habui otii *Or.* habui tolli P habuit tolli GE 17 doctos sapientisque P^{1} doctissimos sapientisque P^{c}GH *(quod frustra commendat Baehrens, Glotta V 1913 p. 98)* doctissimos sapientissimosque E *add.* ς 19 praescripta G 22 caelo P^{1} suspexerit ς esse consenciat E 23 tanta *om.* GE

rerum ac necessitudinem persequi possit, casu fieri putet, aut cum deos esse intellexerit, non intellegat eorum numine hoc tantum imperium esse natum et auctum et retentum? quam volumus licet patres conscripti ipsi nos amemus, tamen nec numero Hispanos nec robore Gallos nec calliditate Poenos nec artibus Graecos nec denique hoc ipso huius gentis ac terrae domestico nativoque sensu Italos ipsos ac Latinos, sed pietate ac religione atque hac una sapientia quod deorum numine omnia regi gubernarique perspeximus, omnis gentis nationesque superavimus.

Quare ne plura de re minime loquar dubia, adhibete 10 20
animos et mentes vestras, non solum auris, ad haruspicum vocem admovete: QUOD IN AGRO LATINIENSI AUDITUS EST STREPITUS CUM FREMITU. mitto haruspices, mitto illam veterem ab ipsis dis immortalibus ut hominum fama est Etruriae traditam disciplinam: nos nonne haruspices esse possumus? exauditus in agro propinquo et suburbano est strepitus quidam reconditus et horribilis fremitus armorum. quis est ex gigantibus illis quos poëtae ferunt bellum dis immortalibus intulisse, tam impius qui hoc tam novo tantoque motu non magnum aliquid deos populo Romano praemonstrare et praecinere fateatur? de ea re scriptum est: POSTILIONES ESSE IOVI SATURNO NEPTUNO TELLURI DIS CAELESTIBUS. audio quibus 21
dis violatis expiatio debeatur, sed hominum quae ob delicta quaero. LUDOS MINUS DILIGENTER FAC-

---

3 eorum *om.* GE 8 sed *in ras. quattuor fere litterarum* P^c, *unde* verum *scriptum fuisse coniecit Bai.* 12 mini P^1 adhibet ea animos E 13 mentes P omnes GE harispicum P^1 14 admove E latiniensi ς lati*ensi P latiensi GE latinensi Hς *(cf. § 62)* 16 aruspices P 18 haruspiciis P^1 -ceis P^c 20 reconditus PG recolitur E quis est ⟨nisi est⟩ ex *Lehmann, Herm. XV 1880 p. 568* quis est ⟨vel⟩ ex *Pet. utrumque inutile* 25 postiliones *Or.* postulationes ω; *cf. Varr. ling. 5, 148* responsum deum Manium postilionem postulare id civem fortissimum eo demitti. *Arnob. 4, 31 (CSEL IV p. 166, 21)*

TOS POLLUTOSQUE. quos ludos? te appello Lentule — tui sacerdoti sunt tensae curricula praecentio ludi libationes epulaeque ludorum — vosque pontifices ad quos epulones Iovis Optimi Maximi siquid est praetermissum aut commissum adferunt, quorum de sententia illa eadem renovata atque instaurata celebrantur: qui sunt ludi minus diligenter facti, quando aut quo scelere polluti? respondebis et pro te et pro collegis tuis, etiam pro pontificum collegio, nihil cuiusquam aut neglegentia contemptum aut scelere esse pollutum, omnia sollemnia ac iusta ludorum omnibus rebus observatis summa cum caerimonia esse servata.

11 22 Quos igitur haruspices ludos minus diligenter factos pollutosque esse dicunt? eos quorum ipsi di immortales atque illa mater Idaea te, te Cn. Lentule cuius abavi manibus esset accepta, spectatorem esse voluit. quodni tu Megalesia illo die spectare voluisses, haut scio an vivere nobis atque his de rebus iam queri ⟨non⟩ liceret. vis enim innumerabilis incitata ex omnibus vicis collecta servorum ab hoc aedili religioso repente ⟨e⟩ fornicibus ostiisque omnibus in scaenam signo dato inmissa inrupit. tua tum, tua Cn. Lentule eadem virtus fuit quae in privato quondam tuo proavo; te nomen imperium vocem adspectum impetum tuum stans senatus equitesque Romani et omnes boni sequebantur, cum ille servorum eludentium multitudini senatum populumque Romanum vinctum ipso consessu et constrictum spectaculis atque impeditum

---

2 sacerdotis E 5 asserunt E 7 quando ς quanto ω 12 rebus *om.* E 15 -que *om.* E 16 Idaea *Faernus* daea P dea GE 17 abavi *Fabricius* abavia (-i- *in ras.* P) ω 18 aut P[1] 19 queri GE quaere P 20 *add. Mue. Philol. XIX 1862 p. 327* incitata *suspectum Ernestio* 21 aedile *Wolf (cl. Plinio apud Char. GL I 120, 17) propter 24 p. 136, 16* 22 *add. Bai.* 25 adspectum P[1] aspectum P[c]BE 27 eludentium *RKl.* et ludentium ω 29 consensu P[1] in spectaculis GE

turba et angustiis tradidisset. an si ludius constitit 23
aut tibicen repente conticuit, aut puer ille patrimus
et matrimus si tensam non tenuit, si lorum omisit,
aut si aedilis verbo aut simpuio aberravit, ludi sunt
non rite facti, eaque errata expiantur, et mentes deo-
rum immortalium ludorum instauratione placantur;
si ludi ab laetitia ad metum traducti, si non inter-
missi, sed perempti atque sublati sunt, si civitati
universae scelere eius qui ludos ad luctum conferre
voluit, exstiterunt dies illi pro festis paene funesti,
dubitabimus quos ille fremitus nuntiet ludos esse pol-
lutos? ac si volumus ea quae de quoque deo nobis 24
tradita sunt recordari, hanc Matrem magnam cuius
ludi violati polluti paene ad caedem et ad funus civi-
tatis conversi sunt, hanc inquam accepimus agros et
nemora cum quodam strepitu fremituque peragrare.
haec igitur vobis, haec populo Romano et scelerum 12
indicia ostendit et periculorum signa patefecit. nam

---

1 *cf. Arnob. l. l. (cf. p. 133, 25)* si in caerimoniis vestris rebusque divinis postilionibus locus est, et piaculi dicitur contracta esse commissio, si per imprudentiae lapsum aut in verbo quispiam aut simpuvio deerrarit, aut si rursus in sollemnibus ludis curriculisque divinis commissum omnes statim in religiones clamatis sacras, si ludius (ly- *cod.*) constitit aut tibicen repente conticuit aut si patrimus ⟨et matrimus⟩ ille qui vocitatur puer omiserit *(an* omisit?*)* per ignorantiam lorum aut terram (*debebat* tensam) tenere non potuit, audetis abnuere in delictis tam gravibus violari semper a vobis deos *eqs.* ludius P^1 *Arnob.* ludus P^cGE 3 tensam non tenuit *Augustinus* terram non tenuit aut ($\overset{u}{a}$t E a G) tensam *ω*; *ac* terram *in suo exemplari iam videtur invenisse Arnobius* sylorum amisit E 4 simpuio P^1 simbulo P^c simpulo GE simpuvio *Arnob. cf. A. Brinkmann, Arch. XV 1908 p. 139 sq.* 5 errata P rata GE 6 instauratio^{ne} non E^1 -tionem G 7 ab solentia E 8 sed perempti *om.* GE 10 profesti GE 11 dubitavimus PE dubitamus G 18 *Asc. p. 55, 21 St.* in ea autem quam post aliquot annos habuit de aruspicum responso, non passum esse Scipionem, sed auctorem fuisse dandi eum locum senatoribus videtur significare. verba eius haec sunt: nam ... P. Africanus II cos.

quid ego de illis ludis loquar quos in Palatio nostri maiores ante templum in ipso Matris magnae conspectu [Megalesibus] fieri celebrarique voluerunt, qui sunt more institutisque maxime casti sollemnes religiosi, quibus ludis primum ante populi consessum senatui locum P. Africanus iterum consul ille maior dedit, ut eos ludos haec lues impura polluerit? quo siqui liber aut spectandi aut etiam religionis causa accesserat, manus adferebantur, quo matrona nulla adit propter vim consessumque servorum. ita ludos eos quorum religio tanta est ut ex ultimis terris arcessita in hac urbe consederit, qui uni ludi ne verbo quidem appellantur Latino, ut vocabulo ipso et adpetita religio externa et Matris magnae nomine suscepta declaretur — hos ludos servi fecerunt, servi spectaverunt, tota denique hoc aedile servorum Megalesia fuerunt.

25 pro di immortales! qui magis nobiscum loqui possetis, si essetis vorsareminique nobiscum? ludos esse pollutos significastis ac plane dicitis. quid magis inquinatum deformatum perversum conturbatum dici potest, quam omne servitium permissu magistratus liberatum in alteram scaenam inmissum, alteri praepositum, ut alter consessus potestati servorum obiceretur, alter servorum totus esset? si examen apium ludis in caveam venisset, haruspices acciendos ex Etruria putaremus: videmus universi repente examina tanta servorum immissa in populum Romanum saep-

---

2 in ipso *et* conspectu *om. Asc.* 3 Megalesibus P^1 Megalensibus P^cGE *om. Asc., del. Muretus* qui sunt ... religiosi *om. Asc.* 4 more PE meae G institutique P^1 5 quibus primum ludis *Asc.* consessum P^cE concessum P^1 confessum G 6 P. GE *Asc. om.* P 7 polluerit *Faernus* pollueret *ω* 12 unius E 13 ipsos E 14 nomen esuscepta E 16 servorum *om.* E 17 pro dii G peridi P per deos E 21 liberatum G liberatus P^1E libertum P^c libera vi *Mdv. Adv. II 1873 p. 225* libero aditu *id. Adv. III 1884 p. 141 adn. 2* 23 consensus E obicieretur P 24 exomnia pium E 25 caveam *AKl.* sçaenam P^cGE caenam caveam P^1 scaenam caveam⟨ve⟩ *Mo.*

tum atque inclusum et non commovemur? atque in
apium fortasse examine nos ex Etruscorum scriptis
haruspices ut a servitio caveremus monerent. quod 26
igitur ex aliquo diiuncto diversoque monstro significa-
tum caveremus, id cum ipsum sibi monstrum est, et
cum in eo ipso periculum est ex quo periculum por-
tenditur, non pertimescemus? istius modi Megalesia
fecit pater tuus, istius modi patruus? is mihi etiam
generis sui mentionem facit, cum Athenionis aut Spar-
taci exemplo ludos facere maluerit quam C. aut Appi
Claudiorum? illi cum ludos facerent, servos de cavea
exire iubebant: tu in alteram servos immisisti, ex al-
tera liberos eiecisti. itaque qui antea voce praeconis
a liberis semovebantur, tuis ludis non voce, sed manu
liberos a se segregabant. nec hoc quidem tibi in men- 13
tem veniebat Sibullino sacerdoti, haec sacra maiores
nostros ex vestris libris expetisse? si illi sunt vestri
quos tu inpia mente conquiris, violatis oculis legis,
contaminatis manibus adtrectas. hac igitur vate sua- 27
dente quondam defessa Italia Punico bello atque ⟨ab⟩
Hannibale vexata sacra ista nostri maiores adscita ex
Phrygia Romae conlocarunt. quae vir is accepit qui
est optimus populi Romani iudicatus, P. Scipio, fe-
mina autem quae matronarum castissima putabatur,
Quinta Claudia, cuius priscam illam severitatem [sacri-
ficii] mirifice tua soror existimatur imitata. nihil te
igitur neque maiores tui coniuncti cum his religioni-
bus neque sacerdotium ipsum quo est haec tota religio
constituta, neque curulis aedilitas quae maxime hanc

---

2 appium P nos *edd.* nosset P^1 nos et P^c nossent GE 3 ut PG et E 4 diiuncto P disiuncto GE 6 pertenditur GE 7 istius ... pater tuus *om.* G 8 istius modi patruus is *s. v. add.* P^c (P^1 *unum versum archetypi transiluisse videtur*) 9 mentionem generis sui GE spartagi GE 16 sibullino PE sibyllino G 17 liberis P^1G 20 *add. edd.* 22 phyrgia GE collocaverunt GE 23 femina autem quae P feminasque G femina haecque E 25 *del. Ern.* 26 mirifice ς mirifica ω Ni hoc te E

tueri religionem solet permovit, quominus castissimos ludos omni flagitio pollueres, dedecore maculares, sce-
28 lere obligares? Sed quid ego id admiror? qui accepta pecunia Pessinuntem ipsum sedem domiciliumque Matris deorum vastaris, et Brogitaro Gallograeco impuro homini ac nefario cuius legati te tribuno dividere in aede Castoris tuis operis nummos solebant, totum illum locum fanumque vendideris, sacerdotem ab ipsis aris pulvinaribusque detraxeris, omnia illa quae vetustas, quae Persae, quae Suri, quae omnes qui Europam Asiamque tenuerunt, semper summa religione coluerunt perverteris; quae denique nostri maiores tam sancta duxerunt, ut cum refertam urbem atque Italiam fanorum haberemus, tamen nostri imperatores maximis et periculosissimis bellis huic deae vota facerent, eaque in ipso Pessinunte ad illam ipsam principem aram et in illo loco fanoque persolverent.
29 quod cum Deiotarus religione sua castissime tueretur, quem unum habemus in orbe terrarum fidelissimum huic imperio atque amantissimum nostri nominis, Brogitaro ut ante dixi addictum pecunia tradidisti. atque hunc tamen Deiotarum saepe a senatu regali nomine dignum existimatum, clarissimorum imperatorum testimoniis ornatum tu etiam regem appellari cum Brogitaro iubes. sed alter est rex iudicio senatus per nos, pecunia Brogitarus per te appellatus **** alterum putabo regem, si habuerit unde tibi solvat quod ei per syngrapham credidisti. nam cum multa regia sunt

---

1 permovevit P^1 2 dedecore G decore P dedecorares E 5 ed P^1 6 legati te P^c legate P^1GE 8 sacerdotem (-em *in ras.*) P 10 suri P syri G securi E qui asiam europamque G quae asia europaque E 14 *cf. Val. Max. 1, 1, 1* item Matri deum saepe numero imperatores nostri conpotes victoriarum suscepta vota Pessinuntem profecti solverunt 17 persolverent GE persolverint P 25 per nos *om.* GE 26 *lac. statuit Bai. qua spreta* appellatus alter. eum (*deleta voce* Brogitarus) *Jeep, progr. 1863 p. 5; quod haud scio an debeat esse* hunc *eqs.* [pecunia ... per te] *Schue.* 27 ei (-i *in ras.*) P

in Deiotaro, tum illa maxime quod tibi nummum nullum dedit, quod eam partem legis tuae quae congruebat cum iudicio senatus, ut ipse rex esset, non repudiavit, quod Pessinuntem per scelus a te violatum et sacerdote sacrisque spoliatum recuperavit, ut in pristina religione servaret, quod caerimonias ab omni vetustate acceptas a Brogitaro pollui non sinit, mavoltque generum suum munere tuo quam illud fanum antiquitate religionis carere. Sed ut ad haec haruspicum responsa redeam, ex quibus est primum de ludis, quis est qui id non totum in istius ludos praedictum et responsum esse fateatur?

Sequitur de locis sacris religiosis. o impudentiam 14 30
miram! de mea domo dicere audes? committe vel
consulibus vel senatui vel collegio pontificum tuam.
ac mea quidem his tribus omnibus iudiciis ut dixi antea
liberatast; at in iis aedibus quas tu Quinto Seio equite
Romano viro optimo per te apertissime interfecto tenes,
sacellum dico fuisse [aras]. tabulis hoc censoriis, memoria multorum firmabo ac docebo. agatur modo haec
res — quod ex eo senatus consulto quod nuper est
factum, referri ad vos necesse est —, habeo quae de
locis religiosis velim dicere. cum de domo tua dixero, 31
in qua tamen ita est inaedificatum sacellum ut alius
fecerit, tibi tantum modo sit demoliendum, tum videbo
num mihi necesse sit de aliis etiam aliquid dicere.
putant enim ad me nonnulli pertinere magmentarium
Telluris aperire. nuper id patuisse dicunt, et ego re-

---

1 illa P ille GE regis tuae G regis tui E 6 pristinas religiones E 11 istius (st *in ras.*) P 13 religiosis o P religiossimo GE 15 tuam P tum GE 16 iudicis P^1 17 liberata est at in iis ς liberast ⁞ ***atinis (-ast *et* a- *add.* P^c) P libertastinis G libertatinis E quento P^1 18 per te P aperte GE 19 aras (*supra* -as *add.* st P^c) *del. Zie. p. 206* hoc PG huius E censoriis *Bai.* censoris P^1GE censores P^c memoriam P^1G 21 nuper est *edd.* nupers P^1 nuperst P^c nuper sit GE *fort. recte* 22 vos ς nos ω 27 nonnulli P^c nulli P^1 non nulla GE magmentarium *Mo.* acmentarium ω

cordor. nunc sanctissimam partem ac sedem maximae religionis privato dicunt vestibulo contineri. multa me movent, quod aedes Telluris est curationis meae, quod is qui illud magmentarium sustulit, mea domo pontificum iudicio liberata secundum fratrem suum iudicatum esse dicebat; movet me etiam in hac caritate annonae, sterilitate agrorum, inopia frugum religio Telluris, et eo magis quod eodem ostento Telluri postilio
32 deberi dicitur. vetera fortasse loquimur. quanquam hoc si minus civili iure perscriptum est, lege tamen naturae communi iure gentium sanctum est, ut nihil mor-
15 tales a dis immortalibus usu capere possint. verum tamen antiqua neglegimus: etiamne ea neglegemus quae fiunt cum maxime quae videmus? L. Pisonem quis nescit his temporibus ipsis maximum et sanctissimum Dianae sacellum in Caeliculo sustulisse? adsunt vicini eius loci; multi sunt etiam in hoc ordine qui sacrificia gentilicia illo ipso in sacello stato loco anniversaria factitarint. et quaerimus di immortales quae loca desiderent, quid significent, de quo loquantur? a Sexto Serrano sanctissima sacella suffossa inaedificata oppressa, summa denique turpitudine foedata esse
33 nescimus? tu meam domum religiosam facere potuisti? qua mente? quam amiseras. qua manu? qua disturbaras. qua voce? qua incendi iusseras. qua lege? quam ne in illa quidem impunitate tua scripseras.

---

3 movebant GE est P sese G ese E 4 acmentarium PG actamentarium E 4 mea domo ... liberata *Mo.* meam domum ... liberata ω (*etiam* GE) pontificum iudicio Hς pontificum P pontificum cum GE 6 etiam et E 8 postilio P postillo G post illo E 11 est *om.* E ut *s. v. add.* P 13 neglegimus Hς neglegemus ω neglegamus *(ut coni. Mue.)* ς neglegemus P^c GE neglegamus P^1 14 ⟨nunc⟩ cum *coni. Bai.* maxima GE 15 amaximum P^1 16 Caeliolo *Grae. propter Varr. ling. 5, 46; cf. Mart. 12, 18, 3* maior Caelius et minor 18 stato P^1G statuto P^c E anniversaria *Naug.* anniversari P^1G -rii P^c E 19 quaerimus P quae primus GE 24 qua mente P^1 et qua mente P^c GE miseras P^1 quam manu P^1 26 in *om.* P^1E

quo pulvinari? quod stupraras. quo simulacro? quod ereptum ex meretricis sepulchro ⟨in⟩ imperatoris monimento conlocaras. quid habet mea domus religiosi, nisi quod impuri et sacrilegi parietem tangit? itaque nequis meorum inprudens introspicere tuam domum possit ac te sacra illa tua facientem videre, tollam altius tectum, non ut ego te despiciam, sed tu ne aspicias urbem eam quam delere voluisti.

Sed iam haruspicum reliqua responsa videamus. 16
ORATORES CONTRA IUS FASQUE INTERFECTOS. 34
quid est hoc? de Alexandrinis esse video sermonem: quem ego non refuto. sic enim sentio, ius legatorum cum hominum praesidio munitum sit, tum etiam divino iure esse vallatum. sed quaero ab illo qui omnis indices tribunus e carcere in forum effudit, cuius arbitrio sicae nunc omnes atque omnia venena tractantur, qui cum Hermarcho Chio syngraphas fecit, ecquid sciat unum acerrimum adversarium Hermarchi Theodosium legatum ad senatum a civitate libera missum sica percussum, quod non minus quam de Alexandrinis indignum dis immortalibus esse visum certo scio. nec confero nunc in te unum omnia. spes 35
maior esset salutis, si praeter te nemo esset impurus; plures sunt; hoc et tu tibi confidis magis et nos prope iure diffidimus. quis Platorem ex Orestide — quae pars Macedoniae libera est — hominem in illis locis clarum ac nobilem legatum Thessalonicam ad nostrum ut se ipse appellavit 'imperatorem' venisse nescit? quem ille propter pecuniam quam ab eo extorquere non poterat, in vincla coniecit, et medicum intromisit suum, qui legato socio amico libero foedissime et

2 meretrices P[1] *add.* ς 11 sermonem *om.* E 14 vallatum ς velatum (*etiam* G) ω *(error natus videtur ex* VAEL- *pro* VALL- *scripto)* illo P illis GE 15 iudices GE audaces *Lb.* 17 hermarthochio (-yo E) GE haecquid GE 18 teodosium P 22 non confero G nec̄efero E 25 platonem GE quo E 28 ut *ex* et P

crudelissime venas incideret. secures suas cruentari scelere noluit: nomen quidem populi Romani tanto scelere contaminavit, ut id nulla re possit nisi ipsius supplicio expiari. quales hunc carnifices putamus habere qui etiam medicis suis non ad salutem, sed ad necem utatur?

17 Sed recitemus quid sequatur. FIDEM IUSQUE IU-
36 RANDUM NECLECTUM. hoc quid sit, per se ipsum non facile interpretor, sed ex eo quod sequitur, suspicor de tuorum iudicum manifesto periurio dici, quibus olim erepti essent nummi, nisi a senatu praesidium postulassent. quare autem de iis dici suspicer, haec causa est quod sic statuo, et illud in hac civitate esse maxime inlustre atque insigne periurium, et te ipsum tamen in crimen ab iis quibuscum coniurasti non vocari.

37 Et video in haruspicum responsum haec esse subiuncta: SACRIFICIA VETUSTA OCCULTAQUE MINUS DILIGENTER FACTA POLLUTAQUE. haruspices haec loquuntur an patrii penatesque di? multi enim sunt credo in quos huius malefici suspicio cadat. quis praeter hunc unum? obscure dicitur quae sacra polluta sint? quid planius, quid religiosius, quid gravius dici potest? VETUSTA OCCULTAQUE. nego ulla verba Lentulum gravem oratorem ac disertum saepius, cum te accusaret, usurpasse quam haec quae nunc ex Etruscis libris in te conversa atque interpretata dicuntur. etenim quod sacrificium tam vetustum est quam hoc quod a regi-

---

2 populi *om.* GE 12 autem P h. *(sic)* G haec E 15 in crimen *AKl.* in periurium et te ipsum inprime ω (periurium ... in- *male iterato uno versu inculcata esse videntur*) in periurii crimen *Mdv. Adv. II 1873 p. 225* his ω 17 subiecta E 19 diligenter *om.* E 20 loquantur P^1 loquntur P^c locuntur GE *unde apparet aut* loquuntur *aut* loquontur *in archetypo fuisse* 21 sunt Hς *om.* PGE; *si modo addendum est, vix minus apte post* credo *additur* 23 sunt GE 25 nego *edd.* ego ω nulla E 26 desertum P^1

bus aequale huius urbis accepimus? quod autem tam occultum quam id quod non solum curiosos oculos excludit, sed etiam errantis, quo non modo inprobitas, sed ne inprudentia quidem possit intrare? quod quidem sacrificium nemo ante P. Clodium omni memoria violavit, nemo umquam adit, nemo neclexit, nemo vir aspicere non horruit, quod fit per virgines Vestales, fit pro populo Romano, fit in ea domo quae est in imperio, fit incredibili caerimonia, fit ei deae cuius ne nomen quidem viros scire fas est, quam iste idcirco Bonam dicit, quod in tanto sibi scelere ignoverit. non 18 ignovit, mihi crede, non. nisi forte tibi esse ignotum putas, quod te iudices emiserunt excussum et exhaustum, suo iudicio absolutum, omnium condemnatum, aut quod oculos ut opinio illius religionis est non perdidisti. quis enim ante te sacra illa vir sciens vi- 38 derat, ut quisquam poenam quae sequeretur id scelus, scire posset? an tibi luminis obesset caecitas plus quam libidinis? ne id quidem sentis, coniventes illos oculos abavi tui magis optandos fuisse quam hos flagrantis sororis? tibi vero, si diligenter attendes, intelleges hominum poenas deesse adhuc, non deorum. homines te in re foedissima defenderunt, homines turpissimum nocentissimumque laudarunt, homines prope confitentem iudicio liberaverunt, hominibus iniuria tui stupri inlata in ipsos dolori non fuit, homines tibi arma alii in me, alii post in illum invictum civem dederunt,

---

1 accipimus *ω* autem P h· G enim E 4 ⟨impune⟩ possit *Mo.* 5 nemo *om.* P[1] 7 non *om.* GE 7 quod GE quid P 8 in* P 9 nec E 11 dicit esse GE 12 forte *om.* GE 13 quo P[1] iudices P vides GE 16 prodidisti P[1] ante te GEH ante P 17 quae poena *coni. Mue.* 19 nec E coniventes P[1] contuentes P[c]GE 21 sorori⟨i⟩s ⟨stupris⟩ *Koch p. 14* furoris *Nipperdey, opusc. 1877 p. 438 (sed* sororis *notio propter* abavi *commemorationem necessaria)* tu vero E Ti vero G 24 prope *om.* GE 25 iniura P[1] tui**stupri P *(unde* tui istius stupri *Ha., sed vide ne* istupri *scriptum fuerit)* 27 dederunt *(media syllaba a correctore scripta)* P

hominum beneficia prorsus concedo tibi iam maiora 39 non esse quaerenda: a dis quidem immortalibus quae potest homini maior esse poena furore atque dementia? nisi forte in tragoediis quos volnere ac dolore corporis cruciari et consumi vides, graviores deorum immortalium iras subire, quam illos qui furentes inducuntur putas. non sunt illi eiulatus et gemitus Philoctetae tam miseri quanquam sunt acerbi, quam illa exultatio Athamantis et quam senium matricidarum. tu cum furiales in contionibus voces mittis, cum domos civium evertis, cum lapidibus optimos viros foro pellis, cum ardentis faces in vicinorum tecta iactas, cum aedes sacras inflammas, cum servos concitas, cum sacra ludosque conturbas, cum uxorem sororemque non discernis, cum quod ineas cubile non sentis, tum baccharis, tum furis, tum das eas poenas quae solae sunt hominum sceleri a dis immortalibus constitutae. nam corporis quidem nostri infirmitas multos subito casus per se, denique ipsum corpus tenuissima de causa saepe conficitur: deorum tela in impiorum mentibus figuntur. quare miserior es cum in omnem fraudem raperis oculis, quam si omnino oculos non haberes.

19 40 Sed quoniam de his omnibus quae haruspices commissa esse dicunt, satis est dictum, videamus quid idem haruspices iam a dis immortalibus dicant moneri. monent NE PER OPTIMATIUM DISCORDIAM DISSENSIONEMQUE PATRIBUS PRINCIPIBUSQUE CAEDES PERICULAQUE CREENTUR AUXILIOQUE DIVINITUS DEFICIANTUR, QUA RE AD UNIUS IMPERIUM

1 iam maiora *Ha.* amaiora P at maiora G ac maiora E; *fort. praestat* maiora 4 tragoedis P^1 5 cruciare P^1 vidis P^1 qui *ex* quo P furentes P^1 furentis P^cG 7 eiulatus *om.* GE 8 sint G 9 insania *Jeep, progr. 1862 p. 10* 15 in ea G 16 furis ς fueris P fureris GE 21 finguntur P^1 22 haberes Hς habueris ω 25 iam a dis *Ha.* iam P^1 (a dis *sscr.* P^c) a diis GEH 28 divinitus ς diminuitis P^1 diminutis P^cE diminuti H divini numinis *Koch p. 14* deum invitis iis *Mo.* 29 unius imperium res redeat *Lb.* unum imperium pecuniae (provinciae ς) redeant ω *(cf. 54 p. 153, 12)*

RES REDEAT EXERCITUSQUE † APULSUS DIMINUTIOQUE ACCEDAT. haruspicum verba sunt haec omnia, nihil addo de meo. quis igitur hanc optimatium discordiam molitur? idem iste, nec ulla vi ingeni aut consilii sui, sed quodam errore nostro. quem quidem ille quod obscurus non erat facile perspexit. hoc enim etiam turpius adflictatur res publica, quod ne ab eo quidem vexatur, ut tamquam fortis in pugna vir acceptis a forti adversario volneribus adversis honeste cadere videatur. Tib. Gracchus convellit statum 41
civitatis, qua gravitate vir, qua eloquentia, qua dignitate! nihil ut a patris avique Africani praestabili insignique virtute, praeterquam quod a senatu desciverat, deflexisset. secutus est C. Gracchus, quo ingenio, [qua eloquentia,] quanta vi, quanta gravitate dicendi! ut dolerent boni non illa tanta ornamenta ad meliorem mentem voluntatemque esse conversa. ipse L. Saturninus ita fuit effrenatus et paene demens, ut actor esset egregius et ad animos imperitorum excitandos inflammandosque perfectus. nam quid ego de P. Sulpicio loquar? cuius tanta in dicendo gravitas, tanta iucunditas, tanta brevitas fuit ut posset vel ut prudentes errarent, vel ut boni minus bene sentirent perficere dicendo. cum his conflictari et pro salute patriae cotidie dimicare erat omnino illis qui tum rem publicam gubernabant molestum; sed habebat ea molestia quandam tamen dignitatem: hic vero de quo 20 42

1 apulsus GE pulsus P^c *om.* P^1 exercitusque pulsi deminutique accedant *Gar. locus nondum emendatus; sensus fere hic:* exercitusque ⟨in provinci⟩a pulsus diminutioque ⟨imperi⟩ accedat 3 hanc GEH *om.* P 4 vi *s. v. add.* P 6 erat GE erant P perspexi P^1 9 adversis honeste *Gryphius* adversis homines P^1H adversis et honestis P^cGE; *an* [adversis] honestis? 10 Tib∗graccus P 12 patribus GE 13 quod *s. v. add.* P^c disciverat ω 14 C. *om.* E *s. v. habet* P 15 *del.* ς 18 L. GE *om.* P *(sicut omittitur praenomen 43 p. 147, 11)* 19 actor *Mdv. Adv. II 1873 p. 226* auctor ω 21 P. GE *om.* P *(cf. 43 p. 147, 14)* 23 prudentis P 24 conflictare GE 25 rem p. P^c rem P^1GE

ego ipse tam multa nunc dico, pro di immortales! quid est, quid valet, quid adfert, ut tanta civitas si cadet — quod di omen obruant! — a viro tamen confecta videatur? qui post patris mortem primam illam aetatulam suam ad scurrarum locupletium libidines detulit, quorum intemperantia expleta in domesticis est germanitatis stupris volutatus; deinde iam robustus provinciae se ac rei militari dedit, atque ibi piratarum contumelias perpessus etiam Cilicum libidines barbarorumque satiavit; post exercitu L. Luculli sollicitato per nefandum scelus fugit illim Romaeque recenti adventu suo cum propinquis suis decidit ne reos faceret, a Catilina pecuniam accepit ut turpissime praevaricaretur. inde cum Murena se in Galliam contulit, in qua provincia mortuorum testamenta conscripsit, pupillos necavit, nefarias cum multis scelerum pactiones societatesque conflavit. unde ut redit, quaestum illum maxime fecundum uberemque campestrem totum ad se ita redegit ut homo popularis frudaret improbissime populum, idemque vir clemens divisores omnium tribuum domi ipse suae crudelissima morte mac-
43 taret. exorta est illa rei publicae sacris religionibus auctoritati vestrae iudiciis publicis funesta quaestura, in qua idem iste deos hominesque pudorem pudicitiam senatus auctoritatem ius fas leges iudicia violavit. at-

---

1 per deos E 2 quod est P^1 quid adfert *om.* E 3 quod *in ras.* P omi G oms E 4 patres P^1 5 libidinis P 7 volutatus P^c voluntatis P^1GE *fortasse ad hunc locum spectat Lact. inst. 1, 10, 14* stultus autem Marcus Tullius ... qui Publio Clodio *(obiecit)* sororis incestum 9 civium E libidinis P^1 10 L. P^cG *om.* P^1 uel E sollicitus P^1 11 illim P^c illi P^1 illum GE 16 paccíones *ex* -is P^c 17 redit P^1 rediit P^cGE 18 fecundum *edd.* secundum *ω* 19 redigit P^1 frudaret P fraudaret GE 20 clemens H ς demens PGE 21 suae ς sua *ω* mactaret (mac- *in ras. paulo maiore* P) PG iaceret E 22 rei p. P^cG re P^1 p. R. E 23 auctoritati ... senatus *om.* E auctoritati ς auctoritate PG vestrae (a *in ras.*) P^c vestra et G 25 fas *in ras.* P legis *ω* Adque P^1

que hic ei gradus — o misera tempora stultasque nostras discordias! P. Clodio gradus ad rem publicam hic primus fuit et aditus ad popularem iactationem atque adscensus. nam Tib. Graccho invidia Numantini foederis, cui feriendo quaestor C. Mancini consulis cum esset, interfuerat, et in eo foedere improbando senatus severitas dolori et timori fuit, eaque res illum fortem et clarum virum a gravitate patrum desciscere coëgit. C. autem Gracchum mors fraterna pietas dolor magnitudo animi ad expetendas domestici sanguinis poenas excitavit. Saturninum quod in annonae caritate quaestorem a sua frumentaria procuratione senatus amovit, eique rei M. Scaurum praefecit, scimus dolore factum esse popularem. Sulpicium ab optima causa profectum, Gaioque Iulio consulatum contra leges petenti resistentem, longius quam voluit popularis aura provexit. fuit in his omnibus causa, etsi non 21
iusta — nulla enim potest cuiquam male de re pu- 44
blica merendi iusta esse causa —, gravis tamen et cum aliquo animi virilis dolore coniuncta: P. Clodius a crocota, a mitra, a muliebribus soleis purpureisque fasceolis, a strophio, a psalterio, ⟨a⟩ flagitio, a stupro

1 ei (-i *in ras.*) P est primus *Mat. p. 278* 2 P. *s. v. add.* P^1 rem p. *ex* rem P^1 3 primus E primis P primum G fuit et *Mdv. Adv. II 1873 p. 226* est ω additus P^c iactationem P iactionem G actionem E 4 numan P^1 5 c. a. *(haec in ras.)* mancini P c. amancini (-tini E) GE 7 eaque *Bai.* itaque PGE istaque Hς *non mala coniectura* res *om.* E 9 C. *s. v. add.* P^1 autem P h˙ E h· G gracchum *in ras.* P 10 magnitudo GE -tudine P 13 amovet P^1 M. *in ras.* P 14 dolorem GE 15 Gaioque Iulio *Man.* gaioque totio P^1 gaioque tutio P^c gaio tutioque GE 17 causa GE *om.* P 18 nulla P nec GE 19 merendi ς merendae P merenti G meriti E tamen *s. v.* P^1 20 animi *Camerarius* animi et ω *an* animi ⟨fortis⟩ et*?* virilis G viriles P^1 viri P^c virili E animi exulcerati *coni. Ha., quod vereor ne parum laudet dolorem neve apte sequentibus oppositum sit* 21 acroma ornatus a muliebribus (-eribus G) GE soleis (-eis *in ras.*) P 22 fasceolis Hς faceolis P fasciis GE absalterio P absaltrio GE *add.* ς

est factus repente popularis. nisi eum mulieres exornatum ita deprendissent, nisi ex eo loco quo eum adire fas non fuerat, ancillarum beneficio emissus esset, populari homine populus Romanus, res publica cive tali careret. hanc ob amentiam in discordiis nostris, de quibus ipsis his prodigiis recentibus a dis immortalibus admonemur, arreptus est unus ex patriciis cui
45 tribuno plebis fieri non liceret. quod anno ante frater Metellus et concors etiam tum senatus principe Cn. Pompeio sententiam dicente excluserat, acerrimeque una voce ac mente restiterat, id post discidium optimatium de quo ipso nunc monemur, ita perturbatum itaque permutatum est ut quod frater consul ne fieret obstiterat, quod adfinis et sodalis clarissimus vir qui illum reum non laudarat excluserat, id is consul efficeret in discordiis principum, qui illi unus inimicissimus esse debuerat, eo fecisse auctore se diceret, cuius auctoritatis neminem posset paenitere. iniecta fax est foeda ac luctuosa rei publicae; petita est auctoritas vestra, gravitas amplissimorum ordinum, consensio bonorum omnium, totus denique civitatis status. haec enim certe petebantur, cum in me cognitorem harum omnium rerum illa flamma illorum temporum coniciebatur. excepi et pro patria solus exarsi, sic tamen ut vos isdem ignibus circumsaepti me primum ictum pro
22 46 vobis et fumantem videretis. non sedabantur discordiae, sed etiam crescebat in eos odium a quibus nos defendi putabamur. ecce isdem auctoribus, Pompeio principe qui cupientem Italiam, flagitantis vos, populum Romanum desiderantem non auctoritate sua

---

6 prodigis P^1 8 non *del. Ern.* 9 senatus GE senatu senatus P senatus, senatus *Lb.* principe ... dicente *Man.* principi (princi P^1) ... dicenti *ω* 13 itaque P ita GE 16 discordis P^1 18 posset GE post∗∗ (t *in ras.*) P paeniteret P 19 lutuosa P 20 ordinum P hominum GE 25 idem ignem ignibus G 26 videretis P^c videritis P^1 viderit GE 28 defendi GEH defensi P defensum iri *Ha.* nos ⟨non⟩ (*vel* non *pro* nos) defensi *Mdv. Adv. III 1884 p. 141*

solum, sed etiam precibus ad meam salutem excitavit, restituti sumus. sit discordiarum finis aliquando, a diuturnis dissensionibus conquiescamus. non sinit eadem ista labes; eas habet contiones, ea miscet ac turbat, ut ⟨modo his se,⟩ modo vendat illis, nec tamen ita ut se quisquam si ab isto laudatus sit laudatiorem putet, sed ut eos quos non amant ab eodem gaudeant vituperari. atque ego hunc non miror — quid enim faciat aliud? —, illos homines sapientissimos gravissimosque miror, primum quod quemquam clarum hominem atque optime de re publica saepe meritum impurissimi voce hominis violari facile patiuntur, deinde si existimant perditi hominis profligatique maledictis posse — id quod minime conducit ipsis — cuiusquam gloriam dignitatemque violari, postremo quod non sentiunt — id quod tamen mihi iam suspicari videntur — illius furentis ac volaticos impetus in se ipsos posse converti. atque ex hac nimia nonnullorum alie- 47
natione a quibusdam haerent ea tela in re publica, quae quamdiu haerebant in uno me, graviter equidem, sed aliquanto levius ferebam. an iste nisi primo se dedisset iis quorum animos a vestra auctoritate seiunctos esse arbitrabatur, nisi eos in caelum suis laudibus praeclarus auctor extolleret, nisi exercitum ⟨C.⟩ Cae-

2 sit ς si ω 4 eas habet *om.* GE 5 *add. Lb. (nisi quod* se modo his *maluit;* ⟨modo se his⟩ *Bai.)* 6 se *om.* P *in lac., 'sed duarum litterarum vestigia supersunt' Bai.* laudatiorem ς laudatorem ω 8 adque P^1 quid ... publica *om.* GE *(leguntur in 50 p. 151, 20)* 9 gravissimosque *s. v. et* miror *in ras.* P *(scilicet archetypi versum unum transiluerat librarius)* 11 est saepe GE (est *natum videtur ex lineola qua aliquid omissum esse indicatum erat*) 13 profliagatique P^1 18 converti P^c converte P^1 convertere GE hanc P^1 alienatione a ς alienatione et (-tione et *in ras.*) P alienati oneret GE *an* al. et quibusdam ⟨dissensionibus⟩*?* 19 haerent ea *Man.* haerentia (h *s. v. et* -ia *in ras.* P^c) ω *tela P 20 in me uno GE 22 is P^1 23 arbitrabatur ς *Man.* arbitrabamur ω 24 *add.* ς *(fort. non necessario)* Caesaris ... exercitum *(omissa propter* ὁμοιοτέλευτον*) add.* P^c *mg.*

saris — in quo fallebat, sed eum nemo redarguebat —,
nisi eum inquam exercitum signis infestis in curiam se
inmissurum minitaretur, nisi se Cn. Pompeio adiutore
M. Crasso auctore quae faciebat facere clamaret, nisi
consules causam coniuncxisse secum in quo uno non
23 mentiebatur confirmaret, tam crudelis mei, tam scele-
48 ratus rei publicae vexator esse potuisset? idem post-
eaquam respirare vos a metu caedis, emergere auc-
toritatem vestram e fluctibus illis servitutis, reviviscere
memoriam ac desiderium mei vidit, vobis se coepit
fallacissime venditare. tum leges Iulias contra au-
spicia latas et hic et in contionibus dicere, in quibus
legibus inerat curiata illa lex quae totum eius tribuna-
tum continebat, quam caecus amentia non videbat.
producebat fortissimum virum M. Bibulum, quaerebat
ex eo C. Caesare leges ferente de caelo semperne ser-
vasset. semper se ille servasse dicebat. augures inter-
rogabat quae ita lata essent, rectene lata essent. illi
vitio lata esse dicebant. ferebant in oculis hominem
quidam boni viri et de me optime meriti, sed illius ut
ego arbitror furoris ignari. longius processit: in ipsum
Cn. Pompeium, auctorem ut praedicare est solitus con-
siliorum suorum, invehi coepit; inibat gratiam a non-
49 nullis. tum vero elatus spe posse se quoniam togatum
domestici belli extinctorem nefario scelere foedasset,
illum etiam, illum externorum bellorum hostiumque
victorem adfligere; tum est illa in templo Castoris
scelerata et paene deletrix huius inperi sica deprensa;
tum ille cui nulla hostium diutius urbs umquam fuit
clausa, qui omnis angustias, omnis altitudines moe-

---

3 nisi se GE nise P^1 nisi P^c; *vix* ni se 5 consultes P^1 consulis P^cG consul E 9 e P et GE revivescere P 12 in *om.* GE 14 quam ω quod *Mdv. Adv. III 1884 p. 142* 15 producebam P^1 16 semperne GE semper P 19 hominem P hominum GE 20 illius *sscr. in* P 22 sollicitus P^1 23 inibat *ex* inba P 24 elatus ⟨est⟩ *Wolf* se *sscr. in* P 28 sic adprehensa GE 30 altitudinis ω moenium obiectas *Bai.* omnium obiecta (o. tela GE) ω

nium obiectas semper vi ac virtute perfregit, opsessus ipse est domi, meque nonnulla imperitorum vituperatione timiditatis meae consilio et facto suo liberavit. nam si Cn. Pompeio viro uni omnium fortissimo quicumque nati sunt, miserum magis fuit quam turpe, quamdiu ille tribunus plebis fuit, lucem non aspicere, carere publico, minas eius perferre, cum in contionibus diceret, velle se in Carinis aedificare alteram porticum, quae Palatio responderet, certe mihi exire domo mea ad privatum dolorem fuit luctuosum, ad rationem rei publicae gloriosum. videtis igitur hominem per se ip- 24 50
sum iam pridem adflictum ac iacentem perniciosis optimatium discordiis excitari, cuius initia furoris dissensionibus eorum, qui tum a vobis seiuncti videbantur, sustentata sunt. reliqua iam praecipitantis tribunatus etiam post tribunatum obtrectatores eorum atque adversarii defenderunt, ne a re publica rei publicae pestis removeretur, restiterunt, etiam ne meam causam diceret, etiam ne privatus esset. etiamne in sinu atque in deliciis quidam optimi viri viperam illam venenatam ac pestiferam habere potuerunt? quo tandem decepti munere? ‘volo’ inquiunt ‘esse qui in contione detrahat de Pompeio.’ detrahat ille vituperando? velim sic hoc vir summus atque optime de mea salute meritus accipiat, ut a me dicitur, dicam quidem certe quod sentio. mihi me dius fidius tum de illius amplissima dignitate detrahere, cum illum maximis laudibus ecferebat videbatur. utrum tandem C. Marius splendidior cum eum 51
Gaius Glaucia laudabat, an cum eundem iratus postea

5 miserum P^1GE miserrumum P^c 7 in contionibus P mentionibus GE 9 quaeque E 12 ac iacentem (-c i- *in ras.*) P 13 *dissionis (*sscr.* sen *et* bu) P 14 a GE *om.* P 19 etiamme ne P^1 meam GE *om.* P; *an* etiam me⟨am⟩ ne c. d.? sinu *Angelius* senatu *ω* adque P^1 20 *post* illam *legitur* GE Quid enim ... clarum (clara E) ... de re p. *(cf. p. 149, 8)* 25 quod ς quid *ω* 27 illum GE *om.* P eum *Bai.* ecferebat P et ferre GE 28 tandem *Angelius* tamen *ω* 29 glaucia P claudia GE

vituperabat? an ille demens et iam pridem ad poenam exitiumque praeceps foedior aut inquinatior in Gn. Pompeio accusando quam in universo senatu vituperando fuit? quod quidem miror, cum alterum gratum sit iratis, alterum esse tam bonis civibus non acerbum. sed ne id viros optimos diutius delectet, legant hanc eius contionem de qua loquor. in qua Pompeium ornat an potius deformat? certe laudat et unum esse in hac civitate dignum huius imperi gloria dicit, et significat se illi esse amicissimum et reconciliationem esse gra-
52 tiae factam. quod ego quamquam quid sit nescio, tamen hoc statuo, hunc si amicus esset Pompeio laudaturum illum non fuisse. quid enim si illi inimicissimus esset, amplius ad eius laudem minuendam facere potuisset? videant ii qui illum Pompeio inimicum esse gaudebant, ob eamque causam in tot tantisque sceleribus conivebant, et nonnumquam eius indomitos atque ecfrenatos furores plausu etiam suo prosequebantur, quam se cito inverterit. nunc enim iam laudat illum, in eos invehitur quibus se antea venditabat. quid existimatis eum si reditus ei gratiae patuerit esse facturum, qui tam libenter in opinionem gratiae
25 inrepat? Quas ego alias optimatium discordias a dis
53 immortalibus definiri putem? nam hoc quidem verbo neque P. Clodius neque quisquam de gregalibus eius aut de consiliariis designatur. habent Etrusci libri certa nomina quae in id genus civium cadere possint.

2 receps P^1 aut inquinatior P^c aut inquanatior P^1 anquinatior G an inquinatior E; *an* a⟨tque i⟩nquinatior*?* 3 quam in universo *add. s. v.* P^c 5 esse ς esset ω tam (t- *sscr. et* -m *in ras.*) P, *unde* iam *Ha. quod languet* 8 laudat et GE laudet P 9 civitate GE dignitate P dignum *om.* E 10 illi GE illis P gratiae esse GE 16 gaudebant GE gaudeant P 17 conivebant ς contuebant ω 21 exiśtimastis P^1 gratiae ω in gratiam *Lb.; sed illud non minus latine, quamquam alibi dixit Cicero (e. g. Mil. 88)* reditus in gratiam patuerit ... gratiae *om.* E 23 inrepat ς *Angelius* increpat P increpatur G increpatus E optimatum G 26 aut *s. v. add.* P 27 nomina certa E

DETERIORES REPULSOS quod iam audietis, hos appellant quorum et mentes et res sunt perditae longeque a communi salute diiunctae. quare cum di immortales monent de optimatium discordia, de clarissimorum et optime meritorum civium dissensione praedicunt; cum principibus periculum caedemque portendunt, in tuto conlocant Clodium, qui tantum abest a principibus quantum a puris, quantum ab religiosis. vobis o clarissimi atque optimi cives et 54
vestrae saluti consulendum et prospiciendum vident. caedes principum ostenditur, id quod interitum optimatium sequi necesse est adiungitur, ne in unius imperium res reccidat admonemur. ad quem metum si deorum monitis non duceremur, tamen ipsi nostro sensu coniecturaque raperemur. neque enim ullus alius discordiarum solet esse exitus inter claros ⟨et⟩ potentis viros, nisi aut universus interitus aut victoris dominatus ac regnum. dissensit cum Mario clarissimo cive consul nobilissimus et fortissimus L. Sulla; horum uterque ita cecidit victus ut victor idem regnaverit. cum Octavio collega Cinna dissedit; utrique horum secunda fortuna regnum est largita, adversa mortem. idem iterum Sulla superavit; tum sine dubio habuit regalem potestatem, quamquam rem publicam recuperarat. inest hoc tempore haud obscurum odium, 55
atque id insitum penitus et inustum animis hominum amplissimorum, dissident principes, captatur occasio. qui non tantum opibus valent, nescioquam fortunam

---

2 sunt res GE 3 diiunctae P[c] deiunctae P[1] disiunctae GE 8 puris ς pueris PG peritis E 9 clarissimi E carissimi PGH 10 universae saluti G 13 reccidat P recidat GE se P[1] 16 *add. ed. Romana* ⟨ac⟩ *Bai. cl. prov. cons. 39* hominum clarissimorum ac potentissimorum. *adde Clu. 153* 18 domitus P[1] ac *Mdv. Adv. III 1884 p. 142 adn.* aut ω et *Lehmann, Herm. XV 1880 p. 568* 20 ut *ex* et P 21 utrique P[1]GE utrisque P[c] 23 tum ς tamen ω 25 recuperarat PE recuperant *(sic)* G aud P[1] h *(hoc in fine paginae)* aut G enim aut E 26 iniustum E hominum animis GE

tamen ac tempus expectant; qui sine controversia plus possunt, ei fortasse nonnumquam consilia ac sententias inimicorum suorum extimescunt. tollatur haec e civitate discordia: iam omnes isti qui portenduntur metus extinguentur, iam ista serpens quae tum hic delitiscit, tum se emergit et fertur illuc, con- 26 pressa atque illisa morietur. monent enim eidem NE OCCULTIS CONSILIIS RES PUBLICA LAEDATUR. quae sunt occultiora quam eius qui in contione ausus est dicere, iustitium edici oportere, iuris dictionem intermitti, claudi aerarium, iudicia tolli? nisi forte existimatis hanc tantam conluvionem illi tantamque eversionem civitatis in mentem subito in rostris cogitanti venire potuisse. est quidem ille plenus vini stupri somni, plenusque inconsideratissimae ac dementissimae temeritatis, verum tamen nocturnis vigiliis, etiam coitione hominum iustitium illud concoctum atque meditatum est. mementote patres conscripti verbo illo nefario temptatas aures nostras et perniciosam viam audiendi consuetudine esse munitam.

56 Sequitur illud: NE DETERIORIBUS REPULSISQUE HONOS AUGEATUR. repulsos videamus, nam deteriores qui sint post docebo. sed tamen in eum cadere hoc verbum maxime qui sit unus omnium mortalium sine ulla dubitatione deterrimus concedendum est. qui sunt igitur repulsi? non ut opinor ii qui aliquando honorem vitio civitatis, non suo, non sunt adsecuti. nam id

---

1 expectant P expectent GE 2 possunt *ex* possint G^1 ei fortasse P et fortasse E efortasse G 4 civitatem P^1 5 extinguentur P extinguitur G^1 extinguuntur G^cE quetum P 6 delitiscit (-itę E) P^cG delitis P^1 tum se *om.* P^1 7 illisa P^cG illis P^1E elisa *Graev.* 10 edici P dedici GE 13 immentem P cogitanti P ei cogitanti GE *(pronomine addito vulgariter illud* illi *repetitur non inepte)* 15 inconsiderantissimae *ω quam formam Ciceroni non audeo tribuere quippe qui saepius* inconsideratus *scripserit (Quinct. 80 Lig. 3 Phil. 13, 12 div. 2, 59 al.)* 17 contione E 20 viam GE vivam P^1 vitam P^c 25 sunt P sint GE

quidem multis saepe optimis civibus atque honestissimis viris accidit. repulsi sunt ii quos ad omnia progredientes, quos munera contra leges gladiatoria parantes, quos apertissime largientis non solum alieni, sed etiam sui vicini tribules urbani rustici reppulerunt. hi ne honore augeantur monent. debet esse gratum quod praedicunt, sed tamen huic malo populus Romanus ipse nullo haruspicum admonitu sua sponte prospexit. deteriores cavete; quorum quidem est magna natio, 57
sed tamen eorum omnium hic dux est atque princeps. etenim si unum hominem deterrimum poëta praestanti aliquis ingenio fictis conquisitisque vitiis deformatum vellet inducere, nullum profecto dedecus reperire posset quod in hoc non inesset, multaque in eo penitus defixa atque haerentia praeteriret. parentibus et dis 27
immortalibus et patriae nos primum natura conciliat. eodem enim tempore et suscipimur in lucem, et hoc caelesti spiritu augemur, et certam in sedem civitatis ac libertatis adscribimur. iste parentum nomen sacra memoriam gentem Fonteiano nomine obruit deorum ignis solia mensas abditos ac penetrales focos, occulta et maribus non invisa solum, sed etiam inaudita sacra inexpiabili scelere pervertit, idemque earum templum inflammavit dearum, quarum ope etiam aliis incendiis subvenitur. quid de patria loquar? qui primum eum 58
civem vi ferro periculis urbe omnibus patriae praesidiis depulit, quem vos patriae conservatorem esse saepissime iudicaritis, deinde everso senatus ut ego semper dixi comite duce, ut ille dicebat senatum ipsum, prin-

---

1 atque GEH at P 3 munera GE numera P 5 hi ne P ii ne G sine E 6 monent *(sc. haruspices)* GE monet P *(scil.* illud *responsum p. 154, 21)* monemus Hς 7 malo *s. v. add.* P^c populo ·R· P^1 12 aliquid P^1 -que vitiis *om.* P *unde* fictis ⟨vitiis⟩ conquisitis *Bai.* 14 inesset in hoc GE 16 imortalibus P concilia E 17 suscipimus G 19 adscribemur P^1 ascribimur P^c 20 fonteiam nomen omne G 21 mensas GE menses P penetrabiles E 28 iudicaveritis E senatus ς senatu ω

cipem salutis mentisque publicae, vi caede incendiisque pervertit, sustulit duas leges Aeliam et Fufiam maxime rei publicae salutares, censuram extinxit, intercessionem removit, auspicia delevit, consules sceleris sui socios aerario provinciis exercitu armavit, reges qui erant vendidit, qui non erant appellavit, Cn. Pompeium ferro domum compulit, imperatorum monimenta evertit, inimicorum domus disturbavit, vestris monimentis suum nomen inscripsit. infinita sunt scelera, quae ab illo in patriam sunt edita. quid? quae in singulos cives quos necavit, socios quos diripuit, imperatores quos prodidit, exercitus quos temptavit?

59 quid vero? ea quanta sunt quae in ipsum se scelera, quae in suos edidit! quis minus umquam pepercit hostium castris, quam ille omnibus corporis sui partibus? quae navis umquam in flumine publico tam vulgata omnibus quam istius aetas fuit? quis umquam nepos tam libere est cum scortis quam hic cum sororibus volutatus? quam denique tam immanem Charybdim poëtae fingendo exprimere potuerunt, quae tantos exhaurire gurgites possit, quantas iste Byzantiorum Brogitarorumque praedas exorbuit, aut tam eminentibus canibus Scyllam tamque ieiunis, quam quibus istum videtis, Gelliis Clodiis Titiis rostra ipsa mandentem?

60 Quare — id quod extremum est in haruspicum responso — providete, NE REI PUBLICAE STATUS COMMUTETUR. etenim vix haec si undique fulciamus iam labefacta, vix inquam nixa in omnium nostrum ume-

---

3 salutares (-es *in ras.*) P censuram P[c] censu P[1] *om.* GE 7 ferro GEH ferre P[1] fe∗re P[c] 8 domus P domos GEH 9 inscripsit (in- *in ras.*) P 10 quidque GE 19 volutatus GE volatus P[1] violatus P[c] 21 exhaurire gurgites possit (-et ς) GEHς exhaurire gurgites P exhauriret gurgites *Ha.* 22 brogitatorumque P largitanorumque GE 24 gellis P gallus E cloeliis PG clodius E titus E 26 quod GHς cum P *om.* E responso ς *Bai.* responsu P responsum GE responsis Hς 29 lambefacta P umeris *s. v. add.* P

ris cohaerebunt. fuit quondam ita firma haec civitas 28
et valens, ut neglegentiam senatus vel etiam iniurias civium ferre posset. iam non potest. aerarium nullum est, vectigalibus non fruuntur qui redemerunt, auctoritas principum cecidit, consensus ordinum est divolsus, iudicia perierunt, suffragia descripta tenentur a paucis, bonorum animus ad nutum nostri ordinis expeditus iam non erit, civem qui se pro patriae salute opponat invidiae, frustra posthac requiretis. quare 61
hunc statum qui nunc est qualiscumque est, nulla alia re nisi concordia retinere possumus. nam ut meliore simus loco ne optandum quidem est illo inpunito. deteriore autem statu ut simus, unus est inferior gradus aut interitus aut servitutis. quo ne trudamur, di immortales nos admonent, quoniam iam pridem humana consilia ceciderunt. atque ego hanc orationem patres conscripti tam tristem, tam gravem non suscepissem, non quin hanc personam et has partis honoribus populi Romani, vestris plurimis ornamentis mihi tributis deberem et possem sustinere, sed tamen facile tacentibus ceteris reticuissem. sed haec oratio omnis fuit non auctoritatis meae, sed publicae religionis. mea fuerunt verba fortasse plura, sententiae quidem omnes haruspicum, ad quos aut referri nuntiata ostenta non convenit, aut eorum responsis commoveri necesse est.
quodsi cetera magis pervulgata nos saepe et leviora 62
moverunt, vox ipsa deorum immortalium non mentes omnium permovebit? nolite enim id putare accidere posse quod in fabulis saepe videtis fieri, ut deus aliqui delapsus de caelo coetus hominum adeat, versetur in

---

3 civium *in mg. add.* P   5 consensus GE consensum P   6 discripta *in ras.* P^c   10 est nulla *ex* nulla est P^c   13 autem P h· G enim E   14 di *ex* de P^c   15 humana *ex* uma P^c   16 atque *ex* adque P^c at GE   22 meae P¹G   23 omnis P¹G ominis P^c   aruspicum P   24 aureferri G   26 cetera P^c cera P¹ scelera GE   30 de P e GE *(cf. Manil. 41 Phil. 11, 24;* signum ... ⟨de⟩ caelo delapsum *fin. 1, 63)*

terris, cum hominibus conloquatur. cogitate genus so-
nitus eius quem Latinienses nuntiarunt, recordamini
illud etiam quod nondum est relatum, quod eodem
fere tempore factus in agro Piceno Potentiae nuntiatur
terrae motus horribilis cum quibusdam monstris me-
tuendisque rebus. haec eadem profecto quae prospi-
63 cimus impendentia pertimescetis. etenim haec deorum
immortalium vox, haec paene oratio iudicanda est,
cum ipse mundus, cum agri atque terrae motu quodam
novo contremescunt, et inusitato aliquid sono incredi-
bilique praedicunt. in quo constituendae nobis quidem
sunt procurationes et obsecratio, quemadmodum mone-
mur. sed faciles sunt preces apud eos qui ultro nobis
viam salutis ostendunt: nostrae nobis sunt inter nos
irae discordiaeque placandae.

---

3 etiam illud E 4 factum *edd.* factus ω 5 monstris metuendisque rebus *Mue.* multis metuendisque rebus ω *(quod frustra defendit Koch p. 14 cl. Ov. Met. 15, 24* multa ac metuenda minatur. *nam sicut hoc optime dici manifestum est, ita* quaedam multa *non recte coniunguntur)* ⟨monstris⟩ mutis metuendisque [rebus] *Mdv. Adv. II 1884 p. 142* invisis m. r. *Mo.* 6 prospicimus P prospiciamus G proitiamus E 9 cum agri (cumque agris E) atque terrae ω (cum agri atque *in ras.* $\mathrm{P^c}$) cum aer atque terra *Gar.* cum maria atque terrae *Jeep, progr. 1862 p. 11 ingeniose* 10 contremiscunt E inusitato $\mathrm{P^c}$GEH invissitato $\mathrm{P^1}$ sono aliquid GE M· TULLI· CICERONIS DE HARUSPICUM RESPONSIS EXPLICIT· INC· PRO CORNELIO BALBO P *subscriptione carent* GE

Date Due
